Maria Węglińska

Jak pisać pracę magisterską?

Poradnik dla studentów

impuls

Maria Węglińska

Jak pisać pracę magisterską?

Poradnik dla studentów

impuls

Kraków 2013

Spis treści

Wprowadzenie

Część I Aparatura pojęciowa związana z metodologią

- Temat pracy
- Cel badań
- Problem
- Hipoteza
- Zmienne i ich graficzne przedstawienie
- Co oznacza słowo „wskaźnik”? Rodzaje wskaźników. Dobór i interpretacja wskaźników
- Klasyfikacja metod badań
- Pojęcie metody badań
- Techniki badawcze
- Narzędzie badawcze
- Eksperyment pedagogiczny
- Monografia pedagogiczna
- Metoda indywidualnych przypadków
- Metoda sondażu diagnostycznego
- Co nazywamy obserwacją?
- Wywiad
- Ankieta
- Określenie analizy dokumentów
- Pojęcie testu osiągnięć szkolnych

Arkusz obserwacyjny
Kwestionariusz
Skala
Kategoryzacja
Korelacja
Typ badań
Badania diagnostyczne
Grupy czynników
Etapy badań pedagogicznych

Część II Strona formalno-językowa pracy
Strona tytułowa
Struktura pracy
Wstęp (słowo wstępne, zagadnienia wstępne, wprowadzenie)
Układ rozdziału
Struktura części teoretycznej
Struktura rozdziału metodologicznego
Definicja pojęć
Zakończenie pracy
Tabela
Wykres i tabela
Przypisy
Bibliografia
Załączniki
Akapit
Wybór formy czasowników
Wyrazy spajające treść
Rejestr niektórych wyrażeń i zwrotów metatekstowych podkreślających porządek i logiczność wypowiedzi

Słownictwo wyrażające stosunek piszącego do własnej wypowiedzi, wyrazy oceniające
Zestaw zwrotów nawiązujących do wypowiedzi zarówno przedmówców, jak i własnych, wcześniejszych
Zwroty grzecznościowe
Przepisywanie na maszynie (komputerze)

Część III Zestaw wyrażeń i zwrotów pomocnych w redagowaniu pracy

Jak zatytułować rozdział teoretyczny?
Zestaw wyrażeń określających podstawy metodologiczne i organizację badań
Zwroty służące wprowadzeniu definicji
Zestaw określeń pomocnych w formułowaniu hipotez
Jak rozpocząć rozdział – przykłady
Typowe sformułowania dotyczące zapowiedzi wprowadzenia tabeli
Rejestr proponowanych sformułowań rozpoczynających analizę danych
Słownictwo stosowane przy analizie i interpretacji danych
Wprowadzenie cytatu
Sformułowania służące wprowadzeniu przykładów
Zestaw wyrażeń określających nasilenie
Przykłady wypowiedzi podsumowujących rozdział (podsumowanie rozdziału; wnioski; uwagi końcowe; wnioski ogólne; podsumowanie i wnioski)
Zestaw sformułowań rozpoczynających zakończenie pracy

Bibliografia (wybrane pozycje)

Strona redakcyjna

Wprowadzenie

Do opracowania niniejszego poradnika skłoniły mnie własne doświadczenia związane z pracą na uczelni wyższej, gdzie wielekroć pełniłam rolę promotora oraz recenzenta magisterskich prac.

Przygotowanie materiału merytorycznego i jego przekazanie w od- powiedniej formie nastręcza wiele problemów, szczególnie kiedy przed tym zadaniem stoimy po raz pierwszy, a w takiej sytuacji znajdują się studenci.

Publikacja składa się z trzech części. Pierwsza zawiera głównie wybrane definicje podstawowych pojęć, zwłaszcza metodologicznych (np. metoda, technika, narzędzie badawcze itp.), z różnych źródeł. Będą one pomocne zarówno na etapie konceptualizacji i planowania badań empirycznych, jak i w trakcie redagowania pracy. W części tej zawarte są także ważne elementy wiedzy metodologicznej, związane z klasyfikacją metod badań, rodzajami badań, grupami czynników różnicujących oraz procedurą badawczą. Wiedza ta zawarta jest w różnych opracowaniach, nie zawsze dostępnych nauczycielom studiującym zaocznie (utrudniony kontakt z czytelnią ze względu na miejsce zamieszkania).

Istotne znaczenie dla wyobrażenia sobie struktury pracy magis- terskiej mogą mieć treści zawarte w drugiej części, bowiem ukazują one konstrukcję pracy jako całości i poszczególnych jej elementów. W tej części zawarte są także inne treści związane ze stroną formalną i językową pracy.

Część trzecia zawiera zestaw wyrażeń i zwrotów związanych z rozpoczęciem, zakończeniem różnych rozdziałów pracy, z prezentacją i analizą danych empirycznych.

Jestem przekonana, że jeśli Czytelnik zrozumie istotę problemów związanych z pisaniem pracy, to pomysłów mu nie braknie. I właśnie temu celowi służą trzy części poradnika, ponieważ ukazują:

- różnorodność definicji (istnieje możliwość ich porównania i wybrania najodpowiedniejszych dla celów badawczych własnej pracy lub korzystania z jeszcze innych źródeł);
- strukturę pracy od strony formalnej (zgodną z aktualnymi wymaganiami);
- możliwość zastosowania w redagowaniu pracy różnych wyrażeń i zwrotów.

Uważam, że ukazana wielość podejść od strony aparatury pojęciowej, formalnej i językowej, zachęci nie tylko do korzystania z wybranych wzorów, przykładów, ale także do szukania własnych rozwiązań.

Jak korzystać z poradnika? Przede wszystkim należy zapoznać się z nim w całości jeszcze przed rozpoczęciem redagowania pracy. Następnie trzeba zastanowić się nad wyborem określonego wzoru, jeśli oczywiście nie został on wcześniej ustalony w ramach seminarium magisterskiego. Na koniec wypada jeszcze wspomnieć o korzystaniu z różnych słowników oraz książek naukowych bądź popularnonaukowych, które pogłębią wiedzę i pomogą w szukaniu innych rozwiązań, niepodanych w poradniku.

Niniejszą pracę pisałam głównie z myślą o moich seminarzystach na kierunku nauczanie początkowe.

Pragnę na koniec podkreślić, że wszystkie uwagi, które umieściłam w tym poradniku, mają charakter życzliwych wskazówek – nie zaś sztywnych i bezwzględnie obowiązujących norm.

Maria Węglińska

Część I

Aparatura pojęciowa związana z metodologią

Temat pracy

W ujęciu W. Pytkowskiego temat „to myśl główna, którą trzeba rozwinąć”. Autor dalej stwierdza: „Tematy” mogą doszukiwać się pożądanych zmian w otaczającej nas rzeczywistości lub wprowadzać ład w nagromadzonych wiadomościach. A tytuł to informacja o temacie” (W. Pytkowski, 1985, s. 225). Zdaniem Z. Skornego, ustalając temat pracy, należy określić jej zakres. Może on być szerszy lub węższy. Przy „szerokim ujęciu tematu badania dotyczą bardzo licznej klasy procesów lub zjawisk. Jeżeli zakres tematu jest zawężony, wówczas badania obejmują stosunkowo nieliczne zjawiska. Zaznacza się to w temacie za pomocą takich sformułowań, jak: *Niektóre przyczyny…*, *Niektóre rodzaje…*, *Wpływ niektórych cech osobowości na…*” (Z. Skorny, 1984, s. 26).

Z. Skorny uważa, że temat pracy magisterskiej powinien dotyczyć określonego, konkretnego, ale przy tym niezbyt wąskiego problemu. Stwierdza także, że tytuł powinien zwięźle, a przy tym „trafnie i jednoznacznie” określać temat pracy. I dalej pisze: „W tytule wymieniamy zmienne, będące przedmiotem prowadzonych badań (np. *Popularność w grupie rówieśniczej a postępy w nauce*) […]. Tytuł może zawierać również określenie rodzaju zależności

zachodzących między zmiennymi (np. *Zależność internalizacji norm moralnych od stylu pracy wychowawczej. Wpływ sukcesów i niepowodzeń na samoocenę* […]).

Prócz zmiennych oraz zachodzących między nimi zależności w tytule pracy wymieniamy nieraz także badaną populację (np. *Aspiracie społeczno-zawodowe młodzieży rozpoczynającej i kończącej studia* […]).

„Jednym z kryteriów oceny prac magisterskich jest zgodność treści z tytułem. Treść całej pracy, zarówno części teoretycznej, jak empirycznej, powinna ściśle odpowiadać tematowi określonemu w tytule.

Przy braku tej zgodności praca jest „nie na temat". Również zbyt liczne dygresje, podejmowanie problemów, które nie są związane z głównym tematem pracy, znacznie obniżają jej wartość" (Z. Skorny, 1984, s. 28–29).

Tytuł – w ujęciu **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 45).

„Tytuł – jego sformułowanie jest początkiem i zarazem niezbędnym warunkiem powstania tekstu. Bez niego bowiem nie można podejmować działań skutecznych, których efektem jest tekst pracy, nie można przecież dokonać sensownego wyboru literatury, którą przecież nieprzypadkowo nazywamy literaturą tematu, nie można dokonać wyboru problemów i nadać im koniecznego słownego kształtu. Nic przeto dziwnego, że zadanie każdego pisemnego zadania rozpoczyna się od rozważań związanych ze sformułowaniem tematu. Sformułowanie tematu nie jest proste i dlatego pierwszą jego postać traktujemy z reguły jako sformułowanie robocze, które może w każdej chwili ulec udoskonalającym zmianom.

Trudność w sformułowaniu tytułu pracy wynika z kilku stawianych jemu żądań: ma być krótki, językowo poprawny, informacyjnie nośny i jednocześnie poznawczo intrygujący, czyli – budujący określone u czytelnika (słuchacza) i autora tekstu pożądane nastawienie".

Cel badań

Przed przystąpieniem do badań formułujemy problem oraz określamy ich cel. Zdaniem **Z. Skornego**, wymaga to „uświadomienia sobie, po co podejmujemy badania oraz do czego mogą być przydatne uzyskane w nich wyniki”. W pracach badawczych wyróżnia się następujące kategorie celów:

a) teoretyczno-poznawcze, praktyczno-wdrożeniowe
b) poznawcze, teoretyczne, praktyczne.

Jeśli idzie o sposób prezentowania celów badań w pracy, to można wyróżnić dwa podejścia:

Wzór 1

Podajemy cel badań	ale nie określamy jego kategorii

Na przykład: Celem mych badań jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

- Jaki jest stosunek uczniów w młodszym wieku szkolnym do nauki?
- Czy i jakie czynniki różnicują ich stosunek do nauki?

Wzór 2

Podajemy cel badań	i określamy jego kategorie: – cel poznawczy – teoretyczny – praktyczny

Na przykład: Wyróżniono następujące **cele poznawcze**:

- Zbadanie postaw czytelniczych dzieci w młodszym wieku szkolnym wobec różnych form słowa drukowanego.
- Ustalenie stosunku matek do czytelnictwa własnych dzieci.

Cele praktyczne podjętych badań to:

- Ustalenie dyrektyw pedagogicznych kierowanych pod adresem nauczyciela pragnącego kształtować postawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym.
- Ustalenie dyrektyw pedagogicznych kierowanych pod adresem rodziców pragnących rozwijać zainteresowania czytelnicze u swoich pociech.

Cel teoretyczny niniejszej pracy związany jest również ze sfor mułowaniem ogólnych założeń koncepcji metodycznej oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych, związanych z rozwijaniem zainteresowania czytaniem.

J. Gnitecki (1989, s. 75) podaje przykłady sformułowania celu poznawczego:

- „Zbadanie osiągnięć szkolnych uczniów klas ... w wybranej dziedzinie dojrzałości szkolnej.
- Ustalenie poziomu prospołecznej aktywności uczniów na etapie wiedzy o potrzebach drugiego człowieka, gotowości niesienia mu pomocy oraz realizacji konkretnych jego potrzeb.
- Ustalenie czynników subiektywnych i obiektywnych, które różnicują osiągnięcia szkolne uczniów [...].

Przykłady celów **teoretycznych**:

- Opracowanie modelu lekcji stymulującej aktywność twórczą uczniów ... w nauczaniu.
- Opracowanie modelu lekcji uwzględniającego strategię podającą i poszukującą.

- Sformułowanie teoretycznego modelu zajęć dydaktyczno-wychowawczych, uwzględniającego różne strategie nauczania i uczenia się itp. [...].

Przykłady celów **praktycznych**:

- Ustalenie dyrektyw pedagogicznych kierowanych pod adresem nauczyciela pragnącego rozwijać prospołeczną aktywność uczniów klas ... w wybranej dziedzinie działalności szkolnej.
- Ustalenie dyrektyw pedagogicznych kierowanych pod adresem nauczyciela pragnącego rozwijać prospołeczną aktywność uczniów klas ... w wybranej dziedzinie działalności szkolnej.
- Ustalenie przydatności metody problemowo-programowanej w nauczaniu ... w klasie ... szkoły ... itp.” (J. Gnitecki, 1989, s. 76).

Problem

problem – »poważne zagadnienie, zadanie wymagające rozwiązania, kwestia do rozstrzygnięcia«
problematyka – »całokształt zagadnień, ogół problemów dotyczący jakiejś dziedziny«
problematyzować – »ujmować zjawiska jako problemy, w kategoriach problemów, formułować problemy; doszukiwać się w czymś problemu, czynić z czegoś problem«
problemowy – »dotyczący problemu, problemów; poruszający, omawiający, zawierający problem; traktowany jako problem«
pytanie – »zdanie (lub równoważnik zdania) mające intonację pytajną, wypowiedziane w zamiarze dowiedzenia się czegoś, uzyskania zezwolenia na coś«[1]

J. Pieter stwierdza, że „[...] problemy badawcze są to pytania, na które szukamy odpowiedzi na drodze badań naukowych. Wysuwając je zadajemy pytanie »przyrodzie« i

»otoczeniu«, a nie osobie drugiej. Staramy się znaleźć odpowiedzi na postawione przez nas pytanie poprzez własny wysiłek, nie zaś przez oczekiwanie gotowej odpowiedzi od innego człowieka" (*Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław – Warszawa 1967, s. 67).

J. Sztumski pisze: „*Problemem badawczym* nazywamy to, co jest przedmiotem wysiłków badawczych, czyli po prostu to, co orientuje nasze przedsięwzięcia poznawcze" (*Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984, PWN, s. 28).

S. Nowak: „Problem badawczy to tyle, co pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie" (S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 214).

M. Łobocki: „Problemy badawcze są to pytania, na które szukamy odpowiedzi na drodze badań naukowych" (*Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978, s. 56).

Rodzaje pytań

Pytania rozstrzygnięcia – zaczynają się od partykuły „czy…"

Pytania dopełnienia – zawierające pytajnik: „jaki…" , „kiedy…", „w jakich warunkach…", „w jakim stopniu…"

T. Pilch (1977, s. 66) podaje następujące przykłady formułowania problemów:

1. „Jaki wpływ na środowisko rodzinne ma powodzenie w nauce dziecka". Jego zdaniem można to zagadnienie zmodyfikować i nadać mu inne brzmienie:
2. „Wpływ środowiska społecznego na stosunek dziecka do nauki". T. Pilch stwierdza, że zawiera ono jednak już inną treść i główny cel poznawczy przesuwa się na poznanie środowiska rodzinnego, rówieśniczego i dalszego w celu ich korygowania bądź odpowiedniego współdziałania. Pierwszy temat kładzie nacisk głównie

na zależność między rodziną a wypełnianiem obowiązku szkolnego, a w konsekwencji odpowiedni dobór metod nauczania i wychowania dziecka.

J. Gnitecki (1989, s. 78–79) przytacza przykłady problemów istotnościowych i zależnościowych. Jako przykład problemu **istotnościowego** może służyć następujące pytanie:

Jakie czynniki subiektywne i obiektywne w stopniu istotnym różnicują osiągnięcia szkolne uczniów?

A oto przykład pytania ilustrującego problem **zależnościowy**:

Jaka istnieje zależność między poziomem aktywności twórczej uczniów a uzyskiwanymi przez nich osiągnięciami szkolnymi?

J. Gnitecki (1989, s. 120) podaje szereg przykładów problemów w procedurze diagnostycznej, np.:

„Jaki jest poziom osiągnięć szkolnych uczniów klas początkowych w uczeniu się języka polskiego?

Inne przykłady problemów badawczych: Jaki jest aktualny stan w zakresie...

Co wpływa na aktualny stan w zakresie... Jakie czynniki wpływają na aktualny stan...".

Tak więc problemy diagnostyczne zawierają w sformułowaniu pytanie: „**jak jest**" oraz jakie są przyczyny istniejącego stanu rzeczy.

Na temat formułowania problemu badań **Z. Skorny** pisze:

„W badaniach opartych na rozumowaniu indukcyjnym ich celem może być dokonanie opisu i klasyfikacji kreślonych zjawisk, procesów, czynności, cech osobowości. Problem badań może być wtedy ujęty w formie takich na przykład pytań: »Jakie metody wychowania stosują nauczyciele w szkołach podstawowych?«, »Jaka jest struktura rodzin młodzieży niedostosowanej społecznie?«, »Jakie rodzaje zachowań agresywnych występują u

chłopców w wieku szkolnym?«, »Jakie procesy emocjonalne zachodzą u pacjentów oczekujących na zabieg chirurgiczny?«, »Jakie rodzaje zainteresowań występują u uczniów zasadniczych szkół zawodowych?«, »Jakie czynności wykonuje młodzież w czasie wolnym od zajęć szkolnych?«, »Jakie cechy osobowości charakteryzują pracowników ulegających częstym wypadkom przy pracy?«.

Badania oparte na rozumowaniu indukcyjnym mogą również zmierzać do poznania **przebiegu** określonych procesów lub czynności. Oto przykłady tego rodzaju problemów: »Jak przebiega proces rozwiązywania tekstowych zadań matematycznych przez uczniów w wyższych klasach szkoły podstawowej?«, »Jaki jest przebieg bójek występujących u chłopców w starszym wieku szkolnym?«, »Jak przebiega proces powstawania pomysłów racjonalizatorskich?«.

Celem badań może być także wykrycie prawidłowości kierujących badanymi zjawiskami. Pytanie zawarte w problemie dotyczy wtedy różnych »warunków«, »przyczyn« lub »czynników« determinujących lub wpływających na powstanie i przebieg tych zjawisk. Problem jest wówczas zawarty w pytaniu zaczynającym się od słów: »Jakie są warunki...?«, »Jakie są przyczyny...?«, »Jakie czynniki wpływają na powstanie...?«. Pytaniową formę ujęcia problemu można zastąpić przez formę orzekającą. Na przykład problem zawarty w pytaniu: »Jaki jest wpływ motywacji na wyniki uczenia się?« można zastąpić skrótową formą: »Wpływ motywacji na wyniki uczenia się«.

Przy badaniu prawidłowości kierujących zachowaniem się może ono dotyczyć jego **zależności** od bliżej nie określonych warunków, przyczyn lub czynników. Oto przykłady tak ujętych problemów (można im nadać również formę pytaniową): »Warunki kształtowania się zainteresowań uczennic szkół medycznych«, »Przyczyny konfliktów dorastającej młodzieży z rodzicami«, »Przyczyny

szkolnych niepowodzeń uczniów zasadniczych szkół zawodowych«, »Przyczyny powstawania wypadków drogowych«, »Czynniki wpływające na popularność w grupie dziecięcej«, »Czynniki określające stosunek do zawodu młodocianych pracowników«.

Przedmiotem badań mogą być **zewnętrzne warunki** lub przyczyny zachowania się. Są nimi określone podniety, sytuacje lub czynniki środowiskowe wpływające na zachowanie się. Przykładowe rodzaje tych problemów: »Zewnętrzne warunki agresywnego zachowania się chłopców w wieku dorastania«, »Wpływ praktyki zawodowej na kształtowanie się zainteresowań uczennic szkół medycznych«, »zależność zainteresowań kulturalnych młodzieży od środowiska rodzinnego«, »Wpływ audycji umuzykalniających na zainteresowania muzyczne słuchaczy«, »Zewnętrzne warunki powstawania wypadków przy pracy«, »Wpływ hałasu na wydajność pracy«.

Celem badań bywa poznanie **wewnętrznych warunków** zachowania się: funkcję tę mogą spełniać procesy motywacji. Oto przykłady dotyczące ich problemów: »Motywy wyboru zawodu przez uczniów kończących szkołę podstawową«, »Motywacja uczenia się młodzieży w okresie dorastania«, »Motywujący wpływ emocji na wyniki egzaminu«, »Motywy zmiany miejsca pracy przez młodocianych pracowników«, »Motywacja ucieczek z domu chłopców w starszym wieku szkolnym«, »Motywacja kradzieży popełnianych przez nieletnich« (Z. Skorny, 1984, s. 68–70).

Warto zapoznać się z jednym z wielu stwierdzeń **S. Nowaka**. Brzmi ono następująco:

„Omawiając zagadnienia związane ze sformułowaniem problemu badawczego, stwierdziłem, iż dopóki wyraźnie nie uprzytomnimy sobie, jakie zjawiska nas interesują, tj. jakie własności, jakich przedmiotów lub też jakie zdarzenia czy procesy, którym te przedmioty podlegają, chcielibyśmy objąć naszym badaniem, tak długo sens naszych pytań, a w

konsekwencji i problematyka naszych badań nie są dla nas jasne. To samo można by powiedzieć inaczej: dopóki nie uprzytomnimy sobie znaczenia terminów, dopóki nie uprzytomnimy sobie pojęć odpowiadających terminom figurującym w pytaniach i hipotezach naszej problematyki, tak długo nie wiemy naprawdę, co chcemy badać" (1985, s. 62).

Hipoteza

hipoteza – »zdanie nie w pełni uzasadnione, rozważane jako racja pewnych uznanych już zdań, założenie oparte na prawdopodobieństwie, wymagające sprawdzenia, mające na celu odkrycie nieznanych zjawisk lub praw; jakiekolwiek orzeczenie niezupełnie pewne, przypuszczenie«

Na temat hipotezy wypowiada się wielu uczonych, oto niektóre sądy:

T. Kotarbiński: „Przez hipotezę rozumie się na ogół w metodologii takie przypuszczenie dotyczące zachodzenia pewnych zjawisk lub zależności między nimi, które pozwala wyjaśnić jakiś niewytłumaczony dotąd zespół faktów będących dotąd problemem" (*Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa 1961, s. 34).

K. Ajdukiewicz: „Mając więc wyjaśnić jakiś fakt i nie znajdując dla zdania fakt ten stwierdzającego racji wśród twierdzeń już przez nas uznanych, bierzemy pod uwagę jakąś jego rację, co do której nie wiemy jeszcze, czy jest prawdziwa, fałszywa, i poddajemy ją procedurze sprawdzenia. Taką nie przyjętą jeszcze rację, rozważaną w trakcie prób wyjaśniania jakiegoś faktu, którą poddajemy procedurze, sprawdzenia nazywa się zwykle hipotezą" (*Zarys logiki*, Warszawa 1953, s. 184).

J. G. Townsend: „Hipoteza to stwierdzenie, co do którego istnieje pewne prawdopodobieństwo, że stanowić będzie ono prawdziwe rozwiązanie postawionego problemu” (cyt. za: J. Brzeziński, *Elementy metodologii…*, Warszawa 1984, s. 57).

J. Brzeziński: „Dane stwierdzenie może być uznane za hipotezę naukową, jeżeli jest sprawdzalne. Hipoteza, której nie można poddać procedurze sprawdzania empirycznego, nie może pretendować do miana hipotezy naukowej” (*Elementy metodologii…*, Warszawa 1984, s. 57).

H. Muszyński: „Przez hipotezę rozumiemy więc tutaj twierdzenie, co do którego istnieje pewne prawdopodobieństwo, iż stanowić ono będzie prawdziwe rozwiązanie postawionego problemu” (*Wstęp do metodologii…*, Warszawa 1971, s. 188).

M. Łobocki: „[…] hipotezy robocze są oczekiwanymi przez badacza wynikami planowanych badań” (*Metody badań…*, Warszawa 1978, s. 74).

T. Kotarbiński: „Hipotezą nazywa się wszelkie twierdzenia częściowo tylko uzasadnione, przeto wszelki domysł, za pomocą którego tłumaczymy dane faktyczne, a więc też i domysł w postaci uogólnienia, osiągniętego […] na podstawie danych wyjściowych” (*Kurs logiki*, Warszawa 1960, s. 181).

Z. Zaborowski: „[…] należy postawić hipotezy, to jest pewne przypuszczenia, co do kierunku i charakteru zależności między zjawiskami” (*Wstęp do metodologii…*, Wrocław 1973, s. 145).

J. Pieter: „Hipoteza jest naukowym przypuszczeniem o związku zależności danych zjawisk od innych lub o związku pojęć bądź wielkości pojęciowych o znaczeniu ustalonym” (*Praca naukowa*, Katowice 1960, s. 86).

W. Zaczyński: „Hipoteza robocza jest założeniem przypuszczalnych zależności, jakie zachodzą między wybranymi zmiennymi” (*Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968, s. 26).

Z. Skorny: „[…] hipoteza to przypuszczalna, przewidywana odpowiedź na pytanie zawarte w problemie badań. Może ona przy tym dotyczyć związków zachodzących w danej dziedzinie rzeczywistości, kierujących nią prawidłowości, mechanizmów funkcjonowania badanych zjawisk lub istotnych właściwości” (*Prace magisterskie*..., Warszawa 1984, s. 72–73).

Zmienne i ich graficzne przedstawienie

przedstawiać – »obrazować kogoś, coś, stanowić coś, być kimś, czymś, zawierać, tworzyć coś; ukazywać, mieć postać, kształt kogoś, czegoś«
przedstawić – »okazać, pokazać, przedłożyć; wystawić, wyrazić (w sztuce)«
graficzny – »wyrażany za pomocą wykresu, rysunku lub jedną z technik grafiki; dotyczący grafiki, wchodzący w zakres grafiki«

Według **W. Okonia zmienna** to „czynnik przybierający różne wartości w badanym zbiorze” (1992, s. 244).

J. Brzeziński twierdzi: „Jeżeli o danej własności możemy powiedzieć, że przyjmuje ona różne wartości, to jest to **zmienna**” (1984, s. 22).

S. Nowak mówi: „zmienna określa jedynie, pod jakim względem interesują nas analizowane przedmioty i zjawiska, specyfikując ich możliwe własności, stany lub zdarzenia, którym podlegają, a ponadto jakie typy relacji będziemy uwzględniać między przedmiotami rozpatrywanymi pod danym względem” (*Metodologia badań społecznych*, 1985, s. 152).

Zdaniem **Z. Skornego**: „Zmienna to pewna kategoria zjawisk, których wielkość, intensywność, częstość występowania może ulegać zmianom zależnie od różnych okoliczności” (1984, s. 48).

Wśród zmiennych wyróżniamy zmienne **zależne, niezależne i pośredniczące**.

Przez zmienną **zależną** W. Okoń rozumie zmienną, „której zmiany są skutkiem oddziaływania jednej lub więcej jakichś zmiennych (niezależnych lub pośredniczących)”, natomiast zmienna **niezależna** to taka, „której zmiany nie zależą od zespołu innych zmiennych występujących w badanym zbiorze (W. Okoń, 1992, s. 244).

J. Brzeziński pisze: „Zmienna, która jest przedmiotem naszego badania, której związki z innymi zmiennymi chcemy określić (wyjaśnić), nosi nazwę zmiennej zależnej”. Natomiast „zmienne, od których ona zależy, które na nią oddziaływają, noszą nazwę **zmiennych** niezależnych” (1984, s. 24).

„Zmienna **zależna** to zjawisko podlegające wpływom innych zjawisk” (Z. Skorny, 1984, s. 50).

I dalej: „Zmiennymi **niezależnymi** są zjawiska wpływające na powstanie i przebieg zjawisk będących zmiennymi zależnymi […]. Zmienne pośredniczące to czynniki wewnętrzne mogące modyfikować wpływ warunków zewnętrznych na zachowanie się” (1984, s. 51).

J. Brzeziński mówi: „Zmienna, która jest przedmiotem naszego badania, której związki z innymi zmiennymi chcemy określić (wyjaśnić), nosi nazwę zmiennej **zależnej**. Natomiast zmienne, od których ona zależy, które na nią oddziaływają, noszą zmiennych **niezależnych**” (1984, s. 24).

Wzór 1

„**Badane zmienne**. Funkcję zmiennej zależnej będzie spełniać w mych badaniach agresywne zachowanie się dzieci w młodszym wieku szkolnym, zaś zmiennej niezależnej – sytuacja rodzinna ze szczególnym uwzględnieniem struktury rodziny, jej warunków materialnych, poziomu kulturalnego oraz panującej w niej atmosfery wychowawczej.

Wymienione zmienne można przedstawić graficznie w następujący sposób:

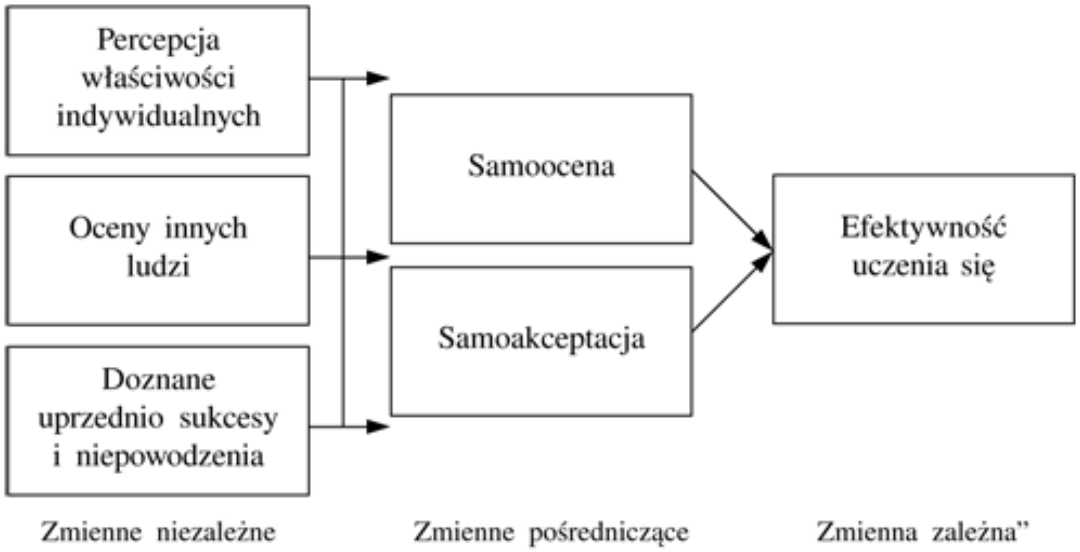

(Z. Skorny, 1984, s. 44).

Wzór 2

„Zależności między zmiennymi oraz ich model graficzny. W moich badaniach zmienną zależną będzie efektywność uczenia się młodzieży, zaś samoocenę i samoakceptację będę traktować jako zmienne pośredniczące. Są one uzależnione od czynników spełniających funkcję zmiennych niezależnych (np. percepcja posiadanych właściwości

indywidualnych, ich ocena dokonywana przez innych ludzi, sukcesy i niepowodzenia doznane uprzednio w działaniu).

Wymienione zależności można ująć graficznie:

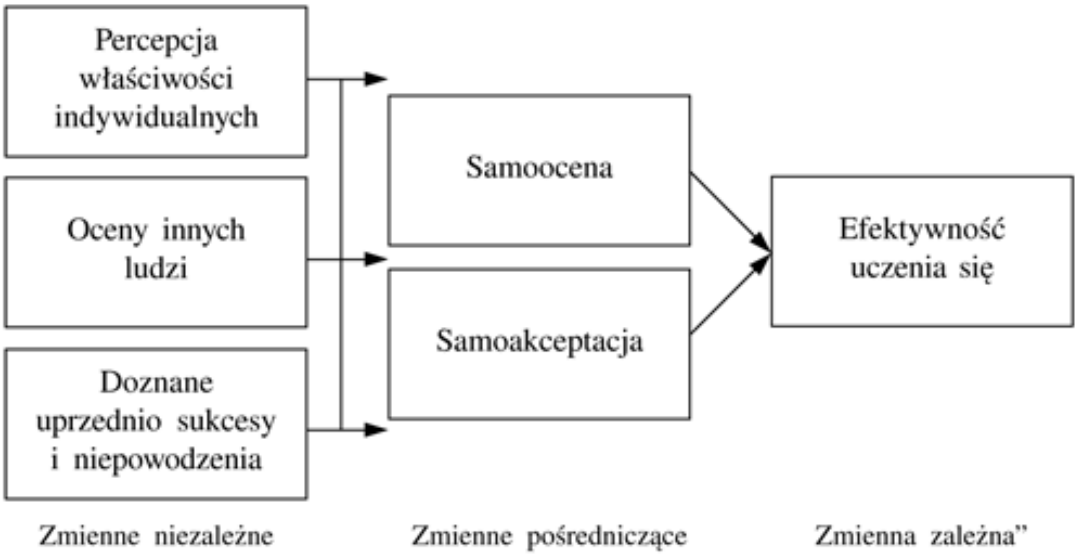

(Z. Skorny, 1984, s. 44).

Co oznacza słowo „wskaźnik”? Rodzaje wskaźników. Dobór i interpretacja wskaźników

Z. Krzysztoszek – „Wskaźnik to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie którego wnioskujemy z całą pewnością bądź z określonym prawdopodobieństwem wyższym od przeciętnego, iż zachodzi zjawisko, jakie nas interesuje” (1977, s. 71).

M. Łobocki: „[…] aby stwierdzić, czy badane fakty lub zjawiska występują w interesującym nas przypadku, zachodzi konieczność ustalenia wskaźników, czyli pewnych zmiennych, wskazujących na obecność wspomnianych faktów lub zjawisk. Tak więc »wskaźnikiem jakiegoś zjawiska Z – jak sugeruje słusznie S. Nowak – nazywać

będziemy takie zjawisko W, którego zaobserwowanie pozwoli nam (w sposób bezwyjątkowy lub z określonym czy choćby wyraźnym od przeciętnego prawdopodobieństwem) określić, iż zaszło zjawisko« (S. Nowak, 1965, s. 247).

To samo odnosi się do cechy stanowiącej określony wskaźnik" (M. Łobocki, 1978, s. 99).

H. Muszyński: „Pod pojęciem tym rozumiemy wszelkie takie zjawiska, których zaobserwowanie pozwala stwierdzić, że wystąpiły stany rzeczy objęte zakresami pojęciowymi badanych zmiennych" (1971, s. 246).

S. Nowak: „Wskaźnik to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością bądź z określonym prawdopodobieństwem wyższym od przeciętnego, iż zachodzi zjawisko, jakie nas interesuje" (1970, s. 102).

Z. Zaborowski: „Wskaźnik, jak mówi sama nazwa, wskazuje na określone zjawiska obserwowalne, a często mierzalne, które pozwalają nam stwierdzić, że zaszło zjawisko, które wskaźnik określa" (1973, s. 150).

Rodzaje wskaźników

E. Hajduk (1993, s. 20–21):

a. Wskaźniki **empiryczne**

> **Definicja**: Dla takich wskaźników, przy których teza o zachodzeniu pewnej korelacji między wskaźnikiem a zjawiskiem przezeń wskazywanym jest tezą empiryczną, rozstrzygalną na drodze obserwowalnej, proponuję termin: »wskaźniki empiryczne« (*Metody badań socjologicznych*…, s. 203).

Obie cechy są obserwowalne, np.: Noszenie obrączki na palcu lewej ręki (W) jest wskaźnikiem stanu cywilnego osoby (Z) żyjącej w pewnym typie społeczeństwa. Posiadanie ważnej legitymacji szkolnej (W) jest wskaźnikiem tego, że posiadacz jej jest uczniem (Z).

b. Wskaźniki **definicyjne**

Definicia: […] kiedy dobór wskaźnika jest zarazem zdefiniowaniem pewnego terminu, ustaleniem jego znaczenia, wskaźniki takie proponowałbym nazwać wskaźnikami definicyjnymi (*Metody badań socjologicznych*…, s. 204)

Np.:

Pilnym uczniem (Z) będziemy nazywali takiego ucznia, który: W1 = chodzi na wszystkie lekcje szkolne,
W2 = odrabia zadania domowe,
W3 = wykonuje zalecenia nauczycieli związane z przebiegiem zajęć dydaktycznych.

Demokratyczny styl wychowania (Z) charakteryzuje:
W1 = ustalenie z wychowankiem zadań przez niego wykonywanych,
W2 = dominacja nagradzania wychowanka nad karaniem,
W3 = motywowaniem do działania wychowanka przez ukazanie jego skutków.

c. Wskaźniki **inferencyjne**

a) związki między zjawiskiem wskazywanym W a zjawiskiem wskazywanym Z nie są określone definicyjnie, tzn. termin oznaczający wskaźnik W nie wchodzi do definicji Z,
b) zjawisko Z nie może być bezpośrednio obserwowalne, jego występowanie inferujemy (wnioskujemy) z występowania zjawiska W.

Uśmiech (W) uznajemy za objaw, wskaźnik zadowolenia (Z). Zadowolenia bezpośrednio nie obserwujemy, a inferujemy jego występowanie, obserwując u kogoś uśmiech. W tym rozumowaniu obecne jest doświadczenie badającego, które wykorzystuje on, obserwując u kogoś uśmiech. Uważa, że skoro u niego zachodzi taki związek między uśmiechem i zadowoleniem, to zachodzi on też u innych ludzi.

> **Definicja**: […] kiedy z zajścia pewnego zjawiska obserwowalnego inferuje się zajście pewnego zjawiska nieobserwowalnego wprawdzie, ale posiadającego dla nas znaczenie niezależne od wskaźnika, proponuję mówić, iż mamy tu do czynienia ze wskaźnikiem inferencyjnym (*Metody badań socjologicznych*…, s. 205).

Różne możliwe łączenia wskaźników omawia S. Nowak w cytowanym dziele na str. 205–208. Wyżej przedstawiliśmy trzy czyste typy wskaźników wykorzystywanych w badaniach empirycznych".

Z. Krzysztoszek (1977, s. 72): „Wszelkie pojęcia służące dla oznaczenia zjawisk obserwowalnych zewnętrznie mogą być jednocześnie wskaźnikami. Tego rodzaju wskaźniki są przez niektórych naukowców określone mianem wskaźników rzeczowych.

Innym rodzajem wskaźników są te, które pozwalają wnioskować o scharakteryzowanych wyżej właściwościach ukrytych. Z tego, na przykład, że uczniowi drżą, w określonej sytuacji, ręce, wnioskujemy, iż jest zdenerwowany. Drżenie rąk jest więc wskaźnikiem właściwości ukrytej – zdenerwowania. Tego rodzaju wskaźniki nazywamy inferencyjnymi.

W wielu przypadkach używamy wskaźników o charakterze mieszanym. Tak jest w sytuacjach, kiedy badamy cechy dyspozycyjne, tak jest również przy badaniu większych zespołów cech".

Dobór i interpretacja wskaźników

M. Łobocki (1978, s. 107–108): „W badaniach pedagogicznych dobór i interpretacja wskaźników są szczególnie utrudnione z uwagi na charakter zjawisk i faktów, których dotyczą. Stąd też najczęściej spotykanymi w tego rodzaju badaniach wskaźnikami są wskaźniki

inferencyjne i definicyjne, a znacznie rzadziej empiryczne [...]. Dobór odpowiednich obserwowalnych wskaźników dla badanego zjawiska łączy się z koniecznością ustalenia bądź to jednego tylko wskaźnika, bądź też kilku, a niekiedy bardzo wielu wskaźników. Zależy to zarówno od rodzaju badanego zjawiska, jak i trudności wyboru odpowiednio dobranego wskaźnika (lub wskaźników). W niektórych przypadkach odpowiedź na jedno tylko pytanie postawione osobie badanej wydaje się wystarczająca jako wskaźnik bardzo złożonego zjawiska [...]. Jest rzeczą jednak zrozumiałą, że w przypadku jednego wskaźnika dostatecznie informującego o badanym zjawisku nie zachodzi konieczność jego uwielokrotnienia [...]".

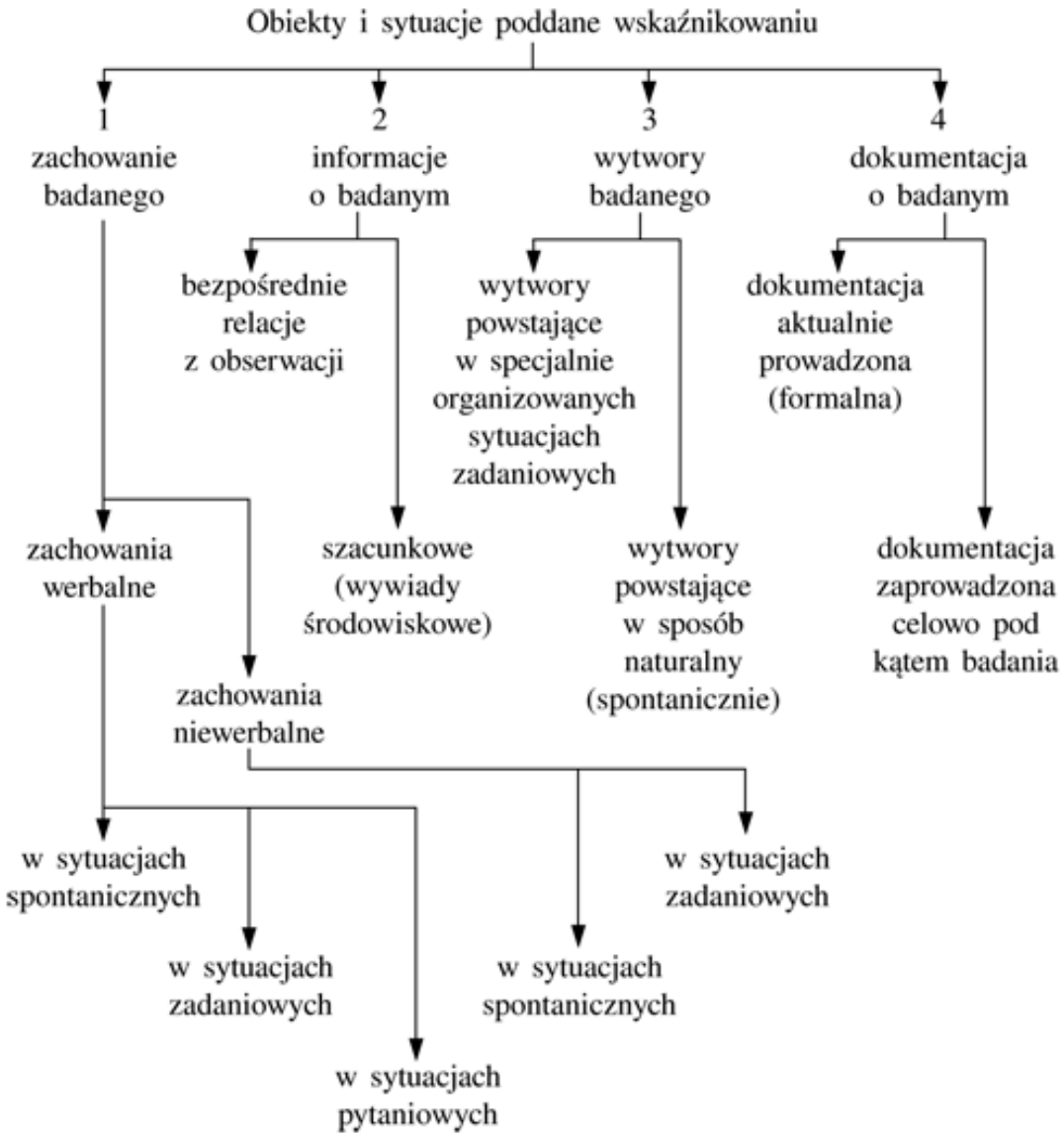

Rysunek 6. Zestawienie typowych obiektów i sytuacji poddawanych wskaźnikowaniu (wg J. Gniteckiego, 1989, s. 96)

„Celowe uwielokrotnienie wskaźników sprawdzanych odpowiednio pod względem trafności i rzetelności wynika szczególnie z faktu, iż niezwykle rzadko tylko przysługuje im charakter bezwyjątkowy. Z reguły są one odpowiednikiem wskazywanych przez nich zjawisk jedynie w stopniu mniej lub bardziej prawdopodobnym. Przysługuje im charakter danych statystycznych. Choćby z tej właśnie

racji należy unikać świadomie dobierania tylko jednego wskaźnika interesującego nas zjawiska”.

Klasyfikacja metod badań

Metody badań w pedagogice (wg **A. Kamińskiego**, 1974, s. 65–77):

1. Studium indywidualnych przypadków.
2. Sondaż diagnostyczny na niewielkiej próbie.
3. Monografia instytucji.

Metody i techniki badań pedagogicznych (wg **M. Łobockiego**, 1978, s. 115–300):

1. Obserwacja.
2. Eksperyment pedagogiczny.
3. Testy osiągnięć szkolnych.
4. Techniki socjometryczne.
5. Analiza dokumentów.
6. Skale ocen.
7. Ankiety i kwestionariusze.
8. Rozmowa i wywiad.

Wybrane metody i techniki badań w pedagogice (wg **T. Pilcha**, 1977, s. 117–180):

1. Metody badań:
    - 1.1. Eksperyment pedagogiczny.
    - 1.2. Monografia pedagogiczna.
    - 1.3. Metoda indywidualnych przypadków.
    - 1.4. Metoda sondażu diagnostycznego.
2. Techniki badań pedagogicznych.
    - 2.1. Obserwacja.
    - 2.2. Wywiad.
    - 2.3. Ankieta.
    - 2.4. Badanie dokumentów. Analiza treści. Techniki projekcyjne.
    - 2.5. Techniki socjometryczne.

3. Narzędzia badawcze:
    3.1. Kwestionariusz wywiadu.
    3.2. Kwestionariusz ankiety.
    3.3. Kwestionariusz ankiety rozsyłanej.
    3.4. Test socjometryczny.
    3.5. Dyspozycje i arkusz obserwacji.
    3.6. Arkusz obserwacji.
    3.7. Skala do badania przystosowania dziecka.

A oto najważniejsze według **W. Zaczyńskiego** (1968, s. 20) metody, które mogą interesować nauczycieli-badaczy:

1. Metoda obserwacji.
2. Metoda eksperymentu pedagogicznego.
3. Metoda testów pedagogicznych.
4. Grupa metod terenowych obejmowanych wspólnym terminem metod socjograficznych, w tym głównie: wywiad i ankieta.
5. Metoda socjometrii.
6. Metoda znana pod nazwą analizy dokumentów i wytworów uczniów.
7. Grupa metod statystycznych.

Pojęcie metody badań

A. Kamiński: „Istnieje tendencja do pojmowania metody badań jako zespołu teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego” (1974, s. 65).

M. Łobocki: „Rozumiane w ten sposób metody są z reguły pewnym ogólnym systemem reguł, dotyczących organizowania określonej działalności badawczej, tj. szeregu operacji poznawczych i praktycznych, kolejności ich zastosowania, jak również specjalnych środków i

działań skierowanych z góry na założony cel badawczy” (1978, s. 115).

S. Nowak: „Przez metodę naukową rozumiemy tu określony, powtarzalny sposób rozwiązywania problemu. […] Metoda badań empirycznych to tyle, co określony, powtarzalny sposób uzyskiwania pewnego typu informacji o rzeczywistości, niezbędnych dla rozwiązania określonego typu problemu badawczego, szukanie odpowiedzi na pytanie określonego rodzaju przez szeroko pojmowaną obserwację rzeczywistości” (1970, s. 237).

„Tak więc metoda badawcza oznaczać będzie raz węższej, raz szerzej pojęte, raz koncentrujące się jedynie na najogólniejszych zarysach, a czasem określone co do drugorzędnych nawet szczegółów powtarzalne procedury i zespoły procedur służących do rozwiązywania problemów o różnym stopniu ogólności” (1970, s. 238).

W. Okoń: „systematycznie stosowany sposób postępowania prowadzący do założonego wyniku. Na dany sposób postępowania składają się czynności myślowe i praktyczne, odpowiednio dobrane i realizowane w ustalonej kolejności” (1975, s. 167).

T. **Pilch**: „Metoda jest zespołem czynności i zabiegów zmierzających do poznania określonego przedmiotu. Jest to pewnego rodzaju charakter działania, jaki podejmujemy dla zdobycia interesujących nas danych” (1971, s. 79).

T. **Pilch** i **T**. **Wujek**: „W niniejszym podręczniku przez metodę badań będziemy rozumieć „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego” (A. Kamiński, 1970, s. 37; T. Pilch, 1971; T. Pilch i T. Wujek, 1974, s. 57).

T. Pilch: „W zgodzie zatem z tradycją oraz zasadami logiki przez metodę badań rozumieć będziemy »zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących najogólniej całość

postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego«" (A. Kamiński 1970; T. Pilch 1971; T. Pilch, 1977, s. 116).

J. Sztumski: „Przez metodę bowiem rozumie się na ogół system założeń i reguł pozwalających na uporządkowanie praktycznej lub teoretycznej działalności, aby można było osiągnąć cel, do którego się świadomie zmierza" (1984, s. 46).

T. Tomaszewski: „Metoda jest to sposób osiągania jakiegoś celu. Metoda naukowa jest to sposób dochodzenia do twierdzeń uzasadnionych i sprawdzonych. Metodę naukową można określić jako zespół czynności, które należy wykonać, i procesów, które muszą się odbyć, aby można było uzyskać uzasadnione i sprawdzone twierdzenie o badanych faktach" (1963, s. 26).

Z. Zaborowski: „Metoda badawcza – zespół środków i czynności umożliwiający zdobycie informacji prowadzących do wydania prawdziwych sądów o określonym wycinku rzeczywistości" (1973, s. 358).

W. Zaczyński: „… przez metodę rozumiemy sposób systematycznie stosowany, to znaczy stosowany w danym przypadku z intencją zastosowania go także przy ewentualnym powtórzeniu się analogicznego zadania" (1968, s. 18).

„Streszczając rozważania na temat pojęcia metody naukowego badania możemy powiedzieć, że są to określone sposoby poznawania wybranego wycinka rzeczywistości, które cechują się tym, że są: celowe, planowe, obiektywne, dokładne, wyczerpujące" (1968, s. 19–20).

Techniki badawcze

A. Kamiński: „Techniki badawcze to przede wszystkim sposoby zbierania materiału oparte na starannie

opracowanych dyrektywach (dokładnych, jasnych, ścisłych), weryfikowanych w badaniach różnych nauk społecznych i dzięki temu posiadających walor użyteczności międzydyscyplinarnej” (1974, s. 54).

M. Łobocki: „Techniki badawcze natomiast są bliżej skonkretyzowanymi sposobami realizowania zamierzonych badań. Podporządkowane są one metodom badawczym, pełniąc wobec nich służebną rolę. Są jakby »ostatnim akordem« zastosowanej metody badań, która obejmuje z reguły kilka technik badawczych. Przeto właściwy ich wybór zależy od dobrej znajomości metody badań, do której one przynależą” (s. 115).

H. Muszyński: „W ślad za wyborem metody musi następować przygotowanie szczegółowych technik badawczych. Może ono polegać na opracowaniu dokładnego planu obserwacji dotyczącego tych zmiennych, do których postanowiliśmy zastosować tę właśnie metodę, obmyśleniu konkretnego kwestionariusza ankiety lub wywiadu, doborze odpowiednich sytuacji testowych w przypadku, kiedy metodą badawczą ma być poddanie badanego określonym próbom, a wskaźniki jego reakcji mają być wyrażane w zachowaniu. Czynności te kończy badacz pełnym zestawem technik, które zamierza zastosować dla skonstruowania i pomiaru zmiennych” (1971, s. 247–248).

T. Pilch: „Technika badawcza natomiast jest określoną czynnością służącą do uzyskania pożądanych danych. Jest pojedynczą procedurą, polegającą na wykonaniu określonej czynności badawczej” (1971, s. 79).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Techniką badań zaś będziemy nazywać »czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii, faktów«” (1974, s. 57).

T. Pilch: „Techniką badań zaś nazywać będziemy »czynności praktyczne, regulowane starannie

wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii i faktów«” (1977, s. 116).

Narzędzie badawcze

T. Pilch i **T. Wujek**: „Aby zamknąć wstępną część ustaleń terminologicznych, wypada jeszcze określić pojęcie narzędzia badawczego, które podobnie jak metoda bywa mylone z techniką badawczą. Otóż narzędzie badawcze jest przedmiotem służącym do realizacji wybranej techniki badań. O ile technika badawcza oznacza czynność, np. obserwowanie, prowadzenie wywiadu, o tyle narzędzie badawcze to instrument służący do technicznego gromadzenia danych z badań. W tym rozumieniu narzędziem badawczym będzie kwestionariusz wywiadu, magnetofon, arkusz obserwacyjny, a nawet ołówek […]” (1974, s. 57).

T. Pilch: „Otóż narzędzie badawcze jest przedmiotem służącym do realizacji wybranej techniki badań” (1977, s. 116).

„[…] metoda jest pojęciem najszerszym i nadrzędnym w stosunku do techniki i narzędzia badawczego. Technika z kolei jest pojęciem podrzędnym wobec metody i nadrzędnym w stosunku do narzędzia badawczego. To ostatnie zaś ma zakres najwęższy i jest pojęciem podrzędnym zarówno wobec pojęcia metody, jak i pojęcia techniki badawczej” (1977, s. 117).

Eksperyment pedagogiczny

M. Łobocki: „Eksperyment pedagogiczny stanowi jedną z odmian eksperymentu w ogóle. Najogólniej rzecz biorąc,

jest on metodą badania zjawisk pedagogicznych, wywoływanych specjalnie przez osobę badającą w kontrolowanych przez nią warunkach, celem ich poznania” (1978, s. 148).

T. Pilch: „Eksperyment pedagogiczny to szczególny sposób gromadzenia wiedzy o badanym osobniku lub zbiorowości, polegający na organizowaniu sytuacji nietypowej, która wyzwala postawy i reakcje badanych lub badanego” (1971, s. 100).

T. Tomaszewski: „Eksperyment jest to metoda polegająca na badaniu zjawisk wywołanych przez badającego w kontrolowanych przez niego warunkach, w celu ich poznania” (1963, s. 27).

W. Zaczyński: „Eksperyment jest metodą naukowego badania określonego wycinka rzeczywistości, polegającą na wywołaniu lub tylko zmienianiu przebiegu procesów przez wprowadzenie do nich jakiegoś nowego czynnika i obserwowaniu zmian powstałych pod jego wpływem” (1968, s. 83).

Monografia pedagogiczna

T. Pilch i **T. Wujek**: „Dotychczasowe ustalenia pozwalają nam nazwać monografią metodę badań, której przedmiotem są instytucie wychowawcze w rozumieniu placówki lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej, prowadzącą do gruntownego rozpoznania ich struktury, zasad i efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji ulepszeń i prognoz rozwojowych” (1974, s. 61).

T. Pilch: „Dotychczasowe ustalenia pozwalają nam nazwać monografią metodę badań, której przedmiotem są instytucje wychowawcze, w rozumieniu placówki, lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej,

prowadzącą do gruntownego rozpoznania struktury instytucji, zasad i efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji ulepszeń i prognoz rozwojowych” (1977, s. 121).

„Metoda monograficzna realizowana być może przez wiele różnorodnych technik, prawie zawsze posługuje się badaniem dokumentacji, bardzo często wprowadza elementy obserwacji uczestniczącej, ankiety lub wywiady” (1977, s. 122).

Metoda indywidualnych przypadków

T. Pilch i **T. Wujek**: „Przyjmując przeto przedmiot badań i funkcję metody indywidualnych przypadków za elementy konstytutywne, możemy jej definicję sformułować następująco: metoda indywidualnych przypadków jest sposobem badań, polegających na analizie jednostkowych losów ludzkich uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze lub na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej widzianych przez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych” (1974, s. 62).

„W badaniach metodą indywidualnych przypadków posługujemy się dość nielicznym zestawem technik badawczych [...]. Najbardziej użyteczną techniką w wypadku omawianej metody jest wywiad. Znakomicie uzupełnia go obserwacja i analiza dokumentów osobistych. Niekiedy pomocne mogą być techniki projekcyjne i testy” (1974, s. 63).

T. Pilch: „Przyjmując przeto przedmiot badań i funkcję metody indywidualnych przypadków za elementy

konstytutywne, definicję jej można by sformułować następująco: metoda indywidualnych przypadków jest sposobem badań, polegającym na analizie jednostkowych losów ludzkich, uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze, lub na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej poprzez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych (1977, s. 123).

„Najbardziej użyteczną techniką w przypadku omawianej metody jest wywiad. Znakomicie uzupełnia go obserwacja i analiza dokumentów osobistych. Niekiedy pomocne być mogą techniki projekcyjne, testy" (1977, s. 124).

Metoda sondażu diagnostycznego

diagnoza społeczna – »określenie cech współcześnie zachodzących zjawisk społecznych na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych i ich analizy; stanowi m.in. materiał dla prognoz społecznych«
sondaż – »badanie opinii publicznej, np. za pomocą rozsyłanej ankiety«

T. Pilch i **T. Wujek**: „Na podstawie powyższych uwag można sformułować następującą definicję omawianej metody w badaniach pedagogicznych: metoda sondażu diagnostycznego jest sposobem gromadzenia wiedzy o cechach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, instytucjonalnie nie zlokalizowanych, a posiadających znaczenie wychowawcze, o opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju tych zjawisk na podstawie badania dobranej grupy reprezentującej populację generalną, w której badane zjawisko występuje. […]

Najczęściej stosowane w badaniach sondażowych to wywiady, ankieta, analiza treści dokumentów osobistych, techniki statystyczne i inne” (1974, s. 64).

T. Pilch: „Kierując się powyższymi uwagami definicja omawianej metody może mieć postać następującą: metoda sondażu diagnostycznego jest sposobem gromadzenia wiedzy o przedmiotach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk, o wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych, posiadających znaczenie wychowawcze, w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje.

W badaniach sondażowych najczęściej występujące techniki to wywiad, ankieta, analiza dokumentów osobistych, techniki statystyczne i inne” (1977, s. 126).

Co nazywamy obserwacją?

A. Kamiński: „Jest czynnością jednostronną, angażuje tylko badającego, którym powoduje dążenie do celowego, planowego, systematycznego i krytycznego spostrzegania określonych zachowań, przedmiotów itp.” (1974, s. 56).

M. Kreutz: „obserwowanie jest czynnością dowolną, złożoną z szeregu spostrzeżeń oraz z procesów rozwiązywania zadania, jakim jest uzyskanie pewnych określonych wiadomości” (1962, s. 144).

W. Okoń: „W pedagogice: planowe i systematyczne gromadzenie danych poprzez spostrzeganie przez jakiegoś badacza czynności dydaktyczno-wychowawczych nauczycieli i uczniów oraz skutków tych czynności” (1975, s. 198).

T. Pilch: „Obserwacja jest czynnością badawczą, polegającą na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń” (1971, s. 82).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Obserwacja jest czynnością badawczą polegającą na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń” (1974, s. 65).

T. Pilch: „Obserwacja jest czynnością badawczą polegającą na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń” (1977, s. 128).

T. Tomaszewski: „Obserwacja zaś jest to metoda polegająca na badaniu zjawisk powstałych niezależnie od badającego” (1963, s. 27).

Z. Zaborowski: „Obserwacja jako metoda naukowa jest planowym i systematycznym spostrzeganiem ściśle określonych przedmiotów i zjawisk celem dokonania ich opisu lub charakterystyki” (1973, s. 174).

W. Zaczyński: „Wydaje się, że owym wzbogaceniem spotykanych definicji obserwacji, niewątpliwie zbyt szerokich, winno być stwierdzenie, że w obserwacji chodzi o planowe spostrzeganie żywych procesów społecznych czy też przyrodniczych” (1968, s. 61).

Wywiad

A. Kamiński: „Wywiad to czynność dwustronna, oparta na bezpośrednim kontakcie informatora z przeprowadzającym wywiad” (1974, s. 56).

Z. Krzysztoszek: „Wywiad jako metoda badań socjologicznych jest rozmową prowadzoną z osobą badaną, w toku której uzyskiwane są odpowiedzi na określone pytania” (1977, s. 127).

T. Pilch: „Wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji” (1971, s. 88).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji” (1974, s. 69).

T. Pilch: „Wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz” (1977, s. 133).

W. Zaczyński: „Wywiad jest metodą zdobywania informacji przez bezpośrednie stawianie pytań tym wybranym osobom, które mogą nam udzielić pewnej sumy wiadomości” (1968, s. 153).

Ankieta

ankieta – 1. »kwestionariusz zawierający pytania dotyczące określonego tematu«: Wypełnić ankietę. 2. »zbieranie informacji na określony temat za pomocą pytań skierowanych (ustnie, pisemnie lub za pośrednictwem radia, telewizji) do pewnej grupy osób«: Przeprowadzić ankietę. Odpowiedzieć na ankietę.
ankieter – »osoba zbierająca informacje za pomocą ankiety«
ankietować – »przeprowadzać badania na podstawie ankiety; zbierać informacje, pytać kogoś za pomocą ankiety«
ankietowany – »ten, do którego jest skierowana ankieta«: Odpowiedzi ankietowanych.
ankietyzacja – »przeprowadzenie badań za, pomocą ankiet«

M. Łobocki: „Z tych m.in. powodów przez »ankietę« i »kwestionariusz« będę rozumiał w niniejszym rozdziale dwie odmiany tej samej niejako techniki badawczej (technika wypytywania), mianowicie techniki wypytywania w formie pisemnej, w przeciwieństwie do techniki wypytywania w formie mówionej, jaką jest metoda rozmowy lub wywiadu” (1978, s. 270).

T. Pilch: „Ankieta jest zatem techniką gromadzenia informacji, polegającą na wypełnianiu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy, na ogół o wysokim stopniu standaryzacji, w obecności lub częściej nie w obecności ankietera” (1977, s. 141).

W. Zaczyński: „Ankieta jest metodą zdobywania informacji przez pytanie wybranych osób za pośrednictwem drukowanej listy pytań, zwanej kwestionariuszem” (1968, s. 153).

Określenie analizy dokumentów

M. Łobocki: „Przez analizę dokumentów, czyli wytworów działania, rozumie się metodę lub technikę badawczą, polegającą na opisie i interpretacji konkretnych dokonań w procesie uczenia się, pracy produkcyjnej, zabawy lub innego rodzaju działalności, zakończonych bardziej lub mniej gotowym produktem” (1978, s. 227).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Przez pojęcie »dokument« możemy rozumieć każdy przedmiot materialny, w którym jest utrwalona myśl ludzka, umożliwiający przekazywanie treści »komunikowalnej«, służącej do formułowania twierdzeń w procesie poznawania środowiska społecznego” (1974, s. 76).

T. Pilch: „Badanie dokumentów i materiałów techniką badawczą służącą do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest również techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach” (1977, s. 143).

W. Zaczyński: „Dokumentem tedy jest każda rzecz mogąca stanowić źródło informacji, na podstawie której można wydawać uzasadniane sądy o przedmiotach, ludziach i procesach” (1968, s. 167).

Pojęcie testu osiągnięć szkolnych

B. Niemierko: „Stwierdzenie, że test osiągnięć szkolnych spełnia rolę narzędzia pomiaru dydaktycznego, jest, jak na definicję, zbyt ogólne. Ściślej biorąc, test osiągnięć szkolnych jest zbiorem zadań, dostosowanym do określonej treści nauczania w taki sposób, by na podstawie wyniku testowania można było ustalić, w jakim stopniu treść ta jest opanowana przez ucznia, oraz przeznaczonym do rozwiązania w toku jednego zajęcia szkolnego. […]. Zamiennie stosowane nazwy »test dydaktyczny« i »test wiadomości« są mniej godne polecenia, gdyż pierwsza z nich jest zbyt szeroka, druga zaś – za wąska” (1975, s. 9).

Z. Zaborowski: „Test – zadania, które wykonuje osoba badana, służące do określenia właściwości jednostki, np. jej zdolności, potrzeb” (1973, s. 359).

W. Zaczyński: „Test jest to specjalna próba, identyczna dla wszystkich badanych, wprowadzana intencjonalnie w ściśle kontrolowanych warunkach i umożliwiająca obiektywny i dokładny pomiar badanej cechy, procesu psychicznego lub jego zewnętrznych rezultatów” (1968, s. 117).

Arkusz obserwacyjny

T. Pilch: „Arkusz obserwacyjny to wcześniej przygotowany kwestionariusz z wytypowanymi wszystkimi zagadnieniami, które objąć ma obserwacja. W odpowiednich rubrykach, pod określonym zagadnieniem notujemy wszelkie spostrzeżone fakty, zdarzenia i okoliczności mające związek z danym zagadnieniem” (1971, s. 85).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Arkusz obserwacyjny to odpowiednio graficznie przygotowany układ wszystkich

zagadnień, które objąć ma obserwacja. We właściwych rubrykach, przeznaczonych dla określonych zagadnień, notujemy wszelkie spostrzeżone fakty i okoliczności mające związek z danym zagadnieniem” (1974, s. 67).

Kwestionariusz

T. Pilch i **T. Wujek**: „Najważniejszym jednak warunkiem poprawnego przeprowadzenia wywiadu są właściwie przygotowane dyspozycje. Określa się je zazwyczaj mianem kwestionariusza. Ale dopiero wówczas słuszna jest taka nazwa, gdy jest to zestaw pytań, zbudowany według specjalnych zasad” (1974, s. 70).

Skala

T. Pilch: „Skala jest szeregiem zdań ułożonych według określonego porządku, wyczerpujących możliwe określenia badanego zjawiska, cechy lub układu” (1971, s. 106).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Skala jest szeregiem zdań ułożonych według określonego porządku, wyczerpujących możliwe określenia badanego zjawiska, cechy lub układu” (1974, s. 80).

T. Pilch: „Skala jest szeregiem zdań ułożonych według określonego porządku, wyczerpujących możliwe określenia badanego zjawiska, cechy lub układu” (1977, s. 150).

Kategoryzacja

T. Pilch: „Kategoryzacja oznacza zbudowanie ścisłych pytań, których nie można zmieniać oraz ustalenie

kolejności ich zadawania” (1971, s. 91).

T. Pilch i **T. Wujek**: „Kategoryzacja oznacza sformułowanie ścisłych pytań, których badający nie może zmieniać, oraz ścisłe ustalenie kolejności ich zadawania” (1974, s. 71).

T. Pilch: „Kategoryzacja oznacza zbudowanie ścisłych pytań, których nie można zmieniać, ustalenie kolejności ich zadawania oraz typologię odpowiedzi” (1977, s. 133).

Korelacja

korelacja – „wzajemne powiązanie, współzależność przedmiotów, pojęć, zagadnień, zjawisk, zmiennych matematycznych...” (W. Kopaliński, 1968, s. 410).

Z. Zaborowski: „Związek zmiennych czynników, cech. Jeśli wzrostowi jednej zmiennej, np. uspołecznienia, towarzyszy wzrost innej zmiennej, np. patriotyzmu, mówimy, że te zmienne są skorelowane” (1973, s. 358).

W. Zaczyński: „W codziennej obserwacji nader często dostrzegamy istnienie zależności między dwoma zmiennymi A i B, których mierzenie nazywamy korelacją. W rachunku korelacyjnym chodzi przede wszystkim o mierzenie częstotliwości wzajemnego wpływu” (1968, s. 197).

Typ badań

B. Żechowska: „W naukach empirycznych są wyróżnione dwa podstawowe idealne (teoretycznie) rodzaje badań: diagnostyczne i weryfikacyjne, służące różnym celom. Jakim celom miałyby służyć badania własne?

- Czy skoncentrować uwagę na wykryciu, rozpoznaniu i opisie mechanizmów funkcjonowania jakichś zjawisk pedagogicznych?
- Czy też poddać weryfikacji pewne ogólne stwierdzenia, zakładające istnienie związków między jakimiś zjawiskami pedagogicznymi?
- Czy ingerować w jakieś zjawiska pedagogiczne i badać wpływ własnej ingerencji?
- Czy wreszcie wykryć jakieś nowe zjawiska i wyjaśnić ich uwarunkowania.

Tego rodzaju wstępne refleksje, które poprzedzają decyzje dotyczące tego, co, w jaki sposób i po co będziemy badać – powinny być jeszcze wzbogacone wiedzą na temat najogólniejszych modeli czy wzorów badań empirycznych" (1985, s. 12).

Badania diagnostyczne

J. Gnitecki: „Badania diagnostyczne to czynność polegająca na ustaleniu danego stanu rzeczy lub zmian stanów rzeczy, dokonujących się w pewnym przedziale czasowym (t1, t2)" (1989, s. 114).

„Warto jednak podkreślić, że w badaniach diagnostycznych obok opisu stanu rzeczy (deskrypcja) podejmuje się również próbę wyjaśnienia przyczyn i warunków istniejącego stanu rzeczy (eksplikacja) oraz predykcji (prognozy, przewidywania) i korekty działania (zwykle oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych). Opis jednak pełni w diagnozie zasadniczą rolę" (1980, s. 115).

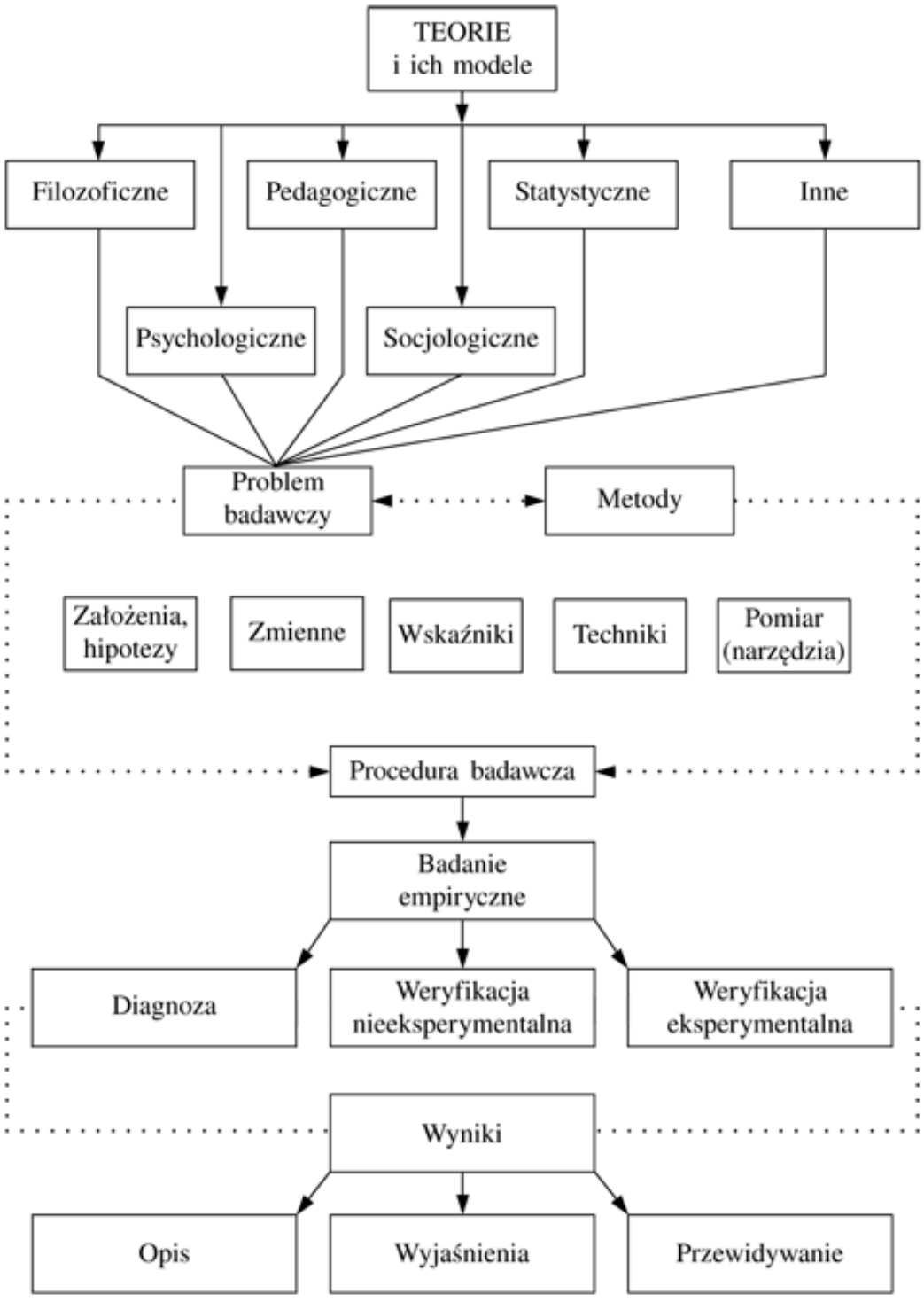

Rysunek 2. Ogólnometodologiczny wzór empirycznych badań pedagogicznych (wg **B. Żechowskiej**, 1985, s. 13)

Z. Krzysztoszek: „Diagnoza to stwierdzenie, jaki jest stan rzeczy, z uwypukleniem istotnych związków i zależności, oraz dokonanie oceny tego stanu z punktu widzenia rozwojowego potrzeb terenu, na którym prowadzi się badania […]

Metody stosowane w badaniach typu diagnostycznego to przede wszystkim:

- obserwacja,
- metoda testów,
- stosowania sondażu ankietowo-kwestionariuszowego,
- analiza dokumentacji,
- analiza materiałów i wspomnień biograficzno-pamiętnikarskich” (1979, s. 117).

J. Muchnicka: „Diagnoza składa się z następujących etapów:

- opisu,
- oceny i konkluzji.

Przez opis rozumie się zestawienie danych empirycznych wybranego wycinka rzeczywistości, który ma być terenem oddziaływania wychowawczego.

Przez etap oceny będziemy rozumieli porównanie poznanych elementów rzeczywistości z wyobrażeniem naszym o tym, jak być może, będzie nas interesowało poznanie stopnia, w jakim rzeczywista sytuacja różni się od postulowanej w teoretycznym modelu pożądanej sytuacji.

Konkluzją będzie stwierdzenie faktu potrzeby zmiany stanu rzeczy w wypadku oceny negatywnej lub ulepszenia w wypadku oceny pozytywnej” (1974, s. 133–134). „Metoda sondażu daje nam opis i pozwala na wyjaśnienie pewnych zjawisk masowych czy ważniejszych procesów występujących w zbiorowościach” (1974, s. 135).

J. Kujawiński: „Dotychczasowe podejście badaczy do problemu nauki domowej ucznia miało charakter diagnostyczny lub diagnostyczno-wyjaśniający. Badano

bowiem aktualną sytuację w zakresie nauki domowej ucznia, którą dopiero po latach siedemdziesiątych starano się wyjaśnić” (1990, s. 21).

„Uważam, że badania diagnostyczno-wyjaśniające należy coraz częściej dopełniać eksperymentalnymi, że trzeba opracować możliwie pełny zestaw twierdzeń optymalizacyjnych związanych z lekcją i pracą domową, że należy coraz śmielej przechodzić od opisywania i wyjaśniania działalności nauczyciela i uczniów związanych z pracą lekcyjno-domową do eksperymentalnej interwencji w tę działalność w celu jej doskonalenia, czyli wprowadzania do niej pożądanych innowacji i badania związanych z nimi skutków dydaktyczno-wychowawczych” (1990, s. 22).

Pisząc pracę z pedagogiki empirycznej, możemy:

1) już w części teoretycznej, dokonując przeglądu literatury, określić typ badań zastosowany przez badaczy w interesującym nas temacie,

- czy były to badania diagnostyczne,
- czy diagnostyczno-wyjaśniające.

2) w części metodologicznej zaś określić typ własnych badań.

Grupy czynników

1. Typowe grupy czynników (podaję za: **T. Lewowicki**, 1988, s. 27).

- Czynnik osobowościowy.
- Czynnik środowiskowy.
- Czynnik pedagogiczny.

2. Czynniki rozwoju zainteresowań człowieka:
Grupy czynników (podaję za: **A. Gurycka**, 1978, s. 115).

- Czynniki biogenetyczne (płeć, wiek, zdolności).
- Czynniki społeczno-kulturowe (środowisko społeczne, program, metody nauczania).

3. Uwarunkowania (podaję za: **E. Hajduk**, 1993, s. 11–13).

„W naukach empirycznych jest wielka różnorodność terminów oznaczających te same lub takie same zjawiska, zdarzenia, cechy i procesy. Wymieńmy kilka: przyczyna, determinanta, wpływ, wyznacznik, czynnik różniący, motyw, powód, uwarunkowanie. W naukach empirycznych (biologii, chemii, fizyce, pedagogice, psychologii i socjologii) gromadzi się wiedzę o związkach między zjawiskami, zdarzeniami. Jedną kategorię związków tworzą związki przyczynowe. Te opisywane są za pomocą zdań zawierających wyżej wymienione terminy. Podamy kilka przykładów:

- pogoda deszczowa wpływa na pogorszenie samopoczucia ludzi z chorym sercem,
- poziom wykształcenia rodziców uczniów różnicuje gotowość do pomagania rówieśnikom.

Nauki empiryczne to te, które obserwacje (doświadczenia) uznają za źródło wiedzy człowieka o świecie. Takiego stanowiska nie podzielają reprezentanci nauk dedukcyjnych, np. matematyki i logiki formalnej. Dlaczego gromadzenie wiedzy o związkach między zjawiskami, zdarzeniami jest podstawowym zadaniem nauk empirycznych? Wiedza o związkach potrzebna jest do:

- wyjaśniania faktów, procesów,
- przewidywania faktów, procesów,
- tworzenia programów działania praktycznego, np. leczenia, nauczania, budowania zakładów, przewozu pasażerów lub towarów itp.

Nauka empiryczna spełniająca te funkcje społeczne ma wyższy prestiż (biologia, chemia, fizyka) niż nauka nie dysponująca pewną dokładnie sprawdzoną wiedzą o związkach między zjawiskami (pedagogika, psychologia, socjologia). Ponieważ w badaniach będących pełną diagnozą występuje hipoteza, czyli przypuszczenie odnośnie do powiązania zjawisk (cech), dokonamy podziału uwarunkowań i wskażemy na jego genezę.

a) Uwarunkowania strukturalne

Do tej grupy zaliczamy: płeć, wiek, pochodzenie społeczne, genealogię społeczno-kulturową (czyli typ społeczności terytorialnej, w której człowiek wychowuje się do ukończenia szkoły podstawowej), rasę, wyznanie, wykształcenie, zawód, stanowisko w zawodzie, zamożność (dochód). Te cechy jednostki ułatwiają jej zajmowanie wysokich pozycji na skali prestiżu lub władzy i wpływów w organizacjach współczesnych społeczeństw, organizacjach ekonomicznych, politycznych, militarnych, naukowych itp. Te cechy uwzględniają socjologowie w badaniach poglądów i postaw ludzi.

b) Uwarunkowania kulturowe

Do nich zaliczamy: styl wychowania, wzór osobowy, wzór kariery zawodowej, wzór sukcesu życiowego. Są to normatywne składniki kultury różnych grup społecznych. Motywują one członków grup do działań, stanowią też dla nich standardy umożliwiające ustalenie, w jakim stopniu przebieg kariery zawodowej lub przebieg życia zgodny jest z kulturowym wzorem.

Odradza się zainteresowanie kulturowymi wyznacznikami aktywności człowieka w socjologii przebiegu życia i pedagogice społecznej.

c) Uwarunkowania osobowościowe

W tym zespole uwarunkowań wymieniamy: wiedzę, umiejętności, nawyki, postawy, motywy, aspiracje, emocje, inteligencję. Są to cechy osobowe: wyznaczają one zachowanie, działalność członka w rolach publicznych i

kontaktach prywatnych. Te rodzaje uwarunkowań stosują psychologowie w badaniach empirycznych. Nadmienić trzeba, że wykształcenie odróżniamy od wiedzy, włączając każdą z tych cech do innego typu uwarunkowań.

Trzy typy uwarunkowań odpowiadają trzem składnikom świata społecznego. Relacje między nimi oraz między składnikami świata społecznego, a także relacje między typami uwarunkowań a owymi składnikami ukazuje poniższy schemat. Relacje te odzwierciedlają także ciąg uwarunkowań kształtowania się osobowości jednostki, członka grupy społecznej: struktura grupy – kultura grupy – osobowość członka grupy.

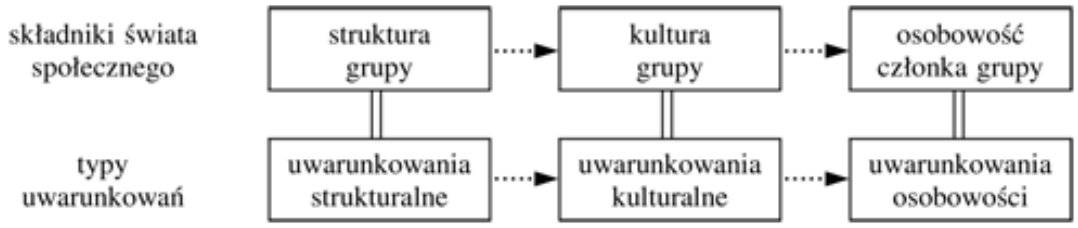

4. Pedagogiczne czynniki różnicujące szanse edukacyjne uczniów klas I–III

Szanse edukacyjne uczniów klas I–III zróżnicowane są przez różnorodne czynniki pedagogiczne, związane z pracą szkoły.

Zdaniem **S. Palki** (1988, s. 37) następujące czynniki są korzystne dla rozwoju wszystkich dzieci:

- podmiotowe traktowanie uczniów;
- stosowanie w szerszym zakresie poszukującego toku uczenia się;
- integracja oddziaływań związanych z wychowaniem umysłowym, moralno-społecznym, estetycznym i zdrowotnym;
- treści kształcenia;
- rozwijanie twórczości uczniów;

- metody i formy kształcenia;
- stosowanie urozmaiconego zestawu środków dydaktycznych i pomocy naukowych;
- indywidualizacja kształcenia;
- dydaktyczna baza szkolna;
- zmianowość;
- rekreacja i wypoczynek;
- merytoryczne i metodyczne przygotowanie nauczycieli;
- stosunki wzajemne nauczycieli i uczniów;
- umiejętność poznawania dziecka;
- współpraca nauczycieli z rodzicami uczniów.

5. Czynniki i wyznaczniki różnicujące rozwój wiedzy uczniów młodszego wieku szkolnego

W celu jednoznacznego rozumienia treści w artykule konieczne jest uściślenie używanych w nim terminów, do których głównie należą: »czynnik«, »wyznacznik«.

Terminem »czynnik« **K. Czarnecki** określa »rodzaj warunków, które muszą być spełnione, by rozwój człowieka mógł przebiegać we właściwym dla niego kierunku i osiągać najwyższy pułap. Inaczej: kierunek i pułap możliwości rozwojowych określają czynniki. W psychologii i pedagogice wyróżnia się cztery grupy: zadatki anatomiczno-fizjologiczne, środowisko społeczne, nauczanie i wychowanie, własną świadomą aktywność jednostki«.

Termin »wyznacznik« – zdaniem tegoż autora – »używany jest na określenie warunków, które bezpośrednio determinują i ukierunkowują rozwój człowieka w określonej dziedzinie, zwłaszcza młodego. Tak przykładowo rzecz biorąc, w ramach zadatków anatomiczno-fizjologicznych płeć jest szczególnym wyznacznikiem rozwoju biologicznego i społeczno-kulturowego, jak również określonych zdolności i zainteresowań« (1988, s. 46).

K. Czarnecki w swoich badaniach empirycznych szukał odpowiedzi na następujące pytanie podstawowe: »Jakie czynniki i wyznaczniki różnicują poziom wiedzy uczniów klas I–III o czynnościach zawodowych oraz prostych narzędziach pracy«.

W badaniach przyjął on następujące zmienne, różnicujące poziom wiedzy uczniów:

- płeć (dziewczęta, chłopcy),
- wiek szkolny uczniów (klasy I – 8 lat, II – 9, III – 10),
- poziom zdolności do uczenia się szkolnego, wyrażający się w poziomie osiągnięć szkolnych (uczniowie bardzo dobrzy, dobrzy, dostateczni),
- poziom wykształcenia rodziców uczniów (wyższe, średnie, podstawowe),
- poziom kwalifikacji zawodowych rodziców uczniów (wyższe, średnie, zasadnicze, kurs zawodowy, bez kwalifikacji),
- pochodzenie społeczne uczniów (robotnicze, inteligenckie, chłopo-robotnicze)” (1988, s. 49).

Etapy badań pedagogicznych

M. Łobocki (1978, s. 81): „Na ogół wszelkie badania naukowe obejmują następujące etapy:

- sytuacja problemowa,
- formułowanie problemów, a często także hipotez roboczych,
- wybór terenu badań i osób badanych,
- przygotowanie procedury badań i
- przeprowadzenie badań”.

H. Muszyński (1971, s. 243–244) wyróżnia następujące etapy postępowania badawczego:

- „postawienie i sformułowanie problemu (problemów) badań;
- sprecyzowanie hipotezy roboczej (lub hipotez);
- wyłonienie i zdefiniowanie zmiennych;
- dobór wskaźników do poszczególnych zmiennych;
- wybór odpowiednich metod badawczych i opracowanie technik badań;
- opracowanie procedury badań;
- zgromadzenie materiału badawczego;
- statystyczne i ilościowe opracowanie wyników;
- analiza teoretyczna uzyskanego materiału i wyprowadzenie wniosków”.

T. Pilch (1974, s. 99) wyróżnia następujące etapy badań pedagogicznych:

1. „Określenie przedmiotu i celu badań.
2. Sformułowanie zagadnienia.
3. Sformułowanie hipotez.
4. Wybór terenu badań i dobór próby.
5. Opracowanie technik badawczych.
6. Badania pilotażowe.
7. Opracowanie ostatecznej wersji zagadnienia, hipotez roboczych oraz narzędzi badawczych.
8. Przeprowadzenie badań.
9. Uporządkowanie i przygotowanie materiałów badawczych oraz ich analiza.
10. Sprawdzenie hipotez.
11. Opracowanie i uogólnienie wyników.
12. Opracowanie teoretyczne”.

W. Zaczyński (1968, s. 21) ujmuje je w siedmiu punktach:

1. „Etap sytuacji problemowej.
2. Etap formułowania problemu.
3. Etap formułowania hipotezy lub hipotez roboczych.
4. Etap przewidywania skutków (rozumowań).

5. Etap empirycznego weryfikowania hipotezy (hipotez).
6. Sprawdzenie słuszności rozwiązań.
7. Wnioskowanie końcowe”.

---

1 Wszystkie wyjaśnienia pojęć ze *Słownika języka polskiego* pod red. S. Szymczaka, Warszawa 1988, PWN.

Część II

Strona formalno-językowa pracy

Strona tytułowa

Wzór 1

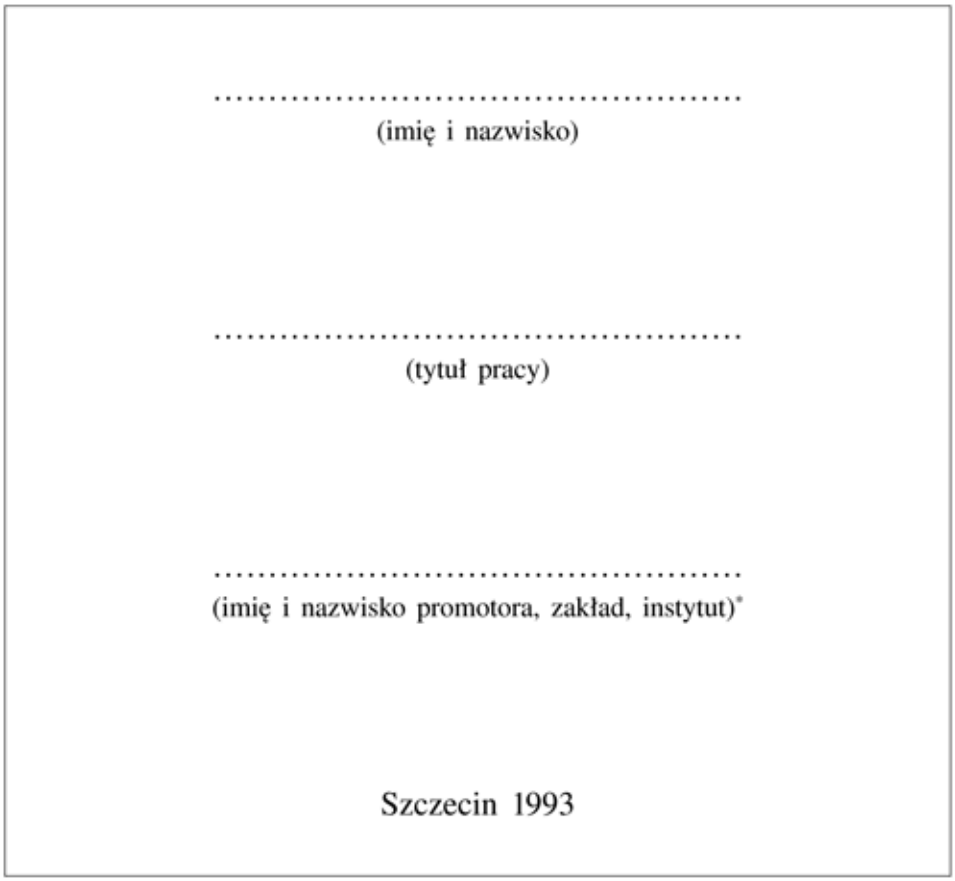

.....
(imię i nazwisko)

.....
(tytuł pracy)

.....
(imię i nazwisko promotora, zakład, instytut)*

Szczecin 1993

Tytuł i podtytuł pracy piszemy wielkimi literami i umieszczamy pośrodku kartki. Po tytule i podtytule nie stawia się kropki.

Wzór 2

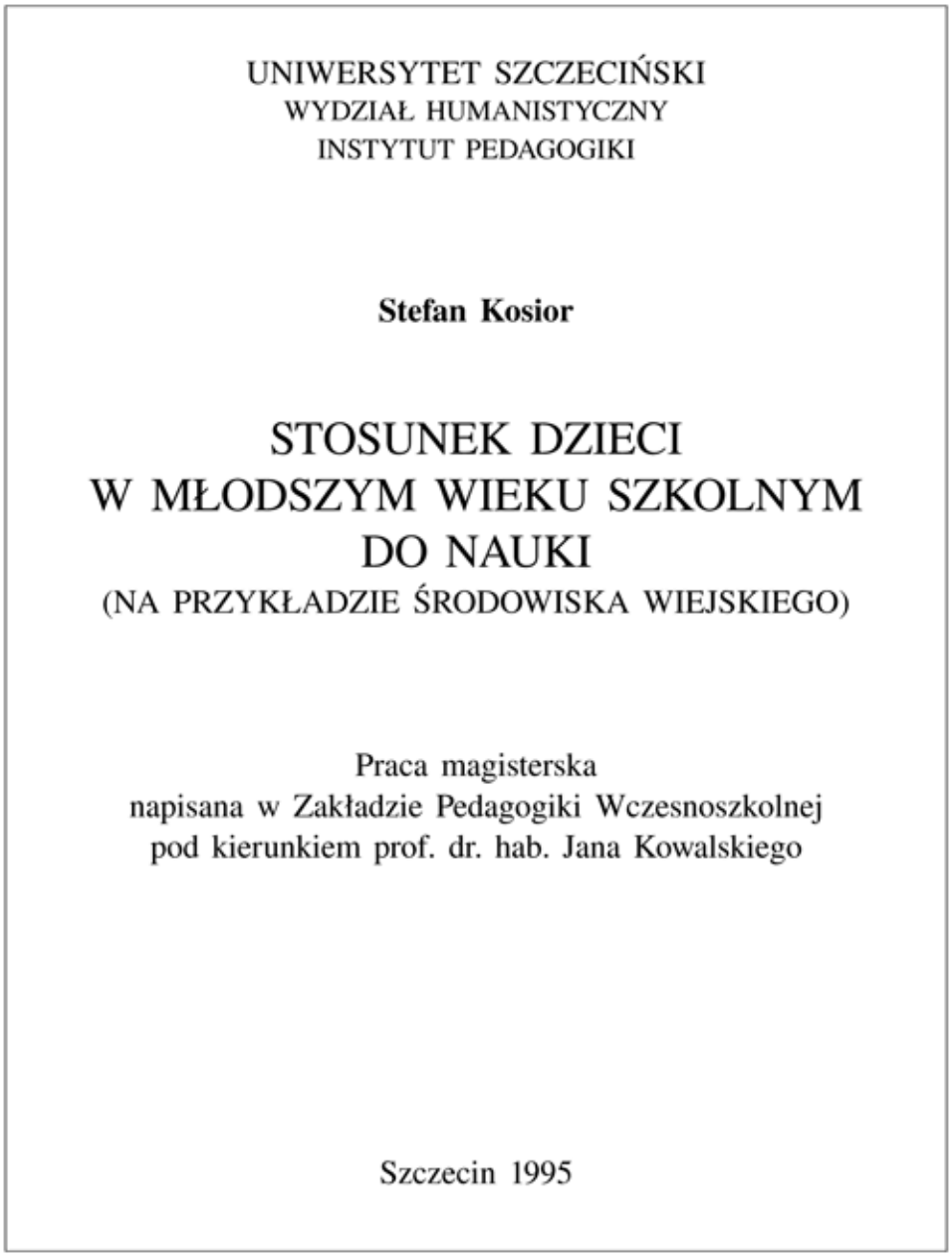

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY
INSTYTUT PEDAGOGIKI

Stefan Kosior

STOSUNEK DZIECI
W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM
DO NAUKI
(NA PRZYKŁADZIE ŚRODOWISKA WIEJSKIEGO)

Praca magisterska
napisana w Zakładzie Pedagogiki Wczesnoszkolnej
pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Kowalskiego

Szczecin 1995

Struktura pracy

struktura – »układ i wzajemne relacje elementów stanowiących całość; budowa, ustrój«

Wzór 1

Str.

WSTĘP (WPROWADZENIE) .....
1. PROBLEMATYKA BADAŃ W ŚWIETLE LITERATURY .....
1.1. .....
1.2. .....
1.3. .....
1.4. .....
2. METODOLOGICZNE PODSTAWY PRACY .....
2.1. .....
2.2. .....
2.3. .....
2.4. .....
3. ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ .....
3.1. .....
3.2. .....
3.3. .....
3.4. .....
WNIOSKI Z BADAŃ .....
WYKAZ (SPIS) TABEL .....
BIBLIOGRAFIA .....
ANEKS .....

Uwaga:

Tytuły rozdziałów i podrozdziałów ponumerowane są cyframi arabskimi. Ten sposób numeracji ostatnio coraz częściej spotyka się w różnych wydawnictwach. Tytuły rozdziałów piszemy wielkimi literami, a podrozdziałów małymi.

Wzór 2

Str.

PRZEDMOWA .....
Część pierwsza — teoretyczna .....
Rozdział I .....
1. .....
2. .....
3. .....
Rozdział II .....
1. .....
2. .....
3. .....

Część druga — empiryczna
Rozdział I — PROBLEMY METODOLOGICZNE WŁASNYCH BADAŃ
1. Problem i cele badań .....
2. Metody i organizacja badań .....
3. Charakterystyka badanych zbiorowości .....
4. .....
5. .....
Rozdział II — .....
1. Wprowadzenie .....
2. .....
3. Wyniki badań i wnioski .....
Rozdział III — .....
1. Wprowadzenie .....
2. .....
3. Wyniki badań i wnioski .....
Rozdział IV — PODSUMOWANIE OGÓLNE I WNIOSKI KOŃCOWE
ZAŁĄCZNIKI .....

Uwaga:

Tytuły rozdziałów ponumerowane są cyframi rzymskimi, a podrozdziałów arabskimi. Ten sposób numeracji ma ostatnio mniejsze zastosowanie.

Wzór 3
(Schemat pracy o charakterze eksperymentalnym)

Str.

WSTĘP .....

1. PROBLEMATYKA W ŚWIETLE LITERATURY .....
   1.1. Omówienie podstawowych pojęć .....
   1.2. Przegląd wyników prac na temat… .....
   1.3. .....
2. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE WŁASNYCH BADAŃ .....
   2.1. .....
   2.2. .....
   2.3. .....
3. CHARAKTERYSTYKA CZYNNIKA EKSPERYMENTALNEGO
   3.1. .....
   3.2. .....
   3.3. .....
4. …W PRZEPROWADZONYCH BADANIACH .....
   4.1. .....
5. WPŁYW CZYNNIKA EKSPERYMENTALNEGO NA… .....

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI .....

SPIS TABEL .....

SPIS WYKRESÓW .....

LITERATURA WYKORZYSTANA W PRACY .....

ANEKS .....

Oto co pisze **Z. Skorny** na temat konstrukcji pracy:

„Zasadniczymi częściami pracy magisterskiej mającymi swój odpowiednik w tytułach rozdziałów powinno być: wprowadzenie teoretyczne oparte na przeglądzie literatury naukowej, sformułowanie problemu badań, dobór dostosowanych do nich metod, technik i narzędzi badań, charakterystyka badanej populacji, prezentacja i analiza zebranych materiałów empirycznych, sformułowanie wniosków ogólnych i wdrożeniowych. Brak przestrzegania powyższej kolejności stanowi powód niejasności,

niekonsekwencji, chaotyczności wywodów. Przykładem błędów konstrukcyjnych jest omówienie metod badań przed sformułowaniem ich problemu lub przedstawienie wyniku badań przed określeniem stosowanych w nich metod” (Z. Skorny, 1984, s. 43).

Typowa struktura pracy rozbudowanej (dużej) w ujęciu **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 33):

1. „Temat i tytuł pracy.
2. Spis treści.
3. Wstęp – wprowadzenie do tematu.
4. Przegląd krytyczny dotychczasowych badań na podstawie literatury.
5. Problemy, hipotezy, metody i organizacja własnych badań.
6. Prezentacja i analiza wyników badań.
7. Wnioski wynikające z badań i uporządkowane w grupę wniosków poznawczych (teoretycznych) i w grupę wniosków praktycznych.
8. Zakończenie.
9. Streszczenie (nie obowiązuje bezwzględnie, ale jest pożądane).
10. Przypisy według przyjętego klucza.
11. Bibliografia.
12. Aneksy”.

Wstęp (słowo wstępne, zagadnienia wstępne, wprowadzenie)

Ranga tematu w literaturze (wprowadzenie do problemu)	Jednym z poważniejszych problemów szkoły ....
Stwierdzenie stanu badań	Dotąd nie prowadzono jednak pogłębionych badań empirycznych ... . Skoncentrowano się na uczniach w wieku „trzeciego dzieciństwa”
Cel własnych badań (sprecyzowanie własnych problemów)	Celem tej pracy jest więc próba znalezienia odpowiedzi na pytanie: ....
Struktura pracy	Praca składa się z 6 rozdziałów: w pierwszym … . Rozdział drugi poświęcony jest ... . W rozdziale trzecim znajduje się ... . ukazane są w rozdziale czwartym. ... poświęcony jest rozdział piąty. W ostatnim rozdziale … .
Zakończenie wstępu	Wskazać na własną przydatność wybranego tematu, ocenić jego trafność.

Wprowadzeniu trzeba poświęcić wiele uwagi. Wstęp powinien zawierać kilka (np. 5) stron maszynopisu. Cel badawczy może być prezentowany we wstępie lub części metodologicznej pracy.

Zdaniem **W. Pytkowskiego** układ wstępu można wypunktować w następujący sposób:

a) „wstęp – parę zdań wprowadzających o ogólniejszym charakterze. Winny one stanowić tło, na którym

problem się zarysowuje. Jest to tzw. wprowadzenie do problemu,

b) materiał – dotyczy dotychczasowych osiągnięć nauki i praktyki w zakresie rozpatrywanego tematu (tu jest również miejsce na zacytowanie literatury),
c) przyjęte w pracy definicje i punkt widzenia,
d) rozwiązanie – zawiera szczegółowe omówienie i sprecyzowanie własnego problemu,
e) zakończenie – dotyczy uzasadnienia naukowego czy utylitarnego (lub obydwu) celu pracy i określenie jej zasięgu, czyli zakreślenia granic opracowania" (W. Pytkowski, 1985, s. 246).

Wstęp – według **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 46):

„Wstęp – w referacie i w pracy dyplomowej objaśnia temat, ujawnia motywy jego podjęcia i informuje o intencjach autora pracy.

We wstępie pomija się rzeczy oczywiste i dlatego nie zamieszcza się tam zdań mówiących na przykład o tym, że jej napisanie jest jednym z warunków ukończenia studiów i uzyskania dyplomu. Wskazuje się natomiast motywy czysto poznawcze lub metodyczne, słowem na chęć wypełnienia istniejących luk w naszej wiedzy lub pragnienie rozwiązania trudności praktycznej, spotykanej we własnej praktyce zawodowej, trudności dotąd nie opisanej i przez swą nowość będącej realnym problemem metodycznym.

Wstęp liczyć może od kilku wierszy w referacie do dwóch stron w pracy dyplomowej i magisterskiej".

W uzasadnieniu potrzeby (podjęcia tematu) pomogą czytelnikowi sformułowania:

Zacznę od .....
to pierwszy argument .....
a to kolejny .....
na koniec dodam .....
oto przykład .....
tyle o ..... a teraz .....
Weźmy pod uwagę .....

Wyrazy i wyrażenia o funkcji **nawiązującej**, np.:

Według mnie ..... Na pewno .....
Otóż ..... Mimo to, ...
Natomiast ..... Nie sposób jednakże .....
Ponadto ..... Poza tym .....
Tak więc ..... Ale mimo wszystko .....
Jednakże ..... Po pierwsze .....
Sądzę, że ..... Po drugie .....
Niestety ..... Najpierw .....
A oprócz tego .....

temat – »to, co stanowi zasadniczą, podstawową myśl, przedmiot rozmowy, pracy, utworu, dzieła, wątek«,
przedmiot – »temat, treść, wątek czegoś, zagadnienie, sprawa« Przedmiot badań.
wątek – »materiał, tworzywo, przedmiot, treść, temat czegoś«
treść – »przedmiot, temat, wątek« »podstawowy, zasadniczy, najważniejszy element, składnik czegoś; to, co stanowi istotę, sens czegoś, często w l.m.: problemy, zagadnienia, idee«
problem – »poważne zagadnienie, zdanie wymagające rozwiązania, kwestia do rozstrzygnięcia«
stan – »jakość, forma, postać, poziom czegoś, ilość czegoś, liczba kogoś w danym momencie, okresie, położenie, warunki, w których się ktoś lub coś znajduje«
zbadać – »badając poznać coś gruntownie, dokładnie, dowiedzieć się, dociec czegoś za pomocą analizy naukowej«: Zbadać przyczyny, skutki czegoś.
wstęp – »to, od czego się coś zaczyna, pierwsza część, początkowe studium czegoś, przygotowanie, wprowadzenie do całości; początek«: Wstęp do rozmowy.
wprowadzenie – »wstęp, przedmowa«

Układ rozdziału

układ – »uporządkowany szereg przedmiotów, zdarzeń itp., zestawienie, ułożenie czegoś według określonych zasad, właściwości; sposób rozmieszczenia czegoś« «struktura, całość składająca się z powiązanych wzajemnie elementów; system»
ułożyć – »tworzyć coś – pisać, komponować, redagować itp.«

Proponowany układ rozdziału pracy magisterskiej dotyczy rozdziałów związanych z empiryczną częścią pracy.

W części teoretycznej pracy – układ rozdziału ograniczony jest zakresem problemów badawczych. A więc omawiamy tylko te zagadnienia, które wiążą się z problematyką badawczą. Może być ona omawiana w zakresie jednej dyscypliny, np. pedagogiki lub kilku dyscyplin, np. psychologii, prakseologii, socjologii.

Warto także zwrócić uwagę, iż w części teoretycznej po analizie

literatury dokonujemy również analizy danego problemu badawczego w świetle dokumentów – programów nauczania, dzienników lekcyjnych, podręczników szkolnych, konspektów, materiałów metodycznych (np. zeszyty kieleckie).

Wzór

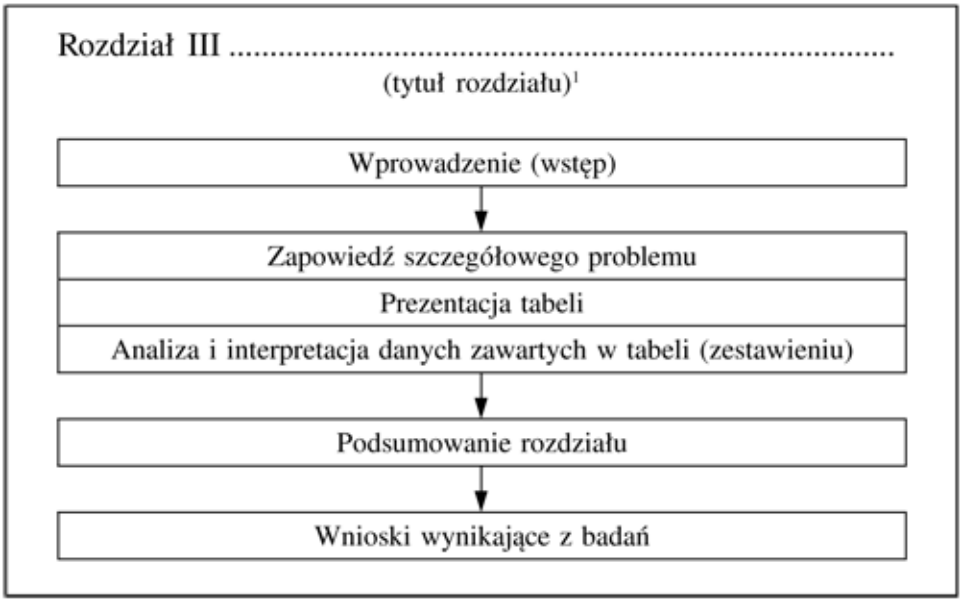

[1] Tytuł każdego rozdziału piszemy na środku i wielkimi literami.

Pamiętać należy przede wszystkim o tym, że pisać należy na temat, a więc piszemy tylko to, co rzeczywiście bezpośrednio wiąże się z danym tematem.

Jak **rozplanować** rozdziały?

„Rozplanowanie rozdziałów winno odbywać się na tej zasadzie, ażeby zachowany był ciąg wątku. Skąd każdy rozdział poprzedzający winien implikować następny. Taki układ pozwala na rozwijanie wątku, zachowując, od początku do końca pracy, jedność tematu” (W. Pytkowski, 1985, s. 240).

Struktura części teoretycznej

- Jeden rozdział, np.:

  Problematyka badań w literaturze

- dwa rozdziały, np.:

  Problematyka badań w literaturze
  Analiza programu nauczania

- trzy rozdziały.

Najczęściej obejmuje ona jeden rozdział. To samo dotyczy części empirycznej, tzn. może obejmować dwa lub więcej rozdziałów.

Część teoretyczna pracy może zawierać następujące elementy:

- przegląd literatury;
- przesłanki psychologiczne (związane z tematem pracy);
- analizę programu nauczania lub innych dokumentów;
- przykłady konspektów lekcji, środków dydaktycznych.

Jeśli w części teoretycznej dokonujemy przeglądu literatury i stwierdzamy, iż danym problemem zajmowało się kilku autorów, to ich nazwiska przedstawiamy w porządku alfabetycznym. To samo dotyczy części metodologicznej, tzn. wymieniając kilku autorów definiujących to samo pojęcie, ich nazwiska umieszczamy także w porządku alfabetycznym, np. pojęcie metody definiują A. Kamiński, M. Łobocki, S. Nowak, W. Okoń, T. Pilch, Z. Zaborowski, W. Zaczyński i inni.

Przegląd literatury tematu w ujęciu **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 46–47):

„Przegląd literatury tematu – stanowi analizę krytyczną dotychczasowych badań z zakresu tematu, dokonywaną na

podstawie literatury. […] Sposobem właściwym porządkowania informacji w tej części pracy, która w pracach dyplomowych i magisterskich jest autonomicznym rozdziałem, jest przyjęcie struktury zagadnieniowej.

Treść tej części (rozdziału) pracy układać można w różne bloki treściowe, zależnie od potrzeb tematu. Tak więc gromadzimy informacje o rozumieniu kluczowych kategorii przez autorów prac drukowanych w różnych okresach, o sposobach badania procesów dydaktycznych, w których następuje wzrost aktywności, o interpretacji przytaczanych faktów i wreszcie o wyciąganych wnioskach.

W rozdziale tym należy porządkować treść w sposób doprowadzający czytelnika (słuchacza przy referacie) do pytań, które są problemami współczesnej nauki, a których rozwiązania podejmujemy się w naszej pracy.

Strukturę tego fragmentu opracowania nazwać możemy strukturą zagadnieniową dlatego, że w istocie rzeczy chodzi nam o ujawnienie problemów, sposobów ich badania i wyciągania wniosków, które były podejmowane w pracach opublikowanych w różnych okresach czasu”.

Struktura rozdziału metodologicznego

Wzór 1

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ

1. Przedmiot, cele i typ badań
2. Problemy badawcze i hipotezy
3. Zmienne i ich wskaźniki, kategorie
4. Metody, techniki i narzędzia badawcze
5. Charakterystyka terenu i przebiegu badań

Wzór 2

KONCEPCJA METODOLOGICZNA WŁASNYCH BADAŃ

1. Przedmiot i cel pracy
2. Podstawowa terminologia
3. Problemy i hipotezy badawcze
4. Zmienne i ich wskaźniki
5. Metody i techniki badawcze, opracowanie wyników
6. Organizacja i przebieg badań
7. Charakterystyka terenu badań

Wzór 3

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE WŁASNYCH BADAŃ

1. Uzasadnienie wyboru tematu i cele badań
2. Problematyka badań

3. Metody, techniki i narzędzia badawcze
4. Organizacja przebiegu badań
5. Charakterystyka (opis) terenu badań i badanej populacji

Definicja pojęć

definicja – »określenie znaczenia wyrazu, sprowadzające się zwykle do sprecyzowania jego treści i zorientowania w jego możliwym zakresie, co ułatwia właściwe posługiwanie się wyrazem«: Definicja słownikowa. Rzeczowa, ścisła definicja. Dać, sformułować definicję pojęcia, terminu.
definiować – »objaśniać, określać, formułować znaczenie jakiegoś wyrazu, terminu, pojęcia«

S. Nowak: „Definicja to pewna wypowiedź określająca znaczenie pewnego terminu” (1970, s. 71).

W. Okoń: „definicja (łac. *definitio* – określenie) to jasne i wyraźne określenie znaczenia danego pojęcia” (1975, s. 50).

W pracy możemy:

- podać jedną definicję określonego terminu,
- lub podać kilka definicji tego samego pojęcia, zaznaczając, którą z nich we własnej pracy wykorzystamy.

W pracy najczęściej wyjaśniamy pojęcia:

- związane z metodologią (np. metoda, technika badawcza itp.) oraz
- z tematyką badań.

Jeśli idzie o tematykę badań, to wyjaśnienia wymagają głównie pojęcia związane z tematem pracy. Uważamy je za pojęcia podstawowe. Można także wyjaśniać i inne pojęcia, np. związane z tytułem rozdziału.

Przytaczając definicje, możemy:

- tylko je podać,
- wskazać, co te definicje różni.

Definicje możemy umieścić:

- w tekście pracy lub
- przypisach.

Wyjaśniając pojęcia możemy korzystać z:

- podręczników (głównie metodologicznych),
- słownika pedagogicznego (W. Okoń, 1992),
- słownika psychologicznego,
- słownika języka polskiego i innych.

Jak widać, jest tu mowa o definicjach podręcznikowych i słownikowych.

Zakończenie pracy

Wzór 1

1. **Wprowadzenie**[1] Nawiązanie do: 1.1. literatury	Np.: Umiejętność pisania stanowi niezbędny warunek funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie …
1.2. problemu głównego i problemów szczegółowych	Np.: Zamierzeniem moich badań było uzyskanie … Dla tak pojętego problemu głównego sformułowałam następujące problemy szczegółowe: 1. ..... 2. ..... 3. .....
1.3. celu	Np.: Celem moich badań było .....
2. **Nawiązanie** do: zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych	Np.: Spośród wielu metod wykorzystałam metodę sondażu diagnostycznego. W obrębie tej metody zastosowałam …
3. **Formułowanie ustaleń** wynikających z badań	Np.: Analiza zebranego materiału pozwoliła na sformułowanie następujących ustaleń: 1. ..... 2. .....
4. **Formułowanie wniosków** wynikających z ustaleń	Np.: Na podstawie wymienionych ustaleń proponuję (sugeruję) wnioski: 1. Istnieje potrzeba ukazania rodzicom (nauczycielom) ..... 2. Należy spopularyzować ..... 3. Celowe jest ..... 4. Stosować więcej ..... 5. Wskazana jest ..... 6. Zwrócić większą uwagę .....

[1] W części wstępnej zakończenia mogą wystąpić wszystkie elementy lub tylko niektóre.

Wzór 2

1. **Wprowadzenie**	Patrz wzór 1
2. **Nawiązanie** do: zastosowanych metod, technik, narzędzi badawczych oraz zmiennych i hipotez	Wymieniamy nie tylko zastosowane metody, techniki, narzędzia badawcze, ale także wyszczególniamy zmienne i hipotezy. Ustosunkowujemy się do hipotez, stwierdzamy na podstawie badań, czy złożone hipotezy zostały potwierdzone, czy też nie. Np.: Typ moich badań warunkował wyznaczenie zmiennych. Zmienną niezależną uczyniłam …, natomiast zmienną zależną … . Np.: Jak wskazują zaprezentowane wyniki badań, założone hipotezy zostały potwierdzone (lub nie). Wyniki badań potwierdziły hipotezę główną — mianowicie, że … .
3. **Formułowanie ustaleń** wynikających z badań	Np.: Podsumowanie wyników analizy pozwala na następujące stwierdzenia: Analiza zebranego materiału pozwoliła na sformułowanie następujących ustaleń (stwierdzeń): 1. Istnieje zależność między… . 2. Wyniki ujęte statystycznie wykazały, że istnieje znaczna zależność między… .
4. **Formułowanie wniosków** wynikających z ustaleń	Np.: Prowadzone badania pozwalają również na sformułowanie wniosków praktycznych dla dydaktyki nauczania początkowego: 1. ..... 2. .....

Zakończenie według **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 52).

„Zakończenie – jest krótkim ustosunkowaniem się autora do całości. Mamy tu więc skrótowe przypomnienie zamierzeń i opis stopnia ich realizacji. Często w zakończeniu wskazuje się na plany możliwych obszarów badań, które są rzeczową konsekwencją prób opisanych w danej pracy. Formułowanie w pracy nowych przypuszczeń, które wynikają z już przeprowadzonych badań, jest godne polecenia, bo może być uznane za autentycznie twórczą postawę autora danej pracy i jest rzeczywistym jego udziałem w dalszym rozwoju dyscyplin".

Wnioski wynikające z badań w ujęciu **Z. Zaczyńskiego** (1995, s. 52).

„Wnioski wynikające z badań są porządkowane w grupę wniosków poznawczych (teoretycznych) i grupę wniosków praktycznych. Nie tworzą one autonomicznego rozdziału i dlatego nie są oznaczane podobnie jak rozdziały. Wnioski z badań nie są rozdziałem dlatego, że przez swoją treść układem merytorycznego odniesienia jest dla nich całe opracowanie.

Wielkim ułatwieniem dla czytelnika jest porządkowanie wniosków w kolejności przyjętych założeń (hipotez). Wtedy wie on, które z przyjętych hipotez znalazły w materiale faktograficznym potwierdzenie, a które nie i dlaczego.

We wnioskach jednak nie wolno ograniczać się do wyliczenia hipotez i krótkiego stwierdzenia, że badania je potwierdziły w całości lub w części. Tu autor powinien przywołać z pracy fakty, na podstawie których sformułował dane ogólne. Nie musi tu raz jeszcze cytować samego siebie, wystarczy, gdy czytelnik zostanie odesłany do tabeli nr X na danej stronie pracy dyplomowej".

Tabela

tabela – »wykaz, zestawienie, rejestr danych (zwykle liczbowych) rozmieszczonych na arkuszu w określonym porządku według rubryk«
tabelaryczny – »mający formę tobeli, umieszczony, przedstawiony w tabeli, stanowiący tabelę, ułożony w tabelę«
tabelka – »mała tabelka«

Jak można zatytułować tabelę

Wzór 1
Tabela 17. Wykształcenie rodziców a środowisko

Wzór 2
Tabela 17
Wykształcenie rodziców a środowisko

Wzór 3
Tabela 17
Wykształcenie rodziców a środowisko

Wzór 4
Tabela 17
Wykształcenie rodziców a środowisko

Wzór 1

Tabela 1. Środowisko terytorialne o poziom zadowolenia z książek							Σ
Typ środowiska	wysoki		średni		niski		
	1	%	1	%	1	%	
Wieś	50	62,5	20	25,0	10	12,5	80
Małe miasta	30	40,0	30	40,0	15	20,2	75
Duże miasta	40	75,5	10	18,8	3	5,7	53
Σ	120	57,7	60	28,8	28	13,5	208

Źródło: obliczenia własne

Wzór 2

Tabela 1. Środowisko terytorialne a poziom zadowolenia z czytania książek

Typ środowiska	Poziom zadowolenia			Ogółem
	wysoki	średni	niski	
Wieś	50	20	10	80
Małe miasto	30	30	15	75
Duże miasto	40	10	3	53
Ogółem	120	60	28	208

Źródło: obliczenia własne

Wzór 3

Tabela 1

Środowisko terytorialne uczniów klasy III						Ogółem	
wieś		małe miasto		duże miasto			
1	%	1	%	1	%	1	%

Źródło: obliczenia własne

Tablice proste opisują badaną zbiorowość lub badane zjawisko według jednej cechy (np. środowisko terytorialne).

Tablice złożone opisują badaną zbiorowość lub badane zjawisko według kilku cech, np. dwu cech – płeć i miejsce zamieszkania, bądź trzech cech – płeć, miejsce zamieszkania, wiek.

W pracach z pedagogiki, psychologii używa się określenia „tabela”,

natomiast w statystyce, „tablica” (M. Zajączkowski, 1986, s. 53). Tytuł tabeli powinien być sformułowany w sposób zwięzły i jasny.

Zestawienie

zestawić – »przedstawić coś w formie wykazu, spisu, sporządzić, ułożyć listę, wykaz, spis«
zestawienie – »spis, wykaz«

Jak można zatytułować zestawienie?

Wzór 1
Zestawienie 1. Motywy czytania książek

Wzór 2
Zestawienie 1.
Motywy czytania książek

Wzór 3
Zestawienie 1.
Motywy czytania książek

Wzór 4
Zestawienie 1.
— „Lubię czytać książki…”
— „Czytanie jest …”
— „Wolałbym czytać niż…”

Uwaga:
Stosujemy numerację ciągłą tabel, zestawień (tabele, zestawienia kolejnego rozdziału nie powinny być numerowane od początku). Nie piszemy także skrótu „nr”.

W wielu pracach nie stawia się po cyfrze kropki, np. „Tabela 1.”

dane
l. »rzeczy, fakty, na których można się oprzeć w wywodach; informacja, wiadomości, rzadziej: przesłanki, motywy«:
Dane eksperymentalne, empiryczne, obserwacyjne, pomiarowe.
Dane liczbowe, statystyczne.
Dokładne, konkretne, przybliżone dane. Dostarczyć danych o czymś.
Nie mieć żadnych danych.

Opierać się na danych. Zbierać (potrzebne) dane.

2. »Szanse, możliwości zrealizowania czego«

Uzyskane w wyniku porządkowania i grupowania materiału statystycznego informacje liczbowe tworzą fundament budowanych tablic statystycznych.

Tablicą nazywamy odpowiednio opisane informacje liczbowe uzyskane w wyniku porządkowania, grupowania i zliczania zgromadzonego materiału statystycznego. Opis ten polega na sformułowaniu tytułu tablicy, na określeniu tytułów kolumn i wierszy, na podaniu źródła oraz innych uwag objaśniających.

Tablica składa się z tytułu, samej tablicy – z wierszy (poziomych) i kolumn (pionowych) oraz uwag objaśniających. Każda kolumna i każdy wiersz tablicy objaśnione są przez „główkę” i „boczek”. „Główką” nazywamy tytuły kolumn, „boczkiem” tytuły wierszy. Wszystkie pola (kratki) tablicy powstające z przecięcia się wierszy i kolumn muszą być wypełnione liczbami lub znakami umownymi. Nie mogą one zawierać pustych miejsc.

Znaki umowne, np.:

kreska (–) oznacza, że zjawisko nie występuje,

krzyżyk (×) oznacza, że wypełnienie rubryki, ze względu na układ tabeli, jest niemożliwe lub niecelowe.

Inne uwagi objaśniające, np.:

Źródło: obliczenia własne.

Źródła danych, na podstawie których została sporządzona tabela, podaje się zawsze pod tabelą.

Wzór 1

Objaśnienia:

(0–5 pkt) – ocena niedostateczna,

(6–7 pkt) – ocena dostateczna,

(8–9 pkt) – ocena dobra,

(10 pkt) – ocena bardzo dobra.

Wzór 2

Objaśnienia:
wm – środowisko wielkomiejskie, mm – środowisko małomiejskie,
w – środowisko wiejskie.

Wzór 3

Objaśnienia:
1 – wiersze;
2 – opowiadania, opowiadania z historii Polski, legendy;
3 – rozrywki umysłowe;
4 – ilustracje, historyjki obrazkowe;
5 – baśnie różnych narodów;
6 – inne.

Wzór 4

Uwaga: przy obliczeniach x2 dane z wiersza 5 i 6 skumulowano;
x2 = 44,68; df = 4; p < 0,0005; c = 0,330
(A. Bielawiec, *Pojęcie własnego „ja" a plany życiowe nieletnich przestępców*, Szczecin, 1988, s. 136).

Wzór 5

* Inne (dostaje w prezencie, kupuje, pożycza od kolegów)

Wzór 6

Uwaga:
– Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ wymieniano kilka motywów.
– Suma wypowiedzi w badanych grupach jest większa od liczby dzieci, ze względu na możliwość podania kilku uzasadnień.
– Cechy podano w kolejności od najczęściej występującej.
– Sumowanie w pionie przekracza 100%, gdyż wiele osób podawało dwa lub więcej motywów wyboru.

Należy zwrócić uwagę, iż:

- prawidłowo sporządzona tabela statystyczna składa się z trzech części:
    1. tytułu,
    2. makiety,
    3. informacji uzupełniających;
- wszystkie pola (kratki) tabeli powstające z przecięcia się wierszy i kolumn należy wypełnić liczbami (cyframi) lub znakami umownymi. Tabela nie może zawierać pustych miejsc;
- poszczególną tabelę należy zaopatrzyć w koleiny numer (np. tabela 9). Umieszcza się go nad tytułem tablicy z jej prawej strony. W całej pracy numeracja tabel jest ciągła, tj. tabele z kolejnego rozdziału nie powinny być numerowane od początku.
- dane zawarte w tabelach nie powinny być powtarzane, np. z tabeli 5 wynika, że 30% dziewczynek bardzo lubi czytać książki, 50% trochę lubi, 10% nie lubi i 10% nie wie. Jeśli idzie o chłopców, to 10% bardzo lubi czytać książki, 60% trochę lubi, 20% nie lubi i 10% badanych nie wie.

Dane w tabelach powinny służyć przede wszystkim do przeprowadzenia tzw. przedmiotowej analizy statystycznej.

Piszemy więc tak: „Jak wynika z danych zawartych w tabeli 5, płeć badanych różnicuje stopień satysfakcji z czytania książek, oczywiście na korzyść dziewczynek. One częściej twierdzą, że »bardzo lubią« czytać książki (30%) niż chłopcy (10%). Chłopcy natomiast znacznie częściej niż dziewczynki stwierdzają, że »trochę« lubią czytać książki bądź »nie

badanych a ich zadowoleniem z czytania książek zachodzi zależność istotna statystycznie. Płeć okazała się również czynnikiem różnicującym zadowolenie dzieci z czytania książek w badaniach z lat 1980–1981 – oczywiście na korzyść dziewczynek” (M. Węglińska, 1988, s. 70).

Chcąc wyjaśnić przyczynę zaistniałego stanu rzeczy, odwołujemy się do literatury psychologicznej, pedagogicznej, metodycznej.

E. Hajduk (1993, s. 23–24) podaje przykład analizy części empirycznej pracy (tabela 4).

„Dane procentowe ukazują powiązania gotowości uczniów do pomagania rówieśnikom ze stylem wychowania w rodzinie. Zastosowany test statystyczny (Chi2 – kwadrat) do określenia istotności przypuszczenia o związku gotowości uczniów do pomagania rówieśnikom ze stylem w ich rodzinach potwierdza trafność tego przypuszczenia.

Tabela 4

Związek gotowości uczniów do pomagania rówieśnikom ze stylem wychowania w rodzinie

Gotowość uczniów do pomagania rówieśnikom	Styl wychowania w rodzinie					
	a) demokratyczny		b) liberalny		c) autokratyczny	
wysoka	38	63,3	29	48,3	24	30,0
średnia	12	20,0	19	31,7	25	31,2
niska	10	16,7	12	20,0	31	38,9
N	80		60		60	

Chi² — kwadrat – $\chi^2 = 18{,}19$
s.s. = 4
$p < 0{,}002$

Uzyskane wyniki badań dają odpowiedź na pytanie »jak jest«. A jest tak właściwie, że gotowość uczniów do pomagania rówieśnikom jest zróżnicowana przez styl wychowania w ich rodzinie. Natomiast wyniki badań nie dostarczają przesłanki do sformułowania odpowiedzi na pytanie »dlaczego jest tak, jak jest«. Aby sformułować taką odpowiedź, trzeba odwołać się do wiedzy teoretycznej lub do wyników badań, które były przeprowadzone z myślą o udzieleniu odpowiedzi na takie pytanie. Co osobliwego mają style wychowania w rodzinie, że sprzyjają albo utrudniają kształtowanie się gotowości dzieci do pomagania innym? Wiedza o tym ma przydatność praktyczną, aczkolwiek nauczyciel ma niewielką możliwość oddziaływania na codzienne kontakty uczniów z ich rodzicami.

Po udzieleniu odpowiedzi na pytanie: »dlaczego jest tak, jak jest« kończymy analizę wyników badań, chyba że zechcemy porównywać wyniki badań własnych z cudzymi. Część empiryczną zamyka przypomnienie ustaleń empirycznych”.

Omawianie tabel według **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 50).

„W spotykanych komentarzach do zestawień tabelarycznych należy unikać powtarzania rzeczy widocznych już na pierwszy rzut oka. Komentarz winien być interpretacją danych tabelarycznych i próbą wyjaśniania zarejestrowanych w tabeli stosunków liczbowych. W miejsce zdań typu: »w tabeli nr 4 widać, że N% uczniów badanej klasy woli gry i zabawy, a X% uczniów tejże klasy przedkłada czytanie« winno się sformułować zdania, w których ukryta jest już odpowiedź na nasuwające się pytanie o to, jacy uczniowie deklarują określone preferencje. Szukanie odpowiedzi na to pytanie wymaga zbudowania tabeli »korelacyjnej«, w której zmienna preferencji jest odnoszona do innej i przez nas uznanej za istotną poznawczo zmiennej, którą mogą być na przykład wyniki uczenia się, cechy środowiska rodzinnego itp. I tylko takie tabele warto umieszczać w środku tekstu, inne zaś, jako zestawienia »surowe« danych liczbowych, można przenosić do aneksów.

Omówienie tabel »sprawozdawczych« winno być także połączone z próbami wyjaśnienia przez odwoływanie się do faktów wymienionych na innych stronach pracy.

W omawianiu zawartości tabel jest już widoczny tok, jaki przyjmujemy w analizie materiałów badawczego – jest to tok indukcyjny, w którym od zbioru faktów jednostkowych przechodzimy do uogólnienia”.

Wykres i tabela

Drugą – po tabelach – formą uogólnienia i przedstawiania uprzednio zebranych i opracowanych danych są **wykresy statystyczne**.

> **wykres** – »rysunek przedstawiający przebieg jakiegoś zjawiska, zmiany liczbowe czegoś, zależności między określonymi wielkościami«. Sporządzić wykres, zrobić wykres. Przedstawić coś na wykresie, w postaci wykresu, za pomocą wykresu.

Zdaniem **M. Krzysztofiaka** „…wykres jest wizualną formą rejestracji szczegółowych danych oraz narzędziem prezentacji i analizy uogólnionych informacji statystycznych” (1971, s. 123).

Z podanej definicji wynika, że wykresy służą realizacji tych samych celów, do jakich wykorzystane są tablice (tabele) statystyczne, jednak sposób realizacji tychże celów jest odmienny. W porównaniu z tablicami (tabelami) wykresy przedstawiają właściwości badanej zbiorowości w sposób bardziej zwięzły, rzec można – skondensowany. Wykresy dostarczają zwykle informacji mniej dokładnych niż tablice (tabele) statystyczne, ale zaletą ich jest przejrzystość. Wykresy wzbogacają i urozmaicają tekst, czynią go bardziej przejrzystym.

Warto zwrócić uwagę, iż przy dużej liczbie informacji szczegółowych graficzna forma prezentacji danych nie daje dobrych rezultatów. Sytuacja zmienia się radykalnie przy uogólnionym opisie zbiorowości lub zjawisk.

Wykres, podobnie jak tablica (tabela), składa się z kilku części:

- z tytułu,

- pola wykresu,
- skali,
- legendy,
- podania źródła i innych objaśnień.

Do najczęściej stosowanych rodzajów wykresów statystycznych należą wykresy liniowe i powierzchniowe.

Wykresy liniowe charakteryzują zbiorowości lub zjawisko za pomocą linii (prostej, krzywej, łamanej, ciągłej, przerywanej). Wykresy powierzchniowe charakteryzują zbiorowość lub zjawisko za pomocą powierzchni różnych figur płaskich.

Każdy wykres należy zaopatrzyć, jak już wyżej pisałam, w tytuł i kolejny numer. Podobnie jak i przy tablicach statystycznych, w całej pracy numeracja wykresów jest ciągła (wykresy z kolejnego rozdziału nie powinny więc być numerowane od początku).

Wzór

Wykres 1

(tytuł wykresu)

Pole wykresu
Skala wykresu

Legenda i źródło

Tytuł wykresu jest zwykle umieszczony nad wykresem, gdyż od tytułu rozpoczynamy czytanie wykresu.

Pole wykresu zawiera obraz graficzny prezentowanej zbiorowości lub zjawiska. Jest to najważniejsza część wykresu, decydująca o stopniu realizacji celu, któremu służy wykres. Obraz graficzny zawiera bowiem informacje, które chcemy przekazać odbiorcy. Stąd też – jak stwierdza

M. Krzysztofiak – „winien on w sposób plastyczny, komunikatywny, sugestywny i atrakcyjny ukazywać prezentowaną zbiorowość lub zjawisko” (1971, s. 130).

A oto przykład podawania źródła wykresu:

Źródło: liczby z tabeli 5.

legenda – »tekst objaśniający do mapy, ilustracji, wykresu itp.«
źródło – »to, skąd coś pochodzi, wywodzi się, ma początek; to, co stanowi początek czegoś«: Coś jest źródłem czegoś, stanowi źródło czegoś.

Przypisy

przypis – »komentarz, objaśnienia, uwagi dodane przez autora lub wydawcę do tekstu dzieła, umieszczone zwykle u dołu stronicy, na końcu rozdziału lub na końcu dzieła« Przypisy do książki, do dzieła. Uwagi umieszczone w przypisach.
odnośnik – »znak graficzny w postaci gwiazdki, litery lub liczby umieszczony w tekście, odsyłający czytelnika do opatrzonego takim samym znakiem przypiska znajdującego się pod tekstem na tej samej stronie albo na końcu książki, broszury itp.; przypisek opatrzony takim znakiem«: Praca zawierająca dużo odnośników. Nadużywać, unikać odnośników.
op. cit. – (*opus citatum*) dzieło cytowane; można pisać dz. cyt.

Wzór 1

10) W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968, PZWS, s. 15.
11) *Ibidem*, s. 15.
12) *Ibidem* (oznacza, że nadal aktualna s. 15)
15) W. Zaczyński, *Praca badawcza…*, *op. cit.*, s. 15.
16) W. Zaczyński, tamże, s. 15.
30) W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa, 1968, s. 27 i następne.
35) Por. W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968, PZWS.
18) H. Zegadło, *Kształcenie dłuższych wypowiedzi ustnych i pisemnych* [w:] *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3*, red. M. Lelonek, T. Wróbel, Warszawa 1990, WSiP.
19) W. Zaczyński, *op. cit.*, s. 15.

20) Tamże, s. 15.

30) Zob. W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968, PZWS, s. 15.

21) A. Przecławska, *Zainteresowania czytelnicze a współczesność*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 4.

25) Podaję za: W. Zaczyński, ... jw., s. 16.

28) Cyt. wg W. Zaczyńskiego, *Praca badawcza…*, *op. cit.*, s. 30.

37) Zob. W. Zaczyński, *Praca…*, *op. cit.*, s. 10.

38) Cyt. za: W. Zaczyński, ... jw., s. 16.

Należy zwrócić uwagę, iż:

- po wymienieniu nazwiska autora stawia się przecinek,
- podanie nazwy wydawcy (PWN, WSiP, NK itd.) nie jest konieczne, chyba że praca została wydana przez „niezawodowe” wydawnictwo, np. wyższą uczelnię; podanie wydawcy jest wówczas celowe, ułatwia bowiem czytelnikowi odszukanie tej pracy;
- pełne dane bibliograficzne podaje się w pracy tylko jeden raz,
- jeżeli na dane dzieło autor powołuje się kilkakrotnie bezpośrednio po sobie, to w przypisie używa się określeń „*Ibidem*” lub „Tamże”

Wzór 2

1 W. Zaczyński: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa 1968, PZWS, s. 15.

2 *Ibidem*: s. 15.

3 *Ibidem* (oznacza, że nadal aktualna s. 15).

9 W. Zaczyński: *Praca…*, *op. cit.*, s. 15.

10 W. Zaczyński: Tamże, s. 15.

12 W. Zaczyński: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa 1968. s. 27 i następne (lub s. 27 i dalsze.)

18 H. Zegadło: *Kształcenie dłuższych wypowiedzi ustnych i pisemnych*. [W:] *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3*. Red. M. Lelonek, T. Wróbel. Warszawa 1990 WSiP.

19 W. Zaczyński: *op. cit.*, s. 15.

20 Tamże: s. 15.

21 A. Przecławska: *Zainteresawania czytelnicze a współczesnaść*. „Nowa Szkoła" 1964, nr 4.

24 Cyt. wg W. Zaczyńskiego: *Praca badawcza…*, *op. cit.*, s. 30.

32 Por. W. Zaczyński: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa 1968, s. 26.

35 Cyt. W. Zaczyński: *Praca badawcza…*, *op. cit.*, s. 30.

Należy zwrócić uwagę, iż:

- po wymienieniu nazwiska autora stawia się dwukropek.

Wzór[1] 3

– „W. Okoń uważa, że podręcznik powinien być przewodnikiem dla ucznia w poznawaniu świata, ułatwiać jego badanie, rejestrować wyniki uzyskane w procesie poznania, kształcić zdolności, rozwijać zainteresowania i chęć permanentnego samokształcenia (W. Okoń, 1975, s. 275)".

– „Zeszyty ćwiczeń, podobnie jak podręczniki, pełnią różnorodne funkcje (T. Wróbel, 1975, s. 289). Głównie jednak zadania w nich zawarte są pomocne w utrwalaniu i kontrolowaniu. Zadania

Jeśli przyjmiemy powyższy sposób sporządzania przypisów źródłowych (W. Okoń, 1975, s. 275), to szczegółowe informacje o cytowanej pracy powinny być podane w bibliografii na końcu pracy magisterskiej.

Z. Skorny stwierdza:

„Prócz przypisów źródłowych Maciej Święcicki wyróżnia przypisy polemiczne, dygresyjne i odsyłające.

W przypisie polemicznym zawarte są uwagi krytyczne lub podjęta jest polemika z poglądami określonego autora przedstawionymi w tekście pracy magisterskiej. Przypis dygresyjny zawiera refleksie lub spostrzeżenia, które nasuwają się w kontekście omawianych zagadnień; umieszczenie ich w tekście wpłynęłoby niekorzystnie na tok wywodów i rozbijałoby jego jednolitą strukturę. Przypis odsyłający zawiera informacje dotyczące zagadnień omawianych w innym miejscu pracy magisterskiej (np. »Powyższe zagadnienie było omówione w rozdziale 11«,

»Definicja tego pojęcia jest podana na str.«, »Dokładniejsza analiza tego problemu zostanie dokonana w rozdziale VI«” (Z. Skorny, 1984, s. 35).

Przykłady

Przypisy **polemiczne**

— Trudno pogodzić się z poglądem X, który uważa (twierdzi), że … Zob. X, ……
(tytuł książki, strona)

— Zupełnie inaczej do tej sprawy podchodzi X. Twierdzi on mianowicie, że … Zob. X ……
(tytuł książki, strona)

Przypisy **odsyłające**

— Do tej kwestii (sprawy) wrócimy w podrozdziale 5.2.

— Szerzej na ten temat pisze:

— Zagadnienia z tym związane są omawiane w rozdziale V (s. 130––155).

— Zagadnienia powyższe omawia szerzej X w pracy:
……..
(tytuł, rok wydania, nazwa wydawcy)

— Są one wymienione na str. 10.

— Dokładniejsze omówienie wymienionych wyżej rodzajów doboru losowego jest zawarte w pracy J. Brzezińskiego: *Elementy metodologii badań psychologicznych*, jw., s. 136–144. (Z. Skorny, s. 111)

— Schemat ten wzięty jest z książki X: ……
(tytuł, rok wydania, strona)

— Przykład zaczerpnięty został z opracowania (książki) X:
……
(tytuł, rok wydania, strona)

Słusznie stwierdza Z. Skorny, że: „Brak przypisów źródłowych świadczy o tym, że piszący pracę nie korzystał z właściwej literatury naukowej lub posługując się nią, nie opanował techniki sporządzania odsyłaczy i opracowania bibliografii, co obniża formalną wartość pracy” (Z. Skorny, 1984, s. 34).

Bibliografia

bibliografia – »uporządkowany według określonych kryteriów spis książek, druków, czasopism, artykułów oraz dokumentów z najważniejszymi danymi o każdej pozycji (autor, tytuł, miejsce wydania, rok wydania itp.)«
literatura – »ogół prac pisemnych z zakresu danej nauki, specjalności dotyczących jednego zagadnienia, tematu, jednej dziedziny«: Literatura przedmiotu, zagadnienia. Wykaz literatury.

1. Bibliografia
2. Literatura
3. Literatura cytowana
4. Piśmiennictwo
5. Wybrana lektura
6. Literatura uzupełniająca
7. Wybór literatury
8. Wybrane pozycje
9. Literatura przedmiotu

Wzór 1

1. Adamski W.: *Młodzież i społeczeństwo*. Warszawa 1976.
2. Aebli H.: *Dydaktyka psychologiczna*. Warszawa 1969, PWN.
3. Bandura L.: *O procesie uczenia się*. Warszawa 1972, PZWS.
4. Łobocki M.: *Struktura grupowa klasy szkolnej*. „Ruch Pedagogiczny”, 1971, nr 1.
5. *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3*. Praca zbiorowa pod redakcją M. Lelonka i T. Wróbla. Warszawa 1990.

6. Wróbel T.: *Współczesne nauczanie początkowe*. W: *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3*. Praca zbiorowa pod redakcją M. Lelonka i T. Wróbla. Warszawa 1990.
7. Nowak S. (red.): *Metody badań socjologicznych*. Warszawa 1965.
8. Hankała A.: *Czytanie jako przedmiot badań we współczesnej psychologii*. Część I i II. „Psychologia Wychowawcza" 1986, nr 3 i 4.
9. Dottrens R. i inni: *Wychowanie i kształcenie*. Przekład z języka francuskiego E. Chłapowska. Warszawa 1970.

Uwaga:

- numeruje się kolejność pozycji,
- po wymienieniu nazwiska stawia się dwukropek,
- w cudzysłowie umieszcza się nazwę czasopisma, a nie tytuł artykułu,
- tytuły możemy wyróżnić czcionką, np. pochyłą.

Wzór 2

Adamski W., *Młodzież i społeczeństwo*, Warszawa 1976, WP. Aebli H., *Dydaktyka psychologiczna*, Warszawa 1969, PWN. Bandura L., *O procesie uczenia się*, Warszawa 1972, PZWS.

Dottrens R. i inni, *Wychowanie i kształcenie*, przekład z języka francuskiego E. Chłapowska. Warszawa 1970.

Łobocki M., *Struktura grupowa klasy szkolnej*, „Ruch Pedagogiczny", 1971, nr 1.

Metody badań socjologicznych, red. S. Nowak, Warszawa 1965.

Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3, praca zbiorowa pod redakcją M. Lelonka i T. Wróbla, Warszawa 1990.

Wróbel T., *Współczesne nauczanie początkowe* [w:] *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1–3*, praca zbiorowa pod redakcją M. Lelonka i T. Wróbla, Warszawa 1990.

Hankała A., *Czytanie jako przedmiot badań we współczesnej psychologii*, Część I i II, „Psychologia Wychowawcza” 1986, nr 3 i 4.

Uwaga:

- po wymienieniu nazwiska autora stawia się przecinek.

Coraz powszechniejsze zastosowanie znajduje wzór 2.

Dla zaznaczenia, że dana wypowiedź znajduje się w określonej pracy używamy następujących oznaczeń: w:, W:, [w:], [W:].

Wybieramy jeden wzór i konsekwentnie stosujemy w całej pracy.

Załączniki

załącznik – »dokument, pismo dołączone do innego dokumentu, stanowiące zwykle uzupełnienie«
aneks – »pismo dodatkowe, dołączone do głównego dokumentu; dodatek uzupełniający tekst dzieła; załącznik«. Aneks do książki. Dołączyć, załączyć aneks.

Załącznik nr 1 (ostatnio „nr" rzadziej stosuje się)

Kwestionariusz wywiadu z nauczycielem
(.....)

Załącznik 2
Kwestionariusz wywiadu — rozmowy z uczniami
(.....)

Załącznik 3
Test wiadomości z języka polskiego dla kl. III
(.....)

Załącznik 4.
Tematy do rozwinięcia w formie opowiadania
(.....)

Załącznik 5
Opowiadania (opisy, listy, sprawozdania dzieci)
(.....)

Stosujemy numerację ciągłą zestawień. Nie piszemy także „nr". W wielu pracach nie stawia się po cyfrze kropki, np. Zestawienie 5.

W części końcowej pracy możemy umieścić również:

- spis tabel,
- spis wykresów,

- spis rysunków i
- innych materiałów źródłowych.

Wymienione spisy i inne materiały źródłowe można sporządzić według niżej podanego wzoru.

SPIS RYSUNKÓW

Nr rysunku		Str.
1.	Zadowolenie dzieci z czytania lektury	95
2.	Częstotliwość czytania lektury	112
3.	Płeć a zadowolenie z czytania książek	118
4.	Płeć a zadowolenie z czytania czasopism	121
5.	Płeć a zadowolenie z czytania komiksów	123
6.	Płeć a częstotliwość kontaktu z książką	143
7.	Płeć a częstotliwość kontaktu z czasopismem	146
8.	Płeć a częstotliwość kontaktu z komiksem	148
9.	Opinie matek o zadowoleniu dzieci z czytania lektury	160
10.	Opinie matek o częstotliwości kontaktu swoich dzieci ze słowem drukowanym	177

Aneksy – w ujęciu **W. Zaczyńskiego** (1995, s. 33):

„Nie do wszystkich opracowań dołączane są na przykład aneksy. Dołączamy do pracy dodatkowe dokumenty wtedy, kiedy pełnią one w analizach rolę dokumentu źródłowego, i którego zamieszczenie w oryginalnym brzmieniu jest ważne dla czynienia zadość zasadzie obiektywności. Czytelnik musi być informowany o istnieniu w pracy danego załącznika i doń odsyłany przez zdania typu: »patrz aneks nr ...« lub „porównaj aneks nr ...«”.

Akapit

akapit – »początkowy wiersz fragmentu tekstu wyróżniony zazwyczaj wcięciem, czasem inicjałem« »nowy fragment tekstu; ustęp«

Rozdział V

UKŁADANIE ZDAŃ JAKO PRZYGOTOWANIE DO OPISU

Opis, jako trudniejsza forma wypowiedzi stylistycznej, w programie nauczania w roku 1963 przewidziany był dopiero w klasach III i IV. (…)

Na szczególną rolę klasy II w przygotowaniu uczniów do opisu właściwego zwracają uwagę J. Kulpa, J. Rytlowa, J. Malendowicz, H. Kien i inni metodycy. (…)

Dobrą ilustracją tej formy wypowiedzi są zdania o muchomorze podane przez J. Kulpę: (…)

Ta sama rzecz może być przedmiotem opisywania w klasie II i III (M. Węglińska 1989, Warszawa, WSiP, s. 70–71).

Nowe myśli należy zaczynać od akapitu. Powinien on być zaznaczony wcięciem długości 3–5 znaków graficznych.

Wybór formy czasowników

1 os. lm.	stwierdziliśmy ustaliliśmy	Na podstawie wyników rozmów przeprowadzonych z matkami ustaliliśmy, jak one oceniają...
1 os. lp.	stwierdziłam ustaliłam	Na podstawie wyników rozmów przeprowadzonych z matkami ustaliłam, jak one oceniają...
forma bezosobowa	stwierdzono ustalono wykryto	Na podstawie wyników rozmów przeprowadzonych z matkami ustalono, jak one oceniają...

Przystępując do pisania pracy magisterskiej, pomyśl, którą formę wybierzesz.

Jeśli już dokonałeś wyboru, stosuj konsekwentnie tę formę w trakcie pisania całej pracy.

Po zredagowaniu pracy, przeczytaj ją pod kątem wybranej formy.

Uważam, że najbardziej odpowiednią formą w redagowaniu pracy magisterskiej jest 1 osoba lp.

Wyrazy spajające treść

zatem – »spójnik, używany na początku zdania lub po pierwszym jego członie, nadający zdaniom lub ich częściom znaczenie uzasadnienia, podstawy, wnioskowania, motywu zachowania się, racji, przyczyny czegoś; więc«
więc – 1. »spójnik łączący zdania współrzędne wynikowe; poprzedza zdanie wyrażające skutek, wynik, wniosek wypływający z treści zdania poprzedniego«
2. »spójnik rozpoczynający wyliczanie, wymienienie, podanie przykładów na to, o czym była mowa (zwykle w połączeniu: a więc)«
natomiast – »za to; przeciwnie, zaś«
przeciwnie – »wyraz oznaczający jakiś kontrast: na odwrót, na opak, odwrotnie, odmiennie«
zaś – l. »spójnik zestawiający zdania współrzędne (lub ich równoważniki), podkreślający przeciwstawność treści tych zdań, umieszczany na drugim miejscu wprowadzanego zdania; natomiast«
2. »partykuła uwydatniająca człon objaśniający, wyróżniający przyłączony do zdania treściowo nadrzędnego«
jednak – »partykuła wyróżniająca zdanie lub jego część ze względu no przeciwieństwo, odmienne ujęcie treści«
jednakże – »wzmocnione jednak«
poza tym – »wyrażenie przyłączające inne zdanie, niekiedy o treści kontrastującej lub przeciwstawnej«
przede wszystkim – »szczególnie, zwłaszcza, przeważnie, głównie«
odtąd – l. »od tego momentu, czasu (do chwili obecnej)«
2. »od chwili obecnej (na przyszłość)«

W pracy naukowej należy wykazać dbałość o jej poprawną formę językową. Jak twierdzi J. Rudniański, „... język pracy powinien być jasny, mimo pisania fachowym żargonem. Co to znaczy: jasny? To znaczy możliwie prosty, złożony z krótkich, przejrzystych zdań. Takich, których nie

trzeba tłumaczyć z polskiego na polski. Dla nauczyciela używanie zdań długich i zawiłych jest dużą pokusą, rzeczywistość bowiem, która nas otacza, jest tak skomplikowana, że kusi do skomplikowanego wyrażania się o niej. Stąd też już po napisaniu rozdziału lub fragmentu, trzeba zdania podzielić, tu kropką, tam myślnikiem, dwukropkiem, średnikiem, itd. To, co ma się do powiedzenia, musi być podane komunikatywnie po to, aby zostało przyjęte”[2].

Jak zaznacza Z. Skorny: „Aby uniknąć niejasnego wyrażenia myśli, trzeba jednoznacznie określić podstawowe pojęcia. Twierdzenia i wnioski powinny być ujmowane możliwie prosto, aby ich zrozumienie nie powodowało zbędnych trudności. Należy unikać budowania zbyt długich zdań zawierających szereg różnych twierdzeń, nadmiernej rozwlekłości wywodów połączonej nieraz z kilkakrotnym omawianiem tych samych zagadnień. Niewłaściwe jest również skrótowe, a przez to niejasne ich przedstawienie. Poszczególne koncepcie, tezy, wnioski powinny być rozwinięte, uzasadnione, a również także zilustrowane odpowiednimi przykładami”[3].

Rejestr niektórych wyrażeń i zwrotów metatekstowych podkreślających porządek i logiczność wypowiedzi[4]

Teraz napiszę o ... Potem przejdę do ...

Na zakończenie przedstawię ... Pisałam dotychczas o ...

Z kolei zajmę się ..., z kolei przejdę do ...

Omówię teraz ...

Podsumujmy dotychczasowe rozważania ... Dam przykład ..., lub inny przykład ...

I jeszcze parę przykładów ... Chciałabym się teraz skupić ...

Chciałabym teraz przedstawić (omówić) ...

Zacznę od ...; Zacznę od sprawy ... Przejdę teraz do innej sprawy ... Tyle o ..., a teraz o ...

Załóżmy, że ...

W następnych słowach ...; Następnie przejdę ... Zacznę od tego, że ...

Przede wszystkim chciałabym zwrócić uwagę ... Po pierwsze ..., po drugie ..., po trzecie ...

Dam przykłady ...: pierwszy to ..., drugi to ...

Przedmiotem mojej wypowiedzi ... Zdaję sobie sprawę ...

W niniejszej wypowiedzi ...

Zajmijmy się najpierw ... Reasumując ...

Oto wyliczenie ...

Z tego wynika, że ... Jak widać ...

Nasuwa się pytanie ... Przejdźmy teraz do ... Zobaczymy teraz, jak ... Tak więc ...

Zacznijmy od ...

Z tego, co wiemy ...

Z dotychczasowych rozważań ... Chodzi mianowicie o to, że ...

Przejdźmy do następnego zagadnienia ...

Jest rzeczą interesującą, że ... Jak się okazuje ...

Nasuwa się pytanie ...

Rozpatrzmy teraz ...

Na podstawie tego, co powiedziałam ... Zajęłam się ...

Słownictwo wyrażające stosunek piszącego do własnej wypowiedzi, wyrazy oceniające

Zwroty tzw. egocentryczne są wyrazem świadomości mówiącego (piszącego), że wygłasza własny, subiektywny sąd, różny od sądu odbiorcy, niektóre z nich identyfikują się z sądem odbiorcy bądź go popierają, niektóre zaznaczają wahanie czy niepewność co do słuszności własnego zdania, ujawniają dystans wobec własnej wypowiedzi[5].

w moim przekonaniu ...
według mnie ...
według mego zdania, sądu ...
wydaje mi się, że ... warto podkreślić ... wiem, że ...
sądzę, że ...
uważam, że ...
myślę, że ...
mam wrażenie, że ...
jestem przekonany, że ...
nie ulega wątpliwości, że ... jest oczywiste, że ... przypuszczam, że ...
jak mniemam, ...
można powiedzieć, że ... nie wiem, czy ..., ale ... załóżmy, że ...
trudno mi dokładnie powiedzieć, ale ...
znam zagadnienie stosunkowo słabo, lecz ...
nie znam się na tym, ale ...

Zestaw zwrotów nawiązujących do wypowiedzi zarówno przedmówców, jak i własnych, wcześniejszych[6]

z wypowiedzi wynika, że ..., ale tymczasem ...
rozumiem, że ..., ale ...
zgadzam się z X ...
nawiązując do wypowiedzi X ... X ma słuszność ...
popieram zdanie X ...
przyznaję słuszność X ...
jestem tego samego (przeciwnego) zdania, co X ...
podzielam zdanie X ... warto jeszcze dodać, że ...
uzupełniając to, co powiedział X ... na zakończenie dodam ...
należy jeszcze uwzględnić ...
według zdania X ...
należałoby postawić pytanie, czy ...
jak należałoby (można by) wyciągnąć wniosek z ...
czy słuszne jest, aby ...
poddaję pod dyskusję zdanie X ... mogłoby się wydawać, że ..., ale ... wprost przeciwnie ...
nie zgadzam się z ... X
nie ma racji ...
X mówi na ogół słusznie, ale w tym wypadku ...
nie popieram zdania X ... nie podzielam zdania X ... nie podzielam sądu X ... wbrew zdaniu X uważam ...

Zwroty grzecznościowe

Pisząc pracę, nie używamy:

- formy grzecznościowej „pan”, np.: Pan Jan Kowalski
- tytułów naukowych, np.: dr Jan Kowalski.

A zatem jak możemy postąpić? – podać tylko imię i nazwisko. Jeżeli na danego autora powołujemy się po raz pierwszy, to piszemy w pełnym brzmieniu imię i nazwisko, np.: Jan Kowalski.

- Jeśli natomiast na danego autora powołujemy się więcej niż jeden raz, to możemy podać pierwszą literę imienia i wymieniamy nazwisko, np.: J. Kowalski.
- Jeżeli czynimy to jeszcze częściej, to wówczas możemy już wymienić tylko nazwisko, np.: Kowalski.

W pracy możemy używać takich określeń, jak np.:

- znany i ceniony psycholog,
- znana metodyczka.

Przepisywanie na maszynie (komputerze)

Wzór 1

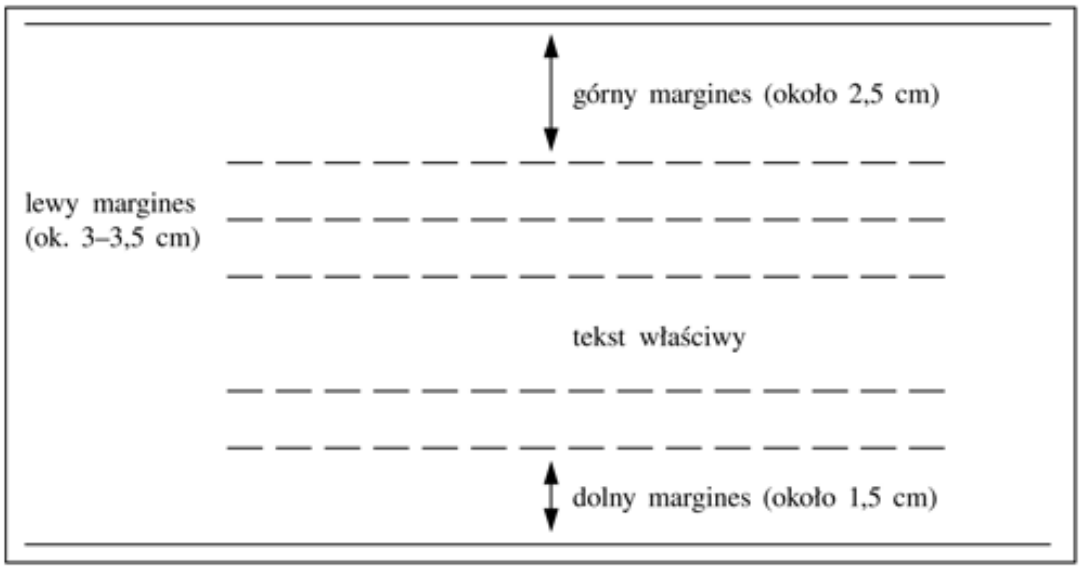

Uwaga:
Pomiędzy wierszami, w których nie znajdują się przypisy, stosujemy odstęp „2”.

Wzór 2

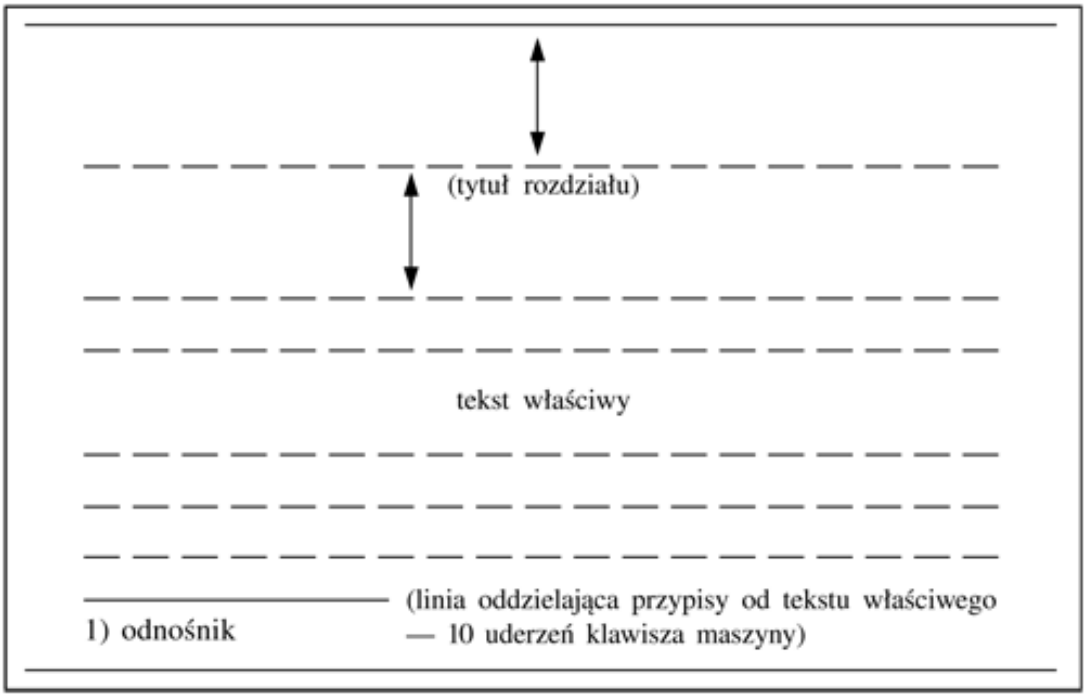

Przypisy można umieszczać:

- u dołu tej samej strony, na której znajduje się odnośnik;
- na końcu rozdziału,
- na końcu całej pracy,
- bezpośrednio w tekście (w nawiasach).

Uważam, że przypisy najlepiej jest umieszczać u dołu tej samej strony, na której znajduje się odnośnik. Jednak nie ma to charakteru obligatoryjnego.

O czym należy pamiętać, przynosząc promotorowi do oceny rękopis pracy magisterskiej?

Przede wszystkim o tym, aby był on napisany:

- czytelnie;
- by kartki były zapisane tylko z jednej strony (druga ma pozostać czysta);

- z zachowaniem lewego marginesu (szerokość 3–3,5 cm);
- z zastosowaniem przypisów, odnośników;
- z zachowaniem akapitów przy rozpoczęciu nowej myśli (zaznaczonych wcięciem 3–5 skoków maszyny);
- z numeracją stronic;
- z uwypukleniem tytułów rozdziałów i podrozdziałów poprzez zastosowanie wielkich liter (dla rozdziałów) i przyjęcie większych odstępów między wierszami;
- z numeracją ciągłą tabel (tabele kolejnego rozdziału nie powinny być numerowane od początku);
- z numeracją ciągłą wykresów statystycznych;
- poprawnie pod względem językowym.

Przepisywanie na maszynie

Zatwierdzoną przez promotora pracę oddajemy do przepisania na maszynie. Maszynistka powinna ją przepisać w trzech egzemplarzach. Dwa oprawione pozostają w uczelni, a jeden egzemplarz zachowujemy dla siebie.

Z egzemplarzy przeznaczonych dla uczelni jeden powinien być sporządzony na papierze normalnej grubości, drugi zaś – na dobrej przebitce (pelur). Zdecydowanie odradzam przepisywanie pierwszego egzemplarza na papierze kredowym. Cała praca powinna być przepisana na jednakowym papierze (grubość, odcień, jakość).

Pracę należy pisać jednostronnie, na papierze formatu A4, zachowując znormalizowane marginesy, tj.: lewy 3–3,5 cm; dolny około 1,5 cm; górny około 2,5 cm.

Pisze się z podwójnym odstępem, tak aby na stronie znajdowało się około 30 wierszy, po około 60 znaków pisarskich (łącznie z odstępami) w wierszu.

Tytuły rozdziałów należy uwydatnić graficznie poprzez umieszczenie

ich pośrodku strony i napisanie wielkimi literami. Strony, na której jest
tytuł rozdziału, nie należy numerować (wówczas następną stronę numeruje
się z przeskokiem o jeden). Zasada ta dotyczy również tych stron,
na których są napisy: **WSTĘP, LITERATURA, SPIS TREŚCI**.

Podrozdziały oddziela się od rozdziałów za pomocą 4 linii (wierszy), tj. 8 odstępów maszyny, a od tekstu właściwego – za pomocą dwóch wierszy. Podrozdziały powinny mieć podwójną numerację – „rozdziałowo-porządkową” , np. 1.2. Pierwsza cyfra wskazuje numer rozdziału, a druga – numer podrozdziału.

1. CZYTELNICTWO DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

1.1. Zainteresowania czytelnicze

.....
.....
.....
.....

Nie należy umieszczać kropek po tytułach rozdziałów i podrozdziałów (jak wyżej).

Wyrazy, które chcemy w tekście uwypuklić, należy spacjować (tzw. druk rozstrzelony) lub pisać czcionką pogrubioną.

Tytuły podrozdziałów zaczyna się od akapitu (wcięcia).

Podrozdziały oddziela się od rozdziałów zwykle za pomocą 4 linii (wierszy).

Kiedy cały tekst jest przepisany na maszynie, należy go bardzo uważnie przeczytać, zauważone błędy językowe i inne należy poprawić.

Po dokonaniu poprawek można skierować pracę do introligatora.

---

1 Przykłady podałam z książki pt.: *Praca nauczyciela w klasach 1–3*. Warszawa 1990, WSiP, s. 125–126. wykonywane pod kierunkiem nauczyciela wdrażają uczniów do samodzielnej pracy z książką i uczą samokontroli".

2 J. Rudniański, *Uczelnia i Ty*, Warszawa 1975, WSiP, s. 133. Cyt. wg Z. Skornego, *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, Warszawa 1984, WSiP, s. 22.

3 Z. Skorny, *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, jw., s. 22.

4 Przykłady podaję za: M. Nagajowa, *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*, Warszawa 1985, WSiP, s. 174.

5 M. Nogajowa, *op. cit.*, s. 95.

6 M. Nagajowa, *op. cit.*, s. 95–96.

Część III

Zestaw wyrażeń i zwrotów pomocnych w redagowaniu pracy

Jak zatytułować rozdział teoretyczny?

1. Przegląd literatury związanej z tematem pracy
2. Problem badawczy w literaturze
3. Opis jako forma wypowiedzi w świetle literatury
4. Teoretyczne podstawy problematyki badań
5. Teoretyczne przesłanki samodzielnego uczenia się
6. Teoretyczne podstawy problemu badawczego
7. Problematyka badań w świetle literatury
8. Rozwijanie myślenia twórczego w ujęciu teoretycznym
9. Psychodydaktyczne podstawy nauczania początkowego
10. O motywacji szkolnego uczenia się
11. Teoretyczne problemy badań nad ...
12. Czynniki środowiskowe (biologiczne, osobowościowe) wpływające na ...
13. Nauczyciel w literaturze naukowej
14. Podstawy teoretyczne ...

Zestaw wyrażeń określających podstawy metodologiczne i organizację badań

(metodologiczne podstawy badań; zagadnienia metodologiczne badań; metodologiczne podstawy pracy, metodologia badań; próbujemy metodologiczne własnych badań; metodologiczna charakterystyka badań nad opisem jako formą wypowiedzi; koncepcja metodologiczna własnych badań; metodologia przeprowadzonych własnych badań; metodologia przeprowadzonych badań empirycznych)

1. **Cel pracy**
2. **Podstawowa terminologia** (omówienie podstawowej terminologii; omówienie terminologii)
3. **Problemy i hipotezy** (problemy badawcze i hipotezy; problemy badawcze; hipotezy robocze; problematyka badawcza; problematyka badań; procedura badań – problemy i hipotezy; problematyka pracy; problemy i hipotezy badawcze)
4. **Zmienne, wskaźniki i kategorie** (zmienne, ich kategorie i wskaźniki; zmienne i wskaźniki; zmienne i wskaźniki w badaniach nad czytelnictwem dzieci młodszoszkolnych; definicje zmiennych i wskaźniki)
5. **Metody, techniki i narzędzia badawcze** (metody i techniki badawcze; metody, techniki i narzędzia badań; metody i narzędzia zbierania i opracowania materiału, metody i narzędzia badawcze; metody, techniki badawcze i narzędzia zbierania materiału, metody i techniki badawcze; metody i techniki badań; metody, techniki, narzędzia i opracowanie wyników)

6. **Organizacja i teren badań** (organizacja i przebieg badań; opis terenu badań; charakterystyka terenu i przebiegu badań; teren i organizacja badań, organizacja badań)
7. **Charakterystyka badanej populacji** (charakterystyka badanych zbiorowości; charakterystyka próby badawczej; charakterystyka badanej zbiorowości; charakterystyka terenu badań)

Punkt 6 może być połączony z 7, np.: Organizacja i przebieg badań. Charakterystyka próby badawczej. Procedura badawcza, teren badań. Charakterystyka próby badawczej.

Zwroty służące wprowadzeniu definicji

- W swojej pracy jako obowiązujące przyjmuję określenie J. Pietera, który uważa, że „problem badawczy...” (J. Pieter, 1975, s. 67).
- W niniejszej pracy przyjęłam rozumienie pojęcia „metoda badań” zgodnie z definicją X.
- Dla potrzeb mojej pracy przyjmuję definicję za X, który mówi, że „technika badań ...”.
- Definicja X brzmi:
- Co mam na myśli, mówiąc o eksperymencie naukowym „Eksperyment jest ...”.
- Dla celów niniejszej pracy najbardziej przydatna jest definicja, która mówi, iż ... .
- W niniejszej pracy przyjęłam definicję X, który twierdzi, że „...”.
- Spośród wielu definicji metody badawczej za najbardziej adekwatną do niniejszej pracy uznałam definicję X, który przez metodę badawczą rozumie „...”.
- Hipoteza w ujęciu słownikowym to „...”.
- W ujęciu podanym przez Słownik języka polskiego hipoteza oznacza „...”.
- Za X przyjmuję, że eksperyment to „...”.
- Zdaniem X, „hipoteza jest to ...”.
- Według X, metodą jest „...”.
- Wedle X, „zmienne ...”.
- X pod pojęciem narzędzie badawcze rozumie „...”.
- W ujęciu X, metoda to „[...] sposób ...”.
- X uważa, że opis ... .
- Tak pojmuje wskaźnik X, kiedy mówi: „...”.
- X stwierdza, że „przez wywiad rozumie ...”.

- Styl w ujęciu słownikowym to „…”.
- X przez dokument rozumie „…”.
- X formułuje definicję metody następująco „…”.
- A oto definicja wskaźnika: „[…] wskaźnikiem jakiegoś zjawiska …” (S. Nowak, 1965, s. 203)
- X definiuje myślenie następująco: „Myślenie to …”. (X, 1993, s. 15).
- X definiuje pytanie jako „[…] zdanie pytające …” (X, 1993, s. 37).
- X sądzi, że „… problem badawczy …”.
- Natomiast X definiuje następująco: „…”.
- X definiuje hipotezę następująco: „…”.
- Z kolei X twierdzi „…”.
- X podaje, że „wskaźnik …”.
- W *Słowniku pedagogicznym* W. Okoń podaje następujące znaczenie: „lekcja …”
- *Słownik języka polskiego* określa termin „uczyć” następująco „…”.
- X następująco wyjaśnia pojęcie „temperament”: „…”.

Zestaw określeń pomocnych w formułowaniu hipotez

- **przewiduję**, że ... . przewidywanie »przewidując coś, spodziewając się czegoś; przypuszczając, że coś nastąpi« »domysł, przypuszczenie«: Słuszne przewidywania.
- **domyślam** się, że ... . domyślać się »odgadnąć, dorozumieć się, przeniknąć coś«
- **przypuszczam**, że ... . przypuszczać »snuć domysły na podstawie jakichś danych, mniemać, uważać, nie mając pewności«
- **przeczuwam**, że ... . przeczucie »przewidywanie, spodziewanie się czegoś oparte na uczuciach, intuicji, a nie na racjonalnych przesłankach«
- **jestem przekonana**, że ... . przekonać »dowieść komuś słuszności, prawdziwości czegoś« przekonanie: »sąd, zdanie oparte na przeświadczeniu lub fałszywości czegoś, wyrobiony pogląd na coś, przeświadczenie, opinia«
- **odgaduję**, że ... . odgadywać »rozumując znajdować właściwą, trafną odpowiedź na coś, rozwiązanie czegoś, rozwiązywać, zgadywać« »domyślać się czegoś, przewidywać, przenikać coś«
- **myślę**, że ... . myśleć »uświadamiać sobie związki, zależności między rzeczami, zjawiskami, poznawać, usiłować, rozumieć, rozumować, sądzić, przypuszczać, mniemać; snuć rozważania, zastanawiać się, namyślać się nad czymś; rozmyślać«
- **konstatuję**, że ... . konstatować »ustalić, stwierdzić istnienie jakiegoś faktu«

- **twierdzę**, że ... . twierdzić »podawać coś (w mowie lub piśmie) za rzecz pewną, dowiedzioną, dowodzić; potocznie: utrzymywać, zapewnić«
- **mniemam**, że ... . mniemać: «uważać, sadzić, przypuszczać; być zdania, że«: Mniemać coś o kimś, o czymś.
- **domniemywam**, że ... . domniemanie »przypuszczenie, domysł« domniemywać się »dorozumieć się, domyślić się, przypuścić«
- **stawiam** pod znakiem zapytania ... . stawiać coś pod znakiem zapytania »czynić coś niepewnym, problematycznym, powątpiewać o czymś«
- **uważam**, że ... . uważać »być zdania; sądzić, mniemać«
- **utrzymuję**, że ... . utrzymywać »wypowiadać pewne przekonanie, twierdzić coś, uważać, sądzić«
- **sądzę**, że ... . sądzić »żywić przeświadczenie, być zdania, uważać, przypuszczać, mniemać«
- **żywię** nadzieię, że ... . żywić »odczuwać coś, doznawać czegoś w stosunku do kogoś, czegoś; mieć, czuć«: Żywić obawę, nadzieję, podejrzenia.
- **zakładam**, że ... . założyć »przyjąć jakieś stwierdzenie jako podstawę do dalszych wywodów«

Struktura hipotezy

Hipotezy mają charakter zdaniowy (są zdaniami twierdzącymi lub warunkowymi).

zdanie warunkowe – »zdanie wyrażające pewien warunek, od którego spełnienia zależy inna okoliczność, czynność«
tryb warunkowy – »tryb wyrażający czynność mogącą odbyć się pod pewnym warunkiem; w języku polskim złożony jest z imiesłowu czasu przeszłego, partykuły by oraz końcówek osobowych; tryb przypuszczający«
jeżeli, jeśli – »spójnik rozpoczynający zdanie (lub jego równoważnik) wyrażające warunek, przyczynę, rację, uzasadnienie czegoś, okoliczności poprzedzające coś lub

mogące coś poprzedzać; jeżeli«: Często wyrażenie „jeżeli” zastępuje wyrażenie „chcąc”; „żeby”.
przypuszczać, **przypuścić** – »snuć domysły na podstawie danych, mniemać, uważać, nie mając pewności«
tryb przypuszczający – »tryb wyrażający niepewność i warunkowość akcji czasownika; składa się z imiesłowu czasu przeszłego i partykuły by, przybierający końcówki osobowe: tryb warunkowy« fraz. Przypuśćmy (że) ...; »załóżmy, że ..., postawmy hipotezę; na przykład«
przypuszczalnie – »zgodnie z przypuszczeniem; prawdopodobnie, hipotetycznie«
przypuszczalny – »dający się przypuścić, oparty na przypuszczeniu, hipotetyczny; taki, który się przewiduje, spodziewany, prawdopodobny«: Przypuszczalny dochód, rezultat, wynik. Przypuszczalne przyczyny.

Zestaw wyrazów pomocnych do formułowania hipotez **wyjaśniających**

wpływ – »oddziaływanie na kogoś, na coś; skutek oddziaływania na kogoś, na coś«
zależność – »związek zachodzący między rzeczami, zjawiskami itp. polegający na tym, że jedna rzecz określa, wyznacza lub warunkuje drugą«
zależny – »określony, wyznaczony, zdeterminowany przez coś, uwarunkowany czymś«
związek – »stosunek rzeczy, zjawisk itp. łączących się ze sobą, wpływających, oddziałujących na siebie; łączność, powiązanie, spójność, zależność«: Związek między zjawiskami.
warunek – »czynnik, od którego uzależnione jest istnienie czegoś«
warunkować – »być warunkiem czegoś, stawiać warunek czegoś«
determinant – »element (czynnik), którego funkcja polega na wyznaczaniu (determinowaniu) czegoś; determinanta«
determinować – »określać, wyznaczać«
czynnik – »jedna z przyczyn działających, wywołujących skutek; jeden ze składników warunkujących coś, rozstrzygających o czymś«

różnica – »to, czym się ktoś lub coś różni od kogoś lub czegoś; odmienność, nierówność, niezgodność«
różnicować – »dzielić pozornie jednolitą całość na różniące się od siebie elementy; wyodrębniać według różnic«
różnić – »czynić różnym, innym; stanowić różnicę«
różnić się – »być różnym, odmiennym od innych, wykazywać różnice«
założyć – »przyjąć jakieś stwierdzenie jako podstawę do dalszych wywodów«
przesłanka – zdanie stanowiące punkt wyjścia wnioskowania, podstawę uznawania jego rezultatów, czyli wniosków«:
Fałszywe, prawdziwe przesłanki. Przesłanki, twierdzenia, rozumowania. Wniosek oparty na niedostatecznej liczbie przesłanek.
założenie – »teza stanowiąca podstawę i punkt wyjścia dalszych wywodów; główna myśl, zasada czegoś«:
Formułować, odrzucać, udowadniać założenie. Przyjmować założenie.
teza – »twierdzenie zawierające treść podstawową dla jakiejś dziedziny, założenie, które ktoś zamierza udowodnić«

Tadeusz **Pilch** (1977, s. 69) podaje następujące przykłady formułowania hipotez:

a) „od wielkości rodziny zależy pozycja dziecka w rodzinie,
b) poziom kulturalny rodziny wpływa na jej stosunek do obowiązku szkolnego i do szkoły,
c) sytuacja materialna rodziny ma wpływ na zamiary dalszej nauki dziecka,
d) charakter grupy rówieśniczej ma wpływ na stosunek dziecka do szkoły,
e) rodziny rozbite, niepełne mają szczególny stosunek do kształcenia i wychowania dzieci,
f) właściwa praca szkoły z rodzicami wpływa na zmianę ich stosunku do nauki dzieci,
g) im ściślejsza współpraca szkoły z domem, tym lepsze efekty dydaktyczne,

h) współpraca szkoły z wszystkimi instytucjami i organizacjami działającymi na określonym terenie może poprawić wyniki pracy wychowawczej i dydaktycznej szkoły itd.”

Inne przykłady T. Pilcha (1974, s. 102):

- „niski poziom kulturalny środowiska wpływa ujemnie na ambicje naukowe dzieci.
- powstanie wielkiego zakładu przemysłowego wpływa na zwiększenie zainteresowań młodzieży wykształceniem technicznym”. Zdaniem cytowanego autora bardziej pożyteczne jest sformułowanie wielu szczegółowych hipotez zamiast jednej czy dwu generalnych.

J. Gnitecki (1989, s. 84–85) wyróżnia hipotezy istotnościowe i zależnościowe. A oto jego przykłady hipotez **istotnościowych**:

„h_1 : Stosowanie w uczeniu się przedmiotów zawodowych metod problemowo-programowanych i problemowych w stopniu istotnym wpływa na przyrost wartości wyników dydaktycznych wyrażonych zakresem, rozumieniem i operatywnością przyswajanej przez uczniów wiedzy.

h_2: Stosowanie w nauczaniu przedmiotów ogólnokształcących i zawodowych operacyjnego sposobu formułowania celów uczenia się ustrukturyzowanego układu treści i nauczanych czynności, problemowo-programowanej metody uczenia się w stopniu istotnym wpływa na przyrost wyników dydaktycznych wyrażonych zakresem, rozumieniem i operatywnością przyswajanej przez uczniów wiedzy […]”.

Hipotezy **zależnościowe**:

„h_3: Im wyższa jest pozycja społeczna uczniów w klasie w zakresie podejmowania zadań dydaktycznych, tym

wyższy jest ich poziom osiągnięć szkolnych w nauczaniu przedmiotów zawodowych.

h_4: Im częściej uczniowie przejawiają pozytywne opinie na temat przydatności wiedzy wynoszonej ze szkoły w wykonywaniu zadań zawodowych, tym wyższy uzyskują oni poziom osiągnięć szkolnych.

h_5: Im częściej uczniowie podejmują zadania dydaktyczne z wewnętrznych racji działania, tym wyższy jest ich poziom osiągnięć szkolnych".

Z. Skorny (1984, s. 73) wymienia następujące przykłady hipotez:

1. „Uczniowie o wysokiej sprawności umysłowej częściej uzyskują lepsze wyniki w nauce niż uczniowie o niskiej sprawności.
2. Jedynacy częściej przejawiają postawy egocentryczne niż dzieci pochodzące z rodzin wielodzietnych".

Inny przykład – **Cz. Kupisiewicza**:

„Nasuwa się przypuszczenie, iż podstawowym warunkiem efektywności nauczania oraz kształcenia samodzielności myślenia uczniów na lekcji przedmiotów matematyczno-przyrodniczych w klasach licealnych jest problemowe ujmowanie materiału programowego, umożliwiające uczniom formułowanie, rozwiązywanie i sprawdzanie określonych zagadnień w toku własnej działalności poznawczej, opartej zarówno na czynnościach myślowych, jak i praktycznych" (*O efektywności nauczania problemowego*, Warszawa 1965, PWN, s. 18, cyt. za: W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968, PZWS, s. 27).

Jak rozpocząć rozdział – przykłady

rozdział – »jedna z części, na jakie dzieli się książka; dzieło literackie, naukowe«

Wprowadzeniem do rozdziału pracy może być:

- nawiązanie do literatury pedagogicznej, psychologicznej, metodycznej;
- nawiązanie do badań;
- nawiązanie do poprzednich rozdziałów pracy.

Jak rozpocząć rozdział:

1. Rozdział ten będzie dotyczyć ... .
2. Przegląd literatury odnoszącej się do ... został przeprowadzony w rozdziale 1.3 oraz IV.
3. Jak wynika z przeglądu literatury (rozdział II.3) ... .
4. W poprzednich rozdziałach przedmiotem rozważań były ... .
5. W poprzednim rozdziale wspominaliśmy (omówiliśmy) o ... .
6. Rozdział niniejszy jest poświęcony ... .
7. Stwierdziliśmy już w rozdziale poprzednim, że ... .
8. Zamiarem przedstawionego w tym rozdziale przedsięwzięcia badawczego jest analiza ... .
9. Przedmiotem rozważań w tym rozdziale będą ... .
10. Rozważania zawarte w niniejszym rozdziale poświęcam problematyce ... .
11. Poniżej przedstawię wynikające z badań zależności między ... .
12. Podstawowy problem niniejszego rozdziału sprowadza się do następującego pytania: Czy i jaka zachodzi zależność między ... ?

13. Obecnie przedstawię badania dotyczące zależności między ... .
14. Rozdział ten poświęcony jest omówieniu ... .
15. W tym i następnym rozdziale zaprezentowane zostaną ... .
16. W poprzednich badaniach wykazałam, że ... .
17. W rozdziale IV niniejszej pracy dokonałam analizy ... .
18. Przedstawione w poprzednich rozdziałach ... .
19. Zarysowany w poprzednim rozdziale poziom ... .
20. Celem tego rozdziału ... .
21. Z tego, co dotąd powiedziałam o ... .
22. W rozdziale poprzednim przeprowadziłam ... .
23. Poprzednio starałam się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego i w jakich kierunkach ... . Obecnie podejmę inny problem, szczególnie ważny dla nauczycieli nauczania początkowego.
24. Dokonując przeglądu rozmaitych koncepcji nauczania ..., w poprzednim rozdziale przyjęłam tę z nich, która ... . Zakłada ona, iż ... . Obecnie zagadnieniu temu poświęcę dwa rozdziały.
25. W rozdziale tym, poświęconym ... .
26. Koleiny rozdział zawiera wyniki badań dotyczące ... .
27. Ta część pracy poświęcona jest analizie wyników badań nad ... .
28. Wśród najważniejszych uwarunkowań rozwoju dzieci i młodzieży wymienia się czynniki środowiskowe.
29. Dotychczas przedstawione wyniki badań rozszerzają wiedzę ... .
30. Celem tego rozdziału jest rozpatrzenie ... .
31. W rozdziale I wyjaśniłam, czym jest myślenie systemowe ... . Ukazałam ... .
32. Jak już napisałam we wstępie, pierwsza część pracy poświęcona jest przede wszystkim analizie aktualnego stanu rozwoju ... .
33. W części pierwszej zostały ujęte rozważania metodologiczne na temat ... .

34. W rozdziale tym przedstawię ... .
35. W tej części pracy przedstawione (omówione) zostaną ... .
36. W tej części pracy postaram się ... .
37. Dotychczasowe moje rozważania skupiły się głównie na ... .
38. W IV rozdziale niniejszej pracy dokonałam ... .
39. Jak już zaznaczyłam w części teoretycznej moich rozważań, osiągnięcia szkolne uczniów zależne są od ... .
40. Z przedstawionych w rozdziale I rozważań wynika, że ... .
41. Poniżej przedstawię wynikające z badań zależności między ... .
42. Jednym z celów badawczych wytyczonych w niniejszej pracy było ... .
43. Chcąc się dowiedzieć, jaki jest stosunek badanych do najbliższego otoczenia, zadałam im następujące pytanie ... .
44. W niniejszym rozdziale przedstawię ... .
45. Jednym z głównych rodzajów czytania w klasach początkowych jest głośne czytanie.
46. Zanim przejdę do omawiania ... .
47. W poprzedniej części pracy uwypukliłam ... .
48. Zanim przejdę do ... .
49. W rozdziale (podrozdziale) tym omówiony zostanie stosunek dzieci zdolnych do ... .
50. Przedstawione w rozdziale poprzednim ... .
51. Już w rozdziałach poprzednich zwracałam uwagę, że (na) ... .

Często pierwszą partię rozdziału można rozpocząć od wyodrębnionej części mającej na celu wprowadzenie do rozdziału, np.

Rozdział 3. STOSUNEK DZIECI KLAS NIŻSZYCH DO NAUCZYCIELA WYCHOWAWCY

3.1. WPROWADZENIE (OMÓWIENIE OGÓLNE; UWAGI OGÓLNE; OMÓWIENIE; UWAGI WSTĘPNE; WSTĘP; PRZEDMOWA)

Uwaga: Każdy rozdział w pracy rozpoczynamy od nowej strony.

Typowe sformułowania dotyczące zapowiedzi wprowadzenia tabeli

1. W poniższej tabeli zestawione są ... .
2. Wyniki przedstawiam w tabeli ... .
3. Wyniki badań odnośnie do wyżej wymienionej kwestii zamieszczam w tabeli ... .
4. Wyniki badań przedstawia tabela ... .
5. Jak przedstawia się ... pokazuje tabela ... .
6. Czy ... dowiemy się z badań przedstawionych w tabeli ... .
7. Odpowiedź na pytanie wyjaśni nam analiza danych przedstawionych w tabeli ... .
8. Wyniki badań ilustruje tabela ... .
9. Wyniki badań zestawiłam w tabeli ... .
10. Wyniki badań prezentuje tabela ... .
11. Czy ... wskażą nam wyniki badań przedstawione w poniższym zestawieniu tabelarycznym ... .
12. A oto wyniki badań ... .
13. ... ilustruje tabela ... .
14. Wyniki badań dotyczące ... przedstawia tabela ... .
15. Dane dotyczące tej kwestii zawiera tabela ... .
16. Dane liczbowe i procentowe dotyczące ... zawiera tabela ... .
17. Wyniki badań przeprowadzonych na ten temat zawiera tabela... . l8. Dane uzyskane w wypowiedzi ... dotyczące ... zamieszcza tabela ... .
18. Rezultaty badań przedstawia tabela ... .
19. Pragnąc odpowiedzieć na pytanie ..., przeanalizuję tabelę ... .
20. A oto tabelaryczne przedstawienie ... .
21. ..., co ilustruje niżej zamieszczona tabela ... .

22. ...(patrz tabela)
23. A oto tabela ilustrująca powyższe zagadnienie.
24. Dane prezentuje tabela ... .
25. Uzyskane dane ujęłam w tabeli ... .
26. Zależność tę ilustrują dane zawarte w tabeli ... .
27. Stwierdzenie to potwierdzają tabele ... .
28. Wyniki oceny opowiadań pod względem stopnia oryginalności w ujęciu tematu zawiera tabela ... .
29. Wyniki oceny poziomu tej umiejętności przedstawia tabela ... .
30. Zestawienie wyników uzyskanych przez dwie wyróżnione grupy przedstawia tabela ... .
31. Wyniki (tabele ... i ...) wskazują na różne preferencje zachowań wśród chłopców i dziewcząt.
32. Ilu badanych z obu klas ze wszystkich sprawdzianów uzyskało oceny co najmniej dobre? Odpowiedź ilustruje tabela ... .
33. Treść i wyniki odpowiedzi podajemy w tabeli ... .

Rejestr proponowanych sformułowań rozpoczynających analizę danych

rozpoczynać – »dać początek czemuś, zacząć, zapoczątkować, zainicjować, wszcząć«; Rozpocząć pisanie pracy.

1. Jak widać ... .
2. Z tabeli wynika, że ... .
3. Jak wskazuje tabela ... .
4. Z wyżej przedstawionych tabel wynika, że ... .
5. Jak wynika z tabeli ... .
6. Tabela ... szczególnie jaskrawo wykazuje zróżnicowanie ... .
7. Analizując wyniki z tabeli ..., można stwierdzić ... .
8. Z analizy zebranego materiału wynika, że ... .
9. Z analizy danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, że... .
10. Na podstawie danych zebranych w tabeli ... stwierdzam, że ... .
11. Analizując zebrane dane stwierdzam, że ... .
12. Jak wynika z danych ... .
13. Jak wynika z analizy badań ... .
14. Jak wynika z powyższej analizy ... .
15. Jak wynika z przeprowadzonych badań ... .
16. Na podstawie powyższej analizy mogę stwierdzić, że ... .
17. Z przytoczonych danych wynika, że ... .
18. Jak wynika z powyższego ... .
19. Analiza danych zawartych w tabeli wskazuje, że ... .
20. Dane zawarte w tabeli wskazują, że ... .

21. Dane zawarte w tabeli pozwalają na stwierdzenie, że ... .
22. Jak widać ... .
23. Na podstawie uzyskanych wyników można wnioskować ... .
24. Poniższe dane skłaniają do stwierdzenia ... .
25. Z przytoczonych danych wynika, że ... .
26. W konkluzji przeprowadzonych badań można stwierdzić, że ... .
27. Badania wskazują, że ... .
28. Przeprowadzone badania wskazują, że ... .
29. Wyniki wskazują, na ... .
30. Z analizy danych można wyciągnąć ogólny wniosek ... .
31. Jak wynika z analizy tabeli ... .
32. Szczegółowa analiza ... wskazuje na to, że ... .
33. Powyższe dane informują ... .
34. Opierając się na powyższych wynikach, można stwierdzić, że ... .
35. Przedstawione rezultaty badań wskazują na ... .
36. Przytoczone dane informują nas o ... .
37. Tabela wskazuje jaskrawo, że ... .
38. Analiza statystycznych wyników badań przedstawionych w tabeli ... wykazała, że ... .
39. Z obliczeń statystycznych (tabela ...) wynika, że ... .
40. Obliczenia statystyczne na podstawie danych przedstawionych w tabeli ... wykazują, że ... .
41. Dane tabeli ... ujawniają istnienie zależności pomiędzy ... .
42. Liczby podane w tabelach ... i ...wskazują, że ... .
43. Dane zawarte w tabeli ... świadczą o tym, że ... .
44. Analiza wypracowań wykazała, że dzieci ... .
45. Z danych zawartych w tabeli ... wynika, że ... .
46. Jak wykazała analiza wypracowań, dzieci ... .
47. Na podstawie analizy zebranego materiału badawczego stwierdza się, że ... .
48. Dane liczbowe zawarte w tabeli ... wskazują, że ... .

49. Ogólne wyniki badań przedstawione w tabeli ... wskazują na ... .
50. Na podstawie tabeli ... można łatwo zauważyć, że
51. Analiza wyników przedstawionych w tabeli ... upoważnia do sformułowania następującego wniosku ... .
52. Analizując tabelę ..., można zauważyć, że ... .
53. Analiza tabeli ... upoważnia do wniosku, że ... .
54. Dane zamieszczone w tabeli ... pozwalają stwierdzić, że ... .
55. Z zestawienia danych (tabela 1 i 3) wynika, że ... .
56. Wyniki badań potwierdzają ... .
57. Dane procentowe ukazują ... .
58. Dane liczbowe ukazują ... .

Jak czytać tablice statystyczne?

Posługiwanie się tablicami, a więc ich odczytywanie jest ściśle powiązane z zainteresowaniami osoby korzystającej z informacji ujętych w tablicy.

Jeżeli badacz dąży do wszechstronnego poznania prezentowanego w tablicy zagadnienia, będzie wówczas interesował się wszystkimi informacjami. W takich przypadkach wskazane jest zapoznanie się najpierw z informacjami ogólnymi, dotyczącymi całej zbiorowości, następnie z głównymi przekrojami i podziałami tej zbiorowości. W dalszej kolejności odczytujemy informacje szczegółowe, zwracając uwagę na ekstrema (M. Krzysztofiak, *Liczby, tablice, wykresy*, Warszawa 1971, PWE, s. 120). Jak już wcześniej pisałam, w statystyce używa się pojęcia „tablica”.

Słownictwo stosowane przy analizie i interpretacji danych

dowód – »okoliczność, rzecz dowodząca czegoś, przemawiająca za czymś, świadcząca o czymś, wskazująca na coś; oznaka czegoś, potwierdzenie, uzasadnienie, świadectwo«
dowodzić – »wykazać prawdziwość czegoś, przedstawiając dowody i udowodnić, uzasadnić, przekonać«
twierdzenie – »zdanie oznajmujące, wyrażające przeświadczenie o czymś«
twierdzić – »podawać coś (w mowie lub piśmie) za rzecz pewną, dowiedzioną, dowodzić i potocznie: utrzymywać, zapewniać«
uzasadnić – »popierać coś dowodami, argumentami, wykazywać słuszność, prawdziwość czegoś, motywować, argumentować«: Uzasadnić twierdzenie, teorię, wniosek. Uzasadnić swój sąd, rację, opinię o czymś, stanowisko w jakiejś sprawie, prawo do czegoś.
uzasadnienie – »zbiór, zestawienie argumentów, motywów, dowodów, pobudek uzasadniających czyjeś działanie, postępowanie i motywacja« fraz. Coś ma, znajduje (swoje uzasadnienie) »coś jest oparte na pewnej podstawie, coś się tłumaczy w pewien sposób«
usprawiedliwić – »wytłumaczyć, wyjaśnić powód, motywy działania i uzasadnić, umotywować« »potwierdzać słuszność, trafność czegoś«
wyjaśnić – »uczynić coś jasnym, zrozumiałym, wytłumaczyć, zinterpretować, objaśnić« »podać powody, usprawiedliwić, umotywować, uzasadnić – wytłumaczyć«
wyjaśnienie – »uwagi wyjaśniające rzecz niezrozumiałą, objaśnienie, tłumaczenie« »usprawiedliwienie, podanie powodów, umotywowanie«
wytłumaczyć – »uczynić coś jasnym, zrozumiałymi wyjaśnić, objaśnić coś«
wytoczyć – »przedstawić, podać coś w wypowiedzi, wyłuszczyć«: Wytaczać argumenty, racje.

interpretacja – »tłumaczenie, objaśnianie, komentowanie czegoś«
interpretować – »wyjaśniać, tłumaczyć, komentować«
objaśniać – »uczynić coś jasnym, zrozumiałym dla kogoś i wyjaśnić, wytłumaczyć, poinformować«
objaśnienie – »uwaga objaśniająca, wyrażona ustnie lub na piśmie i wytłumaczenie, komentarz«
komentować – »opatrywać komentarzem; objaśniać, interpretować«
argumentacja – »uzasadnianie, przekonywanie za pomocą argumentów; dowodzenie, motywowanie, argumentowanie« »zespół argumentów służących do udowodnienia czegoś, do przekonania kogoś o czymś«
argumentować – »przytaczać argumenty; udowadniać, motywować«
motyw – »czynniki wewnętrzne natury psychicznej i fizjologicznej, świadome lub nieświadome, skłaniające do określonego działania; pobudki; powody; uzasadnienie postępowania lub rozumowania«
motywacja – »podanie, ukazanie motywów wyjaśniających czyjeś określone działanie, postępowanie, nadających ogólny kierunek działalności danej jednostki; umotywowanie«
motywować – »przedstawiać motywy działania lub rozumowania, popierać coś dowodami, argumentami; uzasadniać; tłumaczyć«
tłumaczyć – l. »wyjaśniać, objaśniać coś komuś« 2. »podawać motywy, powody czegoś, uzasadniać, interpretować coś; przekonywać o czymś; usprawiedliwiać, oczyszczać z zarzutów«
przekonać – »dowieść komuś słuszności, prawdziwości czegoś«
dowieść – »wykazać prawdziwość czegoś, przedstawiając dowody«
dowodzić – »udowodnić; uzasadnić, przekonać«
warunkować – »być warunkiem czegoś, stanowić warunek czegoś« Czynniki warunkujące właściwy rozwój organizmu.

Ogólne twierdzenia naukowe

Twierdzeniem nazywamy zdanie orzekające coś o przedmiocie, którego dotyczy. W nauce wyróżniamy

twierdzenia empiryczne, które orzekają o rzeczywistości podlegającej obserwacji oraz twierdzenia analityczne, odnoszące się do rzeczywistości pośrednio, oparte na pojęciach abstrakcyjnych i operujące terminami oraz symbolami umownymi. Twierdzenia o najwyższym stopniu uogólnienia nazywane są ogólnymi prawami nauki. Drugie pod względem stopnia ogólności miejsce zajmują twierdzenia określane mianem generalizacji historycznych. Dość często spotykamy się w naukach społecznych z tzw. twierdzeniami lokalizacyjnymi. Równie często używamy twierdzeń określanych mianem zdań szczegółowych.

Wprowadzenie cytatu[1]

cytat – »dosłowne przytoczenie w tekście fragmentu innego tekstu lub czyichś słów; cytata« Celny cytat. Cytat z dobrego pisarza. Posłużyć się cytatem.

Najlepiej potwierdzą ten argument następujące słowa: „…” Oto co mówi … na ten temat: „…”

Tego samego zdania jest …, mówiąc: „…”

Przekonującym argumentem jest, według mnie, zdanie X: „…” Słowa X: „…” popierają moją tezę.

O … tak mówi (pisze, sądzi, myśli) X: „…”

Autor (psycholog, pedagog, metodyk) poucza: „…”

Mówią o tym słowa autora (psychologa, pedagoga, metodyka): „…” Powołam się na słowa (zdanie) X: „…”

O tym samym pisze X: „…” Słuszność ma …, mówiąc: „…” Przekonują mnie następujące słowa „…”

Zdziwienie (oburzenie, podziw, uznanie) budzą słowa X: „…”

Aby poprzeć swoje zdanie, zacytuję słowa X: „…” Powtórzę za X: „…”

Następujące słowa X uzupełniają moją myśl: „…”

Najpełniej (najpiękniej, najwyraziściej, najsłuszniej, najdobitniej)
wyraził to X: „…”

Cenię następujący sąd (zdanie, opinię, pogląd) autora: „…” Odwołam się więc do słów samego znanego psychologa, pedagoga, metodyka: „…”

Polegam na następujących słowach (opinii, zdaniu) autora: „…”

Powołam się więc na powszechnie znane stwierdzenie (prawdę, opinię): „…”

Cytaty mogą być wprowadzane do wypowiedzi także bezpośrednio. Wszystkie cytaty muszą być zgodne z ich oryginalnym brzmieniem oraz zawarte w cudzysłowie („…”) bądź wyróżnione czcionką.

W. Pytkowski (1985, s. 234) stwierdza słusznie: »Cytatologia« i powoływanie się na nazwiska winno być rozumiane w pracy naukowej głębiej niż w życiu codziennym i nie trzeba tym szafować. Istotą bowiem pracy naukowej jest udowadnianie założonych tez i to się tylko liczy.

Cytowanie jest pożyteczne, gdy cytat ma niezastąpioną precyzję ujęcia; konieczne w polemice, ale zupełnie niepotrzebne, gdy zadaniem cytatu jest wyrażenie własnych myśli cudzymi ustami; smutne – jeśli jest brakiem wiary we własną erudycję, a uwłaczające – jeśli swą fasadowością ma pokryć brak własnych myśli. Jest niedomaganiem naszej argumentacji i logiki, gdy z braku uzasadnienia uciekamy się do tego rodzaju dowodów”.

teza – »twierdzenie zawierające treść podstawową dla jakiejś dziedziny, założenie, które ktoś zamierza udowodnić; w logice: założenie, twierdzenie wymagające dowodu; konkluzja, której należy dowieść na podstawie przyjętych przesłanek«: Naczelna, główna, zasadnicza teza. Tezę obronić, odrzucić, postawić, przeprowadzić, przyjąć, rozwinąć, sformułować, utrzymać, uzasadnić, wysunąć.
argument – »wypowiedź potwierdzająca lub obalająca sąd o czymś, dowód, motyw, racja«: Niezbity, przekonywający, rzeczowy argument. Decydujące, rozstrzygające argumenty. Argumenty pro i kontra.
argumentacja – »uzasadnianie, przekonywanie za pomocą argumentów; dowodzenie, motywowanie, argumentowanie«
argumentować – »przytaczać argumenty; udowadniać, uzasadniać, motywować«

Sformułowania służące wprowadzeniu przykładów

przykład – »fakt mogący służyć za ilustrację, dowód, poparcie czegoś, jakiegoś twierdzenia«: Dać przykład z własnego doświadczenia, na poparcie swojego zdania. Uzasadniać jakąś tezę przykładami.

- Oto dwa przykłady opowiadań wysoko ocenionych przez ekspertów:
- Oto przykład uznanych za oryginalne opowiadań uczniowskich na powyższy temat:
- Oto kilka przykładów opowiadań uczniowskich wyróżniających się pomysłowością:
- Oto kilka przykładów:
- Oto reprezentatywny przykład opowiadania z tej grupy wypowiedzi:
- A oto dla przykładu jedno z opracowań.
- A oto stenogram tekstu wspomnianej wypowiedzi:
- Dla ilustracji przedstawiamy jedną z prac przygotowanych w tym zakresie:
- A oto końcowy efekt pracy tejże grupy:
- Dla przykładu podaję stenogram jednej z wypowiedzi:
- Dla przykładu podaję wypowiedź ucznia z poziomu trzeciego.
- Przedstawiam jedną pracę z poziomu pierwszego.
- Niżej podaję przykładowo tekst opisu podręcznika do języka polskiego dla klasy III, uwzględniający przedstawione cechy.
- Podaję przykładowo stenogram magnetofonowy jednej z wypowiedzi:
- Oto jedna z ciekawszych wypowiedzi:
- A oto przykład zapoznania uczniów z czasopismem:

- Na koniec warto przytoczyć fragment ciekawej wypowiedzi jednej z respondentek:
- Oto opinie nauczycieli na ten temat:
- Oto kilka typowych opinii nauczycieli:
- Oto przykłady opinii wyrażających takie stanowisko:
- Oto wybrane wypowiedzi:
- Oto przykład takiej krytycznej opinii:
- Oto opinie trzech respondentów:
- Oddajmy jednak głos niektórym nauczycielom:
- Oto charakterystyczna wypowiedź:
- Oto niektóre wypowiedzi nauczycieli:
- Zapoznajmy się obecnie z niektórymi opiniami nauczycieli:
- Oddajmy głos nauczycielom (rodzicom, uczniom, dziecku):
- Wypowiedzi niżej cytowane szczegółowiej określają tę sprawę:
- Oto przykłady wypowiedzi badanych nauczycieli na ten temat:
- Niżej przedstawiam wybrane opinie nauczycieli negatywnie oceniających praktyczną użyteczność teorii pedagogicznej:
- Niżej zamieszczam niektóre opinie nauczycieli:
- Ilustrację przykładów, opinii, sądów nauczycieli stanowią następujące wypowiedzi:
- Przytoczmy niektóre z wypowiedzi nauczycieli:

Zestaw wyrażeń określających nasilenie

nasilenie – »wzmożenie, wzrost czegoś, stopień intensywności, częstości występowania, intensywność, siła«

Zestaw 1

— znikoma liczba — np. 7 osób
— niewielka liczba — np. 9 osób
— spora liczba — np. 38 osób
— prawie połowa badanych — np. 45,0%
— połowa badanych — 50,0%
— ponad połowa badanych — np. 55,0%
— większość badanych — np. 59,0%
— zdecydowana większość badanych — np. 85,0%
— ogromna większość badanych — np. 90,0%
— prawie wszyscy badani — np. 95%
— wszyscy badani — np. 99,9%
— dość duża grupa respondentów — np. 30,0%
— dość znaczna część respondentów — np. 38,0%

Zestaw 2

— duży procent (odsetek) — np. 41,0%
— znaczny procent (odsetek) — np. 55,1%
— olbrzymi procent (odsetek) — np. 78,0%
— nikły procent (odsetek) — np. 7,0%
— niewielki procent (odsetek) — np. 12,0%

Zestaw 3

1/2 badanych	1/3 badanych
prawie 1/2 badanych	prawie 1/3 badanych
3/4 badanych	1/4 badanych
prawie 3/4 (73,3%) badanych	prawie 1/4 badanych
ponad 3/4 badanych	ponad 1/4 badanych (26,7%)

Zestaw 4

co drugi badany	co szóste dziecko
co trzeci respondent	co siódmy badany
co czwarty uczeń	co ósma rodzina
co piąty nauczyciel	co dziewiąta wypowiedź

Jak można zapisywać procenty (%) w tabeli?

— 30
— 30,0
— 30,03

Należy zaznaczyć, iż wybrany sposób obliczania i zapisu w kratkach tabeli stosujemy w całej pracy. Najczęściej preferowanym sposobem jest obliczanie procentu (%) do jednego miejsca po przecinku.

Jakie oznaczenia stosujemy w tabeli wpisując do niej liczby (cyfry)? L; I – (liczba)

l.b. – (liczba badanych)

liczba (cały wyraz)

N – liczba uczniów (badanych) liczba osób

znikomy – »bardzo nieznaczny pod względem nasilenia liczby, rozmiarów itp.; bardzo mały«: Znikoma ilość śniegu.
spory – »niezbyt mały, dość duży«: Spory tłum. Spora gromadka dzieci.
połowa – »jedna z dwu równych części jakiejś całości; potocznie jedna z dwu zbliżonych wielkością części danej całości«: Połowa zebranych – to ludzie młodzi. Więcej, mniej niż połowa.
liczba – »podstawowe pojęcie matematyczne, którego treścią jest:
1. wynik liczenia, wyrażane najczęściej za pomocą znaków zwanych cyframi«: Duża, mała liczba.
2. »stan liczebny«: Liczba osób. Liczba przedmiotów. Liczba wojska. Kobiety przeważały liczbą.
3. »grono, grupa, kategoria«: Znaleźć się w liczbie najlepszych uczniów, zawodników.
liczbowo – 1. »za pomocą cyfr«: Przedstawić, wyrazić coś (np. wielkość, zjawisko) liczbowo.

2. »ilościowo, liczebnie«: Niewielkie liczbowo grono.
liczbowy – »składający się z liczb, wyrażony liczbami; oparty na liczbach«: Stan liczbowy. Dane liczbowe. Zestawienie liczbowe.
liczebność – »stan liczebny«: Duża, wielka liczebność czegoś. Zwiększać liczebność szkół, szpitali.
liczebny – »dający się wyrazić liczbami, ilościowy, liczbowy«: Stan liczebny mieszkańców miasta.
procent – »setna część danej wielkości (%); odsetek«: Duży, znaczny, olbrzymi, nikły, niewielki, niski procent czegoś.

A oto przykłady ilustrujące przedstawienie danych:

- **Prawie wszyscy** nauczyciele klas początkowych (97,5%) są zadowoleni z kontaktów z uczniami klas początkowych, w tym „zdecydowanie zadowolonych” jest 83,0%.
- Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że **niewielki** odsetek respondentów (10,7%) podaje jako podstawowy motyw „zainteresowanie pracą opiekuńczo-wychowawczą”.
- ... **większość** respondentów (61,0%) jest zadowolona ...
- „Zdecydowanie niezadowolonych” jest **ponad połowa** (61,5%).
- Przedstawione dane wskazują, że **prawie połowa** nauczycieli (47,3%) z możliwości tej jest zadowolona, natomiast pozostałe osoby są niezadowolone (52,7%).
- Z analizy materiału zawartego w tabeli 21 wynika, że **zdecydowana większość** (85,1%) nauczycieli klas początkowych jest zadowolona z kontaktów z dyrekcją szkoły, w tym zdecydowanie zadowolonych – 65,3%; 10,9% wyraża niezadowolenie.
- **dość duża** grupa respondentów (30,1 %) daje jednak ocenę negatywną
- ... **dość znaczna** część respondentów (38,1%) ocenia
- W ogólnej liczbie 193 uczniów – 32 badanych (16,5%) nie stosowało zupełnie zdań złożonych podrzędnie,

natomiast 11 uczniów (5,6%) nie uwzględniło obu tych wypowiedzeń.

- ... **nielicznej** grupie badanych (0,9% ogółu) ... .
- **Nieliczni** badani (3,5%) ogółu) stwierdzili, że nie mają ...
- **Mała** grupa badanych, licząca 4,3% ogółu, stwierdziła, że ... .
- **Niewielka** grupa badanych (4,5%) podkreśla, że ... .
- **Część** badanych (5,3%) kwestionuje ... .
- Jak wynika z powyższego, **co trzeci** badany ocenił ... .
- **Część** badanych (1,7%) wskazuje w swoich uzasadnieniach na ... .
- **Znaczna część** badanych (29,8%) ujmuje ... .
- W całokształcie motywacji wystąpiła też **niewielka** grupa (3,3%) motywacji typu tradycyjnego.
- Z górą **połowa** badanych odpowiada na postawione im pytanie twierdząco, a jeśli wypowiedzi „tak” i „raczej tak” potraktować łącznie, to okaże się, że ponad połowa 71,7% badanych jest zdania, że ... .
- **Niemal** 2/3 badanych nie podchodzi do zagadnienia już tak szeroko ... .
- **Około** 1/3 tekstów w klasach początkowych czytali nauczyciele.
- **Znaczna** liczba respondentów, bo licząca 8,8% ogółu, nie udzieliła w ogóle odpowiedzi na żadne pytanie.

nieznacznie – »w sposób mało widoczny, ledwo dostrzegalny; niepostrzeżenie«
nieznaczny – »mało widoczny, niewielki; niewiele znaczący, błahy«: Nieznaczna większość głosów.
ledwie – »partykuła oznaczająca minimalne nasilenie znaczenia wyrazu, do którego się odnosi, ograniczenie zakresu znaczenia tego wyrazu, minimalny czas trwania czegoś«
niemal – »wyraz ograniczający dokładność tego, czemu towarzyszy, uwydatniający wielki stopień przybliżenia, narastającej intensywności; prawie (że), niemal«

niemało – »w dość dużej ilości, liczbie; w dość dużym stopniu; sporo, wiele«
niemały – »dość duży; spory«
około – »wchodzący w skład określeń czasu, miary itp., nadający im charakter przybliżony«
niewiele – »liczebnik nieokreślony, oznaczający małą ilość, liczbę czegoś, kogoś«: Niewiele osób, niewielu pracowników o tym słyszało. W użyciu przysłówkowym »niezbyt dużo; mało«
niewielki – »mający niezbyt duże rozmiary; nieokazały, niepokaźny« »nie mający dużego znaczenia, wartości, nieznaczny; mały«
ponad – a) »wskazuje, że coś lub ktoś znajduje się nad czymś, wznosi się, kieruje się powyżej czegoś«
b) w określeniach liczby, ilość czegoś, czasu oznacza: więcej niż, dłużej niż«
prawie – »wyraz pełniący funkcję przysłówka lub przyimka wyrażającego wielkość przybliżoną; nieomal, nieledwie, w przybliżeniu, bez mała, blisko« Prawie nikt. Prawie nic. Prawie każdy. Prawie wszyscy. Prawie nigdy. Prawie całkowicie. Prawie zupełnie.
zdecydowanie 2. »wyraźnie, niewątpliwie«: Ta moda była zdecydowanie młodzieżowa. Opinia autora była zdecydowanie negatywna. Pogoda zmieniła się zdecydowanie.
ogół – »zespół przedmiotów, zjawisk tworzących pewną całość, będących jednego rodzaju, typu; zespół osób mających jakąś wspólną cechę, np. zawód, narodowość, zainteresowania«: Ogół interesów, norm, zjawisk. Ogół czytelników, mieszkańców.
ogółem – »razem, w sumie, w całości«
na ogół – »biorąc pod uwagę całokształt, nie wnikając w szczegóły: przeważnie, zazwyczaj«: Na ogół pracował dobrze.
w ogóle l. »ujmując rzecz ogólnie, ogólnie biorąc, podsumowując; w sumie«
2. »W zdaniach zaprzeczonych: zupełnie, wcale, ani trochę«: Deszcz w ogóle nie pada. W ogóle nie mam pieniędzy.
ogromnie – »w wysokim stopniu; bardzo, nadzwyczaj, niezmiernie, wielce«: Ogromnie rzadki. Ogromnie wysoko. Ogromnie chwalić, lubić kogoś. Ogromnie się cieszyć.

ogromny – l. »mający wielkie rozmiary, wielki; występujący w dużej ilości, liczbie«
2. występujący w wysokim stopniu, w wielkim natężeniu; olbrzymi, intensywny, silny«: Ogromne powodzenie, wrażenie, zmęczenie. Ogromne trudności.
ogólny – l. »obejmujący całokształt czegoś; nie mający charakteru szczegółowego; odnoszący się do wielu podobnych przedmiotów, zjawisk«: Ogólne wrażenie. Mieć o czymś ogólne pojęcie. Wyciągać ogólne wnioski.
2. »składający się, powstały ze szczegółów, z części, łączny, całkowity, sumaryczny«:
Ogólna liczba stowarzyszenia. Ogólna suma długów. Ogólny wynik.
grupa – »pewna liczba jednostek skupiona w wyodrębniającą się całość«: Grupa młodzieży, sportowców, uczniów, zwiedzających. Dzielić się na grupy. Dyskutować w grupach.
grupka – »mała, nieliczna grupa – zespół, zbiorowość, niewielka liczba jednostek«
grupować – »układać (według pewnego systemu), łączyć w grupy, klasyfikować, gromadzić, skupiać): Grupować fakty, dane, dokumenty, przykłady.
część – »wycinek jakiejś całości, będący wynikiem podziału lub wyodrębniony teoretycznie dla bliższego określenia czegoś (np. miejsca); jeden z elementów, na które dzieli się jakąś całość, pewna ilość z całości; dział, kawałek, odcinek, ułamek«: Równa, większa, znaczna część. fraz. Lwia część »większość, znaczna większość, główna część«
ilość – »kategoria pojęciowa obejmująca to, co może być mierzone lub ważone; miara czegoś«: Ilość wody, mleka, cukru. Niewielka ilość czegoś. Mieć coś w wielkiej ilości (wielkich ilościach)
liczba l. »stan liczebny«: Liczba osób. Liczba przedmiotów. Liczba wojska. Kobiety przeważały liczbą. 2. »grono, grupa, kategoria«: Znaleźć się w liczbie najlepszych uczniów, zawodników.
odsetek – »liczba jednostek przypadająca na każde sto jednostek danej całości; procent«: Znaczący odsetek uczniów wyjeżdża na obozy.
ograniczyć – »spowodować zmniejszenie czegoś, zacieśnić zakres czegoś; zredukować, uszczuplić«: Ograniczyć potrzeby, wydatki, znajomości.

ograniczyć się – ograniczać się »zmniejszyć zakres swego działania, posiadania itp., poprzestać na czymś, zadowolić się czymś«: Ograniczyła się do obejrzenia jednego filmu. Ograniczył się do kilku papierosów dziennie.
wyrażenie jęz. – »zespół co najmniej dwu wyrazów powiązanych składniowo; w węższym znaczeniu: zespół frazeologiczny, w którym człony składowe mają charakter nominalny (a nie werbalny)« wyrażenie syntaktyczne
a) »połączenie przyimka z rzeczownikiem lub zaimkiem, wyrażenie przyimkowe«
b) »grupa wyrazów nie tworząca zdania«
zwrot – l. »wyrażenie, konstrukcja wyrazowa często używane, stanowiące pewną całość treściową; w językoznawstwie: związek wyrazowy, w którym członem podstawowym jest czasownik«
zaakcentować – l. »położyć nacisk na coś, uwydatnić, podkreślić coś czymś, zwrócić na coś uwagę«
warto – »jest sens, cel w czymś, w zrobieniu czegoś; opłaci się, godzi się, należy, należałoby, trzeba«
należy, należałoby (nieos.) – »trzeba, powinno się, wypada, wolno, przystoi«: Należy zachować spokój. Należałoby najpierw się zastanowić nad całą sprawą.

Przykłady wypowiedzi podsumowujących rozdział (podsumowanie rozdziału; wnioski; uwagi końcowe; wnioski ogólne; podsumowanie i wnioski)

1. W rozdziale tym szukałam odpowiedzi na dwa postawione problemy badawcze dotyczące:
2. W rozdziale tym dokonałam przeglądu i analizy pojęć ... .
3. Dotychczas usiłowałam naszkicować problem ... .
4. W rozdziale tym starałam się przedstawić ... .
5. Ogólnie można powiedzieć, iż ... .
6. Badania przedstawione w ramach tego opracowania ... .
7. Przedstawione w tym rozdziale wyniki badań pozwalają stwierdzić, że ... .
8. Podsumowując całość dokonanych w tym rozdziale analiz wyników badań, mogę stwierdzić, że ... .
9. Ogólnie rzecz ujmując, przedstawione wyniki ... .
10. Na zakończenie rozważań nad ... .
11. Zaprezentowane w tym rozdziale badania miały na celu rozwiązanie trzech wcześniej postawionych problemów:
12. Na zakończenie tej części rozważań trudno nie zauważyć, że ... .
13. Generalnie należy sądzić, że ... .
14. Podsumowując wyniki ankietyzacji ... .
15. Na zakończenie naszych rozważań spróbujemy uporządkować zebrane w toku badania dane

empiryczne.

16. Z przeprowadzonej analizy dotyczącej kontaktów i więzi osobowych w rodzinach badanych wynika, że ... .

Wnioski – typowe sformułowania

1. Rozważania przeprowadzone w tym rozdziale prowadzą do następujących konkluzji:
2. Na podstawie własnych badań sądzę, że można przyjąć postulaty w zakresie ... .
3. Podsumowaniem moich rozważań będą następujące wnioski ... .
4. Poniżej przedstawiam wnioski wypływające z niniejszej pracy:
5. Przedstawione wyniki prowadzą do następujących wniosków:

Zapowiedź – co będzie treścią kolejnego rozdziału

Uwaga: „Każdy rozdział poprzedzający winien zapowiadać następny. Taki układ pozwala na rozwijanie wątku, zachowując od początku do końca pracy jedność tematu. Kolejność rozdziałów powinna wyrażać rozwinięcie tematu i ma to być wyraźnie przestrzegane, żeby »każdy następny rozdział był logicznym potomkiem następnego, a poprzedzający – rodzicielem następującego«” (W. Pytkowski, Warszawa 1985, s. 263).

Przykłady zdań „nawiązujących”:

1. Te powiązania przedstawimy w następnym rozdziale.
2. Zagadnienia te będą omawiane w drugiej części niniejszej pracy.
3. Badania tego rodzaju przedstawimy w kolejnym rozdziale.
4. W następnym rozdziale pracy zostanie przeprowadzona analiza gramatyczna i stylistyczna wypowiedzi pisemnych badanych uczniów.
5. Tematem następnego podrozdziału jest: „Opis jako forma wypowiedzi w świetle aktualnego programu

nauczania”.

6. Jak przedstawia się opis jako forma wypowiedzi w klasie III w świetle materiałów kieleckich, prezentuje następny podrozdział.
7. W drugim rozdziale niniejszej pracy zaprezentowane zostaną założenia metodologiczne.
8. W kolejnym rozdziale będzie mowa o treści i kompozycji wypowiedzi na podstawie przeprowadzonych badań.
9. Następnie zajmę się strukturą wypowiedzi.
10. Co zawiera wstęp w pracach pisemnych uczniów, przedstawię w następnym podrozdziale (rozdziale) niniejszej pracy.
11. Odpowiedź na pytanie: Czy uczniowie zachowują budowę akapitową w swoich pracach pisemnych? – znajdziemy w kolejnym podrozdziale (rozdziale).
12. Koleiny podrozdział (rozdział) przedstawia dane dotyczące rodzaju zdań stosowanych przez uczniów w swoich wypowiedziach.
13. Rodzaje zdań złożonych, stosowanych przez uczniów, zaprezentowane zostaną w kolejnym podrozdziale niniejszej pracy.

podsumować – »zebrać i zwięźle zreferować ważniejsze punkty poruszone w dyskusji, przemowie, zrekapitulować«
podsumowanie – »rezultat sumowania; przegląd, zreferowanie pewnej liczby spraw«: Wnioski końcowe stanowią podsumowanie tej obszernej sprawy.
rekapitulacja – »streszczenie wykładu, przebiegu dyskusji, rozmowy itp., zwięzłe powtórzenie czegoś«
rekapitulować – »streszczać coś, np. wykład, dyskusję; powtarzać coś w zwięzłej formie«
dane – »rzeczy, fakty, na których można się oprzeć w wywodach; informacja, wiadomości, rzadziej przesłanki, motywy«
wnioskować – »sądzić na podstawie czegoś, wyprowadzać z czegoś wniosek; domniemywać, wnosić«
wnosić – »wyciągać wniosek, wnioskować, domyślać się«

domniemywać – »dorozumieć się, domyślić się, przypuścić«
konkludować – »formułować końcowe wnioski, podsumowywać punkty wypowiedzi; wnioskować«
uogólniać – »rozszerzać na ogół lub na duży zakres zjawisk czy faktów twierdzenia, wnioski wyciągnięte z poszczególnych jednostkowych faktów, przesłanek, generalizować; dokonywać syntezy, obejmować całość czegoś«: Uogólnić zasadę, wnioski, zjawiska. Uogólniające sądy, twierdzenia.
uogólnienie – »twierdzenie ogólne sformułowane na podstawie obserwacji i wyciągania wniosków z poszczególnych zjawisk i faktów, ze szczegółowych badań i doświadczeń, zdanie uogólniające, sąd uogólniający«; Pochopne uogólnienie. Dojść do pewnych uogólnień. Unikać łatwych uogólnień.

Zestaw sformułowań rozpoczynających zakończenie pracy

Zakończenie (podsumowanie i wnioski, podsumowanie i wnioski ogólne; uogólnienia i wnioski z badań; podsumowanie wyników badań; wnioski końcowe)

> **zakończenie** – »ostatnia, końcowa część czegoś, koniec«
> **zakończyć** – »doprowadzić coś do końca, dostatecznego wyniku, załatwić coś definitywnie, ukończyć, skończyć«: Zakończyć pracę. »stać się ostatnią fazą, ostatnim etapem czegoś«

Oto typowe sformułowania rozpoczynające zakończenie pracy:

1. Celem pracy było ukazanie wyników badań, które dotyczyły związku między ... .
2. Problem główny w niniejszej pracy sprowadzał się do pytania ... .
3. Po dokonaniu analizy badań stwierdziłam, że ... .
4. Celem moich badań było określenie, jak ... .
5. Przystępując do pracy, postawiłam sobie pytanie ... . Pytanie to stało się problemem głównym w mojej pracy.
6. Z zebranego toku badań materiału i dokonanej analizy wynika, że... .
7. W pracy tej pragnęłam wykazać, że ... .
8. Na podstawie dotychczasowych obserwacji można stwierdzić ... .
9. W zakończeniu chcę wykazać, że główna hipoteza mojej pracy jest słuszna.

10. W trakcie przeprowadzonych badań obserwowałam ... .
11. Ostatecznej analizy głównego problemu badawczego, będącego tematem tej pracy dokonuję obecnie.
12. Zadaniem niniejszej pracy jest ukazanie ... .
13. Na podstawie dokonanej w kolejnych rozdziałach analizy wyników badań ... .
14. Przedmiotem moich rozważań w tej książce były zagadnienia dotyczące ... .
15. Wyniki przeprowadzonych badań skłaniają do sformułowania wielu wniosków dotyczących obrazu ... .
16. W pracy starałam się pokazać ... .
17. Kończąc rozważania podjęte w niniejszej pracy, przypomnę problemy, którymi się zajmowałam, sposób ich weryfikacji oraz podstawowe tezy pracy. Chcę również podzielić się wynikającymi z przeprowadzonych badań wnioskami.
18. Głównym celem badań przedstawionych w tej pracy była ... .
19. Badania i rozważania przedstawione w pracy nie wyczerpują całokształtu problematyki związanej z ... . Nie było to zresztą zamierzeniem autora, nie leżało też w jego możliwościach.
20. Na podstawie rozważań teoretycznych, przeprowadzonych (rozdz. I–III) na podstawie dostępnej literatury problemu, wyodrębniłam dwie grupy zagadnień, które miały stanowić przedmiot badań empirycznych.
21. W niniejszej pracy podjęłam dwa główne problemy. Pierwszy dotyczył ..., drugi ... .
22. Przedstawione materiały empiryczne i ich analiza zarysowały obraz współczesnej
23. Celem pracy było zbadanie ... .
24. Przedmiotem rozważań teoretycznych i badań eksperymentalnych niniejszej pracy był problem wpływu ćwiczeń na umiejętność redagowania opisu.

25. Dotychczasowe badania i praktyka pedagogiczna wskazują na ... .
26. W dotychczasowych opracowaniach zbyt mało uwagi poświęcono ... .
27. Analiza wyników badań empirycznych przeprowadzona w rozdziałach ... umożliwiła wyłonienie uogólnień, wniosków i spostrzeżeń. Zebrany materiał ilustruje, w jaki sposób ... .
28. W rozważaniach zawartych na kartkach tej pracy starałam się przedstawić problematykę ... .
29. Zadanie, jakie postawiłam sobie w tej pracy, polegało na ... .
30. Podsumowując, stwierdzić można, iż metody badawcze zastosowane w pracy dostarczają wyników orientacyjnych pomocnych w odpowiedzi na pytania: 1) jak ...; 2) jakie ...; 3) co ...; 4) jaki, zdaniem badanych, powinien być model nauczyciela.

---

1 M. Nagajowa, *op. cit.*, s. 285.

Bibliografia (wybrane pozycje)

Brzeziński J., *Elementy metodologii badań psychologicznych*, Warszawa 1984.

Czynniki różnicujące szanse edukacyjne dzieci w młodszym wieku szkolnym, praca pod redakcją H. Moroza, Katowice 1988.

Czarnecki K., *Czynniki i wyznaczniki różnicujące rozwój wiedzy uczniów młodszego wieku szkolnego* [w:] *Czynniki różnicujące szanse…*, Katowice 1988.

Gnitecki J., *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1989. Hajduk E., *Hipoteza w badaniach pedagogicznych*, wydanie III uzupełnione, Zielona Góra 1993.

Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza*, „Studia Pedagogiczne", t. XIX, Wrocław 1970.

Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, praca zbiorowa pod kierunkiem naukowym R. Wroczyńskiego i T. Pilcha, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1968. Kujawiński J., *Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych*, Warszawa 1990.

Kreutz M., *Metody współczesnej psychologii*, Warszawa 1962. Krzysztofiak M., *Liczby, tablice, wykresy*, Warszawa 1971.

Krzysztoszek Z., *Uwarunkowania, założenia i metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1977.

Lewowicki T., *Czynniki różnicujące szanse edukacyjne dzieci w młodszym wieku szkolnym* [w:] *Czynniki różnicujące szanse…*, Katowice 1988.

Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978.

Muchnicka J., *Metoda sondażu w pedagogice empirycznej* [w:] *Metodologia peda- gogiki społecznej*, praca zbiorowa pod kierunkiem naukowym R. Wroczyńskiego i T. Pilcha, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.

Muszyński H., *Wstęp do metodologii pedagogiki*, Warszawa 1971.

Nagajowa M., *Kształtowanie języka ucznia w szkole podstawowej*, Warszawa 1985. Niemierko B., *Zagadnienia ogólne* [w:] *ABC osiągnięć szkolnych*, pod redakcją B. Niemierko, Warszawa 1975.
Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.
Nowak S., *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1975.
Palka S., *Pedagogiczne czynniki różnicujące szanse edukacyjne uczniów klas I–III* [w:] *Czynniki różnicujące szanse…*, Katowice 1988.
Pilch T., *Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971.
Pilch T., *Organizacja procesu badawczego w pedagogicznych badaniach środowiskowych* [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, praca zbiorowa pod kierunkiem naukowym R. Wroczyńskiego i T. Pilcha, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
Pilch T. i Wujek T., *Metody i techniki badań w pedagogice* [w:] *Pedagogika*, pod redakcją M. Godlewskiego, S. Krawcewicza, T. Wujka, Warszawa 1974.
Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1985. Skorny Z., *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, Warszawa 1984. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1989.
Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. II, Warszawa 1984.
Święcicki M., *Jak studiować? Jak pisać pracę magisterską?*, Warszawa 1969. Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, Warszawa 1963.
Zaborowski Z., *Wstęp do metodologii badań pedagogicznych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973.
Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968.
Zaczyński W., *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Warszawa 1995.
Zajączkowski M., *Podstawowe wskazówki dla piszących prace magisterskie i dyplomowe*, Szczecin 1986.
Żechowska B., *Wybrane metodologiczne wzory badań empirycznych w pedagogice*, Katowice 1985.

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013

Projekt okładki i rysunki:

Ewa Beniak-Haremska

Opracowanie typograficzne:
Andrzej Augustyński

ISBN wersji drukowanej: 978-83-7587-381-8

ISBN wesji elektronicznej: 978-83-7850-439-9

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel./fax: (12) 422 41 80, 422 59 47, 506 624 220
www.impulsoficyna.com.pl
e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl